

8 ویں لڑی، اکتوبر 2007ء

سوانحی کلچر اینڈ لٹریچر دا جرنل

سُنچل^ط

نیشنلزم دیاں کجھ تھیوریاں
اُتھوان آسمان۔ گروٹسیک دی شاعری
شیش نانگ (کہاٹی)
پوکھوں (کہاٹی)
پتن کتھا
پٹھاٹا خان (مرحوم) نال گالھ مہار
قصہ ست اُپٹھا (لوک ادب)

بادشاہ سئیں آپ وی اندروں ڈرے ہوئے

رفعت عباس

بادشاہ دی تانگھ وچ سارے کھڑے ہوئے
باہروں کھلدے کھیڈدے اندروں ڈرے ہوئے

بتھ جلادیں موت ہے سبھ دت سِر تئی

سِر ترے باندیاں تھال ہن موتیاں بھرے ہوئے

کینویں سبھ آزاد ہن اپئی اپئی جاء

ونکو ونکی رسیاں، سارے جڑے ہوئے

بادشاہ وت آندا پئے سِر ترے رکھی تاج

اپئی جاء وت جم گئے کنبدے کھڑے ہوئے

ہکو وت نقلی جائدے وچلی گالھ

بادشاہ سئیں آپ وی اندروں ڈرے ہوئے

"جھومری جھم ٹرے" اچوں

8 ویں لٹری

سُنچاٹ

اکتوبر، 2007ء

ستھن ہار

مزار خان، مشتاق گاڈی

پانہ پیل

اشو لال، حبیب موہٹا، رضوان عطا، احسن واگھا، رفعت عباس،
شمیم عارف قریشی، عاشق بزدار، ریاض سندھڑ، اعجاز خان بلوچ،
مظہر علی تابش، صابر چشتی، غضنفر عباس، جہانگیر مخلص،
ارشاد تونسوی، اکرم میراٹی، اظہر لشاری، اکرم گورماٹی، عزیز شاہد،
سعید گاڈی، آبی، ڈاکٹر رفیق احمد، امجد نذیر

مکھ پنناں: سٹیں رضوان عطا دے تھورے نال

مُل: 100 روپے

چھاپن ہار: سرائیکی لوک سانجھ

پتہ: مشتاق گاڈی، مکان نمبر 69، کرنل امان اللہ روڈ،

بارہ کھو، اسلام آباد (92-51-2230071)

ۛۛۛ

تیند

1

پیلھی گالھ

نیشنلزم دیاں کُجھ تھیوریاں

3

احسن واگھا

سرائیکی قومیت اتیں شناخت دے بارے کُجھ لکھائیاں

20

ادارہ

پنجاب، برٹش ایمپائر اتیں سرائیکی سُنجاٹ

35

مشتاق گاڈی

سرائیکی زبان اتیں ادب: سُنجاٹ تے فکر دا مسئلہ

59

امجد نذیر

اٹھواں اسمان۔ گروٹنیک دی شاعری

67

سعید اختر

مولوی لطف علی

77

صدیق طاہر

پٹھانا خان نال گالھ مُہاڑ

84

شیش ناگ (کہاٹی)

96

اشو لال

پوکھوں (کہاٹی)

121

حیب مُہاٹا

پتن کتھا (کہاٹی)

147

رابندر ناتھ ٹیگور

شاگرد (کہاٹی)

164

انتون چیخوف

171

پالو کوہلو دیاں لُنڈی کہانیاں

180

لوک ادب

195

اجوکی شاعری

پیلھی گالھ

سبھ کنوں پیلھوں تان ادارے دی پاسوں معذرت جو ہک وڈے وقفے باد 'سُنجاٹ' چھپدا پئے۔ ایں دیر دے سوب کُجھ ایندے چھاپٹ آلتیں دیاں ذاتی مجبوریاں تیں کُجھ ٹکنیکی تے مالی مسائل ہن۔ ٹکنیکی مسائل اچ وڈی وجہ تان ادارے دی اے خواہش ہئی جو 'سُنجاٹ' مکمل کمپیوٹر کمپوزنگ نال چھپے۔ مکمل سرائیکی کمپوزنگ کیتے کئی ریہڑ بھوگئے پئیں جنہیں 'سُنجاٹ' چھاپٹ اچ دیر لوائی ہے۔ ساکوں اُمید ہے جو تہاڈے تعاون نال اگوں اے باقاعدگی نال چھپدا رسی۔

ہُن توٹی سرائیکی کمپوزنگ کیتے کوئی کمپیوٹر سافٹ ویئر موجود نہی۔ سرائیکی لکھتاں کوں پیلھے اردو کمپوزنگ دی سافٹ ویئر "ان پیج" اچ لکھ، وت سرائیکی دے اضافی اکھریں کوں کاغذ تے ہتھ نال مکمل کرنا ہوندا ہئی۔ ایندے نال چھاپٹ آلے دی محنت مشقت ودھ ویندی ہئی تے غلطیاں دی گنجائش وی درہے ہوندی ہئی۔ ہک ہیا نقصان اے ہئی جو انہیں لکھتیں کوں ویب سائٹ تے گھن آوٹ وی اوکھا کم ہئی۔

اے گالھ نیں جو سرائیکی کمپوزنگ کیتے سافٹ ویئر بٹاؤں کوئی وڈا مسئلہ ہئی۔ جے (پنجاب) حکومت سرائیکی بولی دے ودھارے اچ دلچسپی رکھدی تے ایں کم کیتے کوئی فنڈ مختص کیتے ویندے تان اے مسئلہ کڈاں دا مُک چکيا ہوندا۔ وڈے افسوس دی گالھ ہے جو

ہک پاسوں تان حکومت پنجابی زبان، لٹریچر تے آرٹ دے ودھارے کیتے کروڑاں روپے دے بجٹ نال۔۔۔۔۔ بٹیدی ہے تے ہی پاسوں سرائیکی زبان نال مترائے ہال جہیاں سلوک تھیندے۔

جیویں سرائیکی تحریک دی روایت رہی ہے، سرائیکی کمپوزنگ کیتے سافٹ ویئر بٹاؤن اچ سنگت دی ذاتی اتے رضاکارانہ کاوش رہی ہے۔ ایں کم دے موہری فرحان یلوچ، رضوان عطاء اتیں عبدل رحیم نظاماٹی (سندھ) ہن۔ سرائیکی زبان دی کمپیوٹر کمپوزنگ کوں پرفیکٹ بٹاؤن تے ایکوں اچوکی انفارمیشن ٹیکنالوجی دے لوڑھیں موجب ڈھالٹ کیتے اجاں بہوں کم کرٹ دی لوڑھ ہے۔

سُنجاٹ دے چھاپٹ اچ ہک ہی رضاکارانہ کاوش دا ذکر کرٹ وی ادارہ بہوں ضروری سمجھدے۔ جے غضنفر عباس سُنجاٹ دے مواد دی کمپوزنگ کہیں معاوضے مُتوں نہ کریندے تان ہالی وی اساں ایکوں چھاپٹ جوگے نہ تھیندے۔

ادارے کوں بہوں ساریاں لکھتاں ملن جیڑھیاں اساں چھاپ تان نہی سگے پر او ساڈے کولہوں ریکارڈ اچ ہن۔

نیشنلزم دیاں کجھ تھیوریاں

احسن واگھا، اسلام آباد

[حوالہ ویج ورتیل کجھ ابریویشن تیں اشارے؛

میچو: (رومن نشان Cf. دی جہ تیں، ایں گالہ دا، ایں حوالے نال موازنہ کرو۔۔۔)

ساگی: (رومن نشان ibid. دی جہ تیں، ستا اُتو آلا حوالہ)

پچھلا (رومن نشان Op.cit. دی جہ تیں، اے حوالہ اُتو کیتھائیں وی درج ہے)

اُتل: Supra (ایہا گالہ اُتو وی لکھیل ہے)

[]: سُنجاٹ جرنل وچ چوکور بریکٹ وچ مواد لکھٹ دا مطلب

ہوندے، اے مواد لکھاری دی اپنی رائے ہے۔]

نیشنلزم دے موضوع دے کجھ اپنی اکھر تیں اصطلاحیں ہن۔ ساڈے کولہو انگریزی دے لفظ 'نیشن' دے وٹاندرے کیتے لفظ 'قوم'، 'نیشن' ہڈ کیتے 'قومیت'، 'نیشنلزم' کیتے 'قوم پرستی'، 'ایتنہنسیٹی' کیتے 'پیڑھی/نسل' اتیں 'آئیڈینٹیٹی' کیتے 'سُنجاٹ/شناخت' ہن۔ نیشنلزم سماجی علوم دا ہک وڈا موضوع ہے جیرھا اینتھروپالوجی کنوں گھن کیں سیاسیات، تاریخ اتیں ادب ساریئیں وچ بحث تھیندے۔ نیشنلزم کوں ہرکھٹ کیتے بہوں ساریاں تھیوریاں اتیں نظر ہے ہن۔

نیشنلزم دے بارے وچ چلدے تھیوریاں 'ماڈرنائزیشن' یعنی جدیدیت دے ناں دی اکیڈمک ونڈ بیٹھ آندئیں۔ پاکستان دئیں قوم پرست اتیں زبان دوست تحریکیں دے بارے وچ ناں جوگیاں (نام نہاد) غیر جانبدار اتیں معیار یافتہ تحقیقان اکثر ایہہ ونکی وچ آندئیں۔ اے ماڈرنسٹ تجزیے کہیں تحریک دی تاریخ تیں ثقافت دا گھٹ اتیں سیاسی تیں معاشی معاملات دا جائزہ ڈھیر گھنڈن۔ اے قوم پرستی تیں زبان دوستی کوں وقتی اسباب دا نتیجہ بٹا کہیں ڈیہدن۔ پاکستان دئیں لسانی اتیں قوم پرست تحریکیں دے بارے وچ اتیں خاصکر سرائیکی تحریک دے بارے وچ 1970ء دے ڈہاکے کنوں لا بُٹ توڑیں لکھیل بہوں سارے مضمون ایہہ ماڈرنائزیشن تھیوری دا حصہ بن (میچو؛ شیکل 1977، روب تیں ٹیلر 1978، امین 1988، علوی 1989، رحمان 1991، احمد 2004)۔

نیشنلزم دے تھیوریش دی ہک ہٹی وڈی قسم کوں 'پرائم اور ڈیٹیلز' یا 'مُندھ قدیمیت وار' آبدن۔ کہیں زبان دوست تحریک یا قوم پرست تحریک دے آپسے دانشوریں دیاں لکھتاں اکثر ایہہ ونکی بیٹھ آندئیں۔ انہیں تھیوریش وچو کجھ دا سُنجاٹپ (تعارفی) تذکرہ بیٹھ لکھیل ہے:

پرائم آرڈیٹیلز/ سوشیالوجیکل

نیشنلزم کوں پرائم آرڈیٹیلز نظریے نال ڈیکھن آکے اے آبدن جو قوم، قوم ہووٹ اتیں قوم پرستی انسان دئیں مُندھ قدیمی سناختیں۔ خصلتیں وچو ہے۔ مانس ہک خاص جاہ مقام تیں جمندے۔ ایں وجہ کنوں اوندی ہک مُندھلی، ٹولے بند سُنجاٹ یعنی گروپ آئیڈنٹیٹی بڈی ہے۔ ایں مُندھلی سُنجاٹ کوں بٹاوٹ آکے مسالے یا عناصر اے ہوندن۔

1. بُت جُسہ: چمڑے دا رنگ، قد قامش، والیں دی وَنک اتیں منہ دا پنا دروشن۔
2. ناں: فرد دا اپنا ناں، ڈاڈکا ناں اتیں ذات قبیلے دا ناں۔
3. بولی: او بولی جیڑھی بندہ بیلھو سکھدے اتیں جیندے لفظیں وچ دنیا کوں سمجھندے۔
4. مت/مذہب: او مت جیندے نال بندہ ان ڈاکٹری نیٹ تھندے یعنی اصول سکھدے۔
5. تاریخ: اون قبیلے یا بیادری دی تاریخ جیندے وچ بندہ جائے جمیے۔
6. فرد دا قوم قبیلہ اتیں اوندے نال جُڑی ہوئی آپت۔
7. چمڑے دے مقام دے جغرافیائی نقش۔
8. ورثے وچ ملی رہن ریت یعنی کلچر (لویرا، صفحہ 1)

اے نظریہ سکھتے اتیں لرننگ کون وی بندے دی قوم قومیت نال جڑیا ہویا ڈیہدے، کیوں جو "تحقیقی مواد ڈسیندے جو بندے کیتے اپنے تولے دے اندر دے دھنگ اظہار سکھتے سوکھا ہوندے اتیں انہیں کون وسار مکاؤن لوکھا ہوندے (ساگی، صفحہ 6)۔

نیشنلزم اپنی بنیاد وچ 'میٹرو پیٹریاٹک' یعنی مادری پداری ہوندے اتیں ودھ ونجے تان تیر برادری آلی کار ہوندے۔ "نیشنلزم از فیملی رٹ لارج" (ساگی)۔

سوشیالوجیکل تھیوری وی قومیت دی ہوند کون منڈھ قدیمی متیلدی ہے۔ البتہ اے آہدی ہے جو قومیت دے جذبے دی وجہ انسان دی اے خاصیت ہے جو او ہال جٹن اتیں تیر بٹاؤن آکے رُجھیسے کون ہتھیکے یعنی کٹرول وچ رکھن چاہندے اتیں ایندے پچھوں وت جیتے وچ فیس اتیں سیکورٹی یعنی ہڈ بُت دے تکرپ وچ تحفظ گولن دی منطق کم کرنیدی ہے (ساگی)۔ چنانچہ نیشنلزم دا اُسار لوکیں دی این فطرت تیں ہے جو او آپنے آپنے جتھے نال پیڑھی ہدھل (ایتھو سنٹرک) ہوندن اتیں بیٹیں جتھیں دو تراڑ یعنی اوپرے ڈرٹے ہوندن (ساگی) مزید

اے جو تولے دے اندر ہک قدرتی جُواند (کوینن) ہوندی ہے۔ این جُواند دی ہرکھ کیتے پنج نشانیاں ہوندن (اُتل): رلدڑ منہ متھا، ہکا پیڑھی، ہکا ہولی، ہکا بھونیں، اتیں ہکو مت مذہب۔ ایہے ایتھنوز یا پیڑھیاں ہوندن جیرھیاں وسیب دے راہیں وڈے گروہ ہن ویندن۔ عموماً اے سماجی تیں ثقافتی ہوندن اتیں لوڑھ پوے تان سیاسی وی ہن ویندن خاصکر جیرھلے اوپرے گروہ نال برمیچا پئے ونجے۔

آلاکاریٹ/انسٹرومنٹلزم

این تھیوری دے ماہر اے آہدن جو پیڑھی بندی ہووے اتیں بہاریں قوم پرستی، اے وَن ہونیانائیں وٹیجٹھار ہوندن۔ اے حالات دے نال ودھ گھٹ تھیندین اتیں وٹیج ویندن۔ پیڑھی بندی یعنی اتھنیسٹی دا اُپھرن معاشری، سماجی یا سیاسی عمل ہوندے، تہوں نیشنلزم کون شلھڑا/لچکدار اتیں حالات دے مطابق ڈوٹ ونجٹن آلا سندر سلور سمجھن بہتر ہے۔ (ساگی، II)۔ مارکسسٹ پیڑھی بندی یا قومیت دے شعور کون کوڑی سوجھ (فالس کانٹنس نیس) آہدن جیکوں ڈاڈھا طبقہ اپنے مفادات کون کچن کیتے ورتیندے (ساگی)۔ این طرائع قومیت دی مارکسسٹ تشریح وی 'تھیاریٹ' (انسٹرومنٹلزم) دے ماتحت آندی ہے۔

آکھ سگدے ہیں جو تجزیہ اتیں سوب گولڈ دی شکل جیڑھی وی
ہوئے، نیشنلزم دی ڈو لفظی تعریف آہت اتیں اُپرپ ہے۔

ماڈرنائزیشن/جدیث پسندی

نیشنلزم دیشی ماڈرنسٹ تھیورٹس دے ماہرین وچو محض کجھ ایں گالھ
کوں منیندن جو نیشنلزم یعنی قوم، نیشنلزم یعنی قوم پرستی کنوں پیلھو
موجود ہونڈین۔ کجھ اے آہدن جو نیشنلزم نیشنلزم کوں پیدا کر
ڈیندے۔ اے ماہر ہولی آکے نکتے کوں عمومی بٹا کیں سوشل
کامونیکشن کرکیں ڈیہدن۔ یعنی اے جو ہک منڈی، مارکیٹ دے آسیو
پاسیو یا علاقے دی کہیں بٹی کٹھے تھیوڈ دی جاہ دے اندرو اتیں
آسیو پاسیو لوکیں دی آہت وچ آکھ۔ سٹن تیں کامونیکیشن ودھ ویندی ہے
اتیں علاقے کنوں بارھو دے لوکیں نال گھٹ ہوندی ہے۔ اتھاڑ انہیں
دے وچالے نیشنلزم پیدا تھیندے۔ ماکسزم وی نیشنلزم کوں ماڈرنسٹ
طریقے نال ڈیہدے۔ سٹالن نیشنلزم دے بارے وچ اپڑے مشہور مضمون
وچ نیشنلزم اوئیں خاص حالات تیں شرطیں دا نتیجہ کرکیں ڈٹھے
جیویں بعد وچ 'ماڈرنسٹس' سوچیے۔ البتہ سٹالن نیشنلزم دئیں ڈو
ماڈرنسٹ شرطیں: مذہب اتیں نسل، کوں شامل نہا کیتا۔ اوں ایکوں

چار حقیقتیں دے آپس وچ رلٹ دا نتیجہ آکھیا: ہولی، علاقہ، معاشی
زندگی اتیں نفسیاتی وٹ (ساگی، III؛ میچو، سٹالن 1913)۔

پہوں سارے نویں نیشنلزم تریجھی دنیا دے ریاستیں دے اندرو اُبھرتین۔
[پاکستان جھیاں] نیشن سٹیٹس مقامی کلچرز کوں ریاستی کلچر نال
ہک مک کرٹ (ہوموجنائزیشن) دے منصوبے ورتیندین۔ [جو اردو قومی
زبان ہوئے۔ سٹنی اسلام سرکاری مذہب ہوئے۔ میڈیا تیں تعلیم انہاں
کوں ترقی ڈیوں] ایندے اُپٹھ اتیں ردعمل وچ قومیتاں اتیں انہیں دا
نیشنلزم اُبھردے (ہوس، صفحہ 5)۔

نیشنلزم دی ماڈرنسٹ تول تک کرٹ آکے مغربی سکالرز وچو کجھ دا
نال لکھیجے تان کیدوری (1960)، ہابسبام (1990)، بینڈکٹ اینڈرسن
(1983)، اتیں جیلز (1983) سرکڈھویں ہن۔ (میچو ہسٹنگز، صفحہ
8-10) انہیں دے موضوعات اتیں قصے کہانیاں انجو انج ہن۔ مثلاً
اینڈرسن دے کمیونٹیز اتیں برادرئیں کوں خیالی اتیں فرضی آکھٹ دے
نظریے دی پہوں واہ واہ تھئی۔ پر انہیں ساریں دی وچلی گالھ ہکا ہے
جو نیشنلزم 18ویں صدی اتیں اوں کن پچھیں بٹن آکے مغربی سیاسی
شکلیں خاصکر نیشن سٹیٹس دا پاند پتر ہے۔ اکثر انگلینڈ تیں فرانس دی

نیشنلزم دیاں کجھ تھیوریاں

مثال ڈیندن جتھ مذہب دی زبان لاطینی نویں بحثیں دی اجازت نہ ڈیوٹ دی وجہ کنوں آپ پچھو تیں ڈھے گئی اتیں وت ہک خاص لہجے دے لکھارنیں دی زیادہ حرکت برکت آتیں۔ نویں نکور چھاپہ مشینیں توڑیں انہیں دی ڈھیر پہنچ جھنیں اتفاقات دی وجہ کنوں انگلینڈ وچ انگریزی اتیں فرانس وچ فرانسیسی ہنہیں زبانیں تیں لہجیں کنوں پچھو تیں مشیندیاں وڈیاں زبانان بڻ گیاں۔ اتھ ہک سادہ ونڈ کریندن جو کجھ جابیں تے ریاست پیلھو بٹی اتیں نتیجے وچ قوم بٹی جویں فرانس جیرھا مٹی نیشن دی مثال ہے۔ کجھ جابیں تیں قوم پیلھو ہائی جئیں ریاست کوں پیدا کیتا جویں جو جرمنی ہے (ساگی، صفحہ 11-12، 103-104، 24، 22)۔

جدیدیت پسند نیشنلزم دی گھٹکی ہکے ایکوں وقتی اسباب دا نتیجہ آکھ کیں نہیں کریندے۔ ایندیاں بہوں سارایاں خامیاں تیں کوڑھپ وی گڑویندن جنہیں وچوں کجھ اے ہن:

1. آپسی جنگاں [جیویں پاکستان اتیں بھارت دیاں جنگاں جیرھیاں ریاستی قوم پرستی دے ماتحت بیھڑیاں]

2. نویں قومی ریاستیں دا مغربی قومی ریاستیں جتلی جمہوریتہ اُسار سگن۔

نیشنلزم دیاں کجھ تھیوریاں

3. تریجھی دنیاں دیہینٹملکین وچ قوم پرستی دا انصاف، ڈویلپمنٹ وچ برابری انڈسٹری وچ معیار دے اصولیں کوں نہ ودھاوٹ (میچو، بوس مذکور صفحہ 2-5)

القصد قوم پرستی دے بارے وچ ماڈرنسٹ اتیں انسٹرومنٹلسٹ نظریے نیڑے نیڑے اے نتیجہ گڈھیندن جو نیشن آپ کجھ نہیں ہوندی، خاص حالات وچ نیشنلزم دا ماحول ایکوں پیدا کریندے (بیستنگز، مذکور، صفحہ 9)۔ بابسیام 90 سال دی عمر وچ، گلوبلائزیشن دے بارے وچ سستی ہک کتاب چھپوائی ہے۔ ایندا نیشنلزم دے بارے وچ 12 صفحیں دا چیپٹر وی نیشنلزم کوں گلوبلائزیشن دے 'ایئر لائنیں'، تیلیفون، لوکیں سوکھی مسافرت اتیں ڈوڑی شہریت دے نویں سہولتیں دے اثر بیٹھ رکھ کیں ڈیہدے۔ اوندے من بھاوٹی مثال قبائل دیاں ٹیماں۔ قبائل دیاں انٹرنیشنل سپر لیگاں افریقہ تیں ایشیا دے غریب ملکین دے چنگیں کھڈاری مل گھن گھنڈین۔ مقامی اتیں نیشنل کلیں وچ بہن تروڑ تھی ویندی ہے۔ وت این نویں صورت حال وچ بگے کھڈاری کالٹیں کوں اپنی برابر ڈیکھ کیں نسل پرست تھی کھڑدن اتیں غریب ملکین دے کھڈارییں وچ قوم پرستی جمن پئے ویندی ہے۔ چھیکڑ تیں بابسیام آہدے، 'نئیں پتہ چا تھیںسی' (میچو، ہابسیام، 2007، صفحہ 94-83)۔

مادر نائزیشن تھیوری دے بارے وچ کجھ تنقید

قوم اتیں قوم پرستی دے بارے وچ تحقیق داکم بیماری دی تشخیص الی کار کیتے نیں اتیں ایندے اثر بیٹھ قوم پرست ہووَن کون کجھ کجھ غیر اخلاقی اتیں سوڑ دلا اتیں پورا پورا پسماندہ بٹا ڈتے نیں۔ سوا افریقی لکھاریں دے جیرھے چٹ چڑ کیں قوم پرستی دا ہوکا ڈیندن، اکثر بیٹھیں قومیں دے لکھاری قوم پرستی دے بارے وچ بے روحے اتیں معذرت خواہ تھی گئیں۔

پر جدیدیت کون حالی تائیں مسائیں ایہو چٹلی جیت نصیب تھیہائی جو اتو حالات وئیچ گئیں۔ فوکویاما دا تاریخ دی انت آلا تھیسنز (1989) خیر سلاہی الی عالمیت اتیں جدیدیت دے حق وچ چھیکڑی تھیسنز ہا۔ مغربی علماء کون تکہیں پتہ لگ گئے جو دنیا تیں ہک نظام دی حاکمیت خیر سلاہی نہیں چل سگدی، جنگ بھیڑ تان راہسی اتیں طاقتور ملکیں کون وی آپس وچ بخرے گیری کیتے قوم پرست بٹنا ہوسی۔

برطانوی کڈاہیں آپ کون قوم پرست ناہن آہدے۔ آپنے سامراجی مفادات اتے نو آبادکاری کیتے جیرھی نیشنلسٹ سیاست کریندے ہئیں، اوکون 'پیٹریاٹ ازم' آکھ کیں کج ڈیندے ہئیں۔ انہیں دے کجھ سکالرز (ایں مضمون وچ بیسٹنگز) موڑ کیندن ہئیں اے لکھن شروع کر ڈتے جو

برٹش نیشنلزم تان 17 ویں صدی کنوں آندا پئے (ساگی)۔ بیسٹنگز برطانوی نیشنلزم دا مقدمہ لکھے۔ کجھ مثالیں اے ہن:

آجوکے قوم دے تصور دے معنی آئے لفظیں مثلاً نیو اتیں نیشن دا ورتارا بہوں پراٹا ہے۔ 1755ء دی چھیل جانسن دی ڈکشنری لفظ نیشن دے بارے وچ اے ڈسیندی ہے جو:

* ہک لوک جیرھے ہئے لوکینکون وکھرے سنجاپوں ہوون، عام طور تیں اپنی زبان، اپنی اصل یا اپنی حکومت دے راہیں

* اے جو انگریز بادشاہ ایڈورڈ۔ ٹرائے فرانس دے خلاف جنگ کرڈ کیتے اپنے لوکین کیتے لفظ نیشن ورتیاہا۔---

* ہک اینگلی سائز تھئے ہوئے پرائے افریقی لکھاری ابقیانو افریقی لوکین کون 'نیشن آف ڈانسرز، میوزیشن ز، اینڈ پویشس' (جھومرئیں، گاؤں آلیں اتیں شاعریں دی قوم) لکھیا ہا۔ (ساگی صفحہ 14-15)

ہن انگریز مصنف کون یاد آوَن پئے گئے جو کتلا پیلہو کنوں انگریز لکھاری اپنی زبان دے متعلق کیجڈے کیجڈے فخر اتیں رومانس نال

لکھدے پٹن۔ اترے اے جو بادشاہِ الزبتھ اول (1599ء) دے ویلھے
دے شاعر سموئیل دانیال انگریزی زبان تیں انگریز قوم دے بارے وچ
کینجھی سچی ڈساروٹی ڈتی ہائی:

"اچ کہیں کوں کیا پتہ، اسان کتھ کتھ پُچسوں۔ ساڈی
بولی دا خزانہ کیرھے کیرھے سمندریں دے کندھیں
اُپس (کیویں) ساڈی مہان خوشحالی دا اے حاصل آں جاٹو
قومیں دے ذخیریں کوں بھرڻ کیتے پٹھیسے۔"
(ساگی)

امریکی حالی توڑیں وی سرد جنگ دے زمانیں الی کارلسانی اتیں قوم
پرست تحریکیں دے مخالف آندے پٹن۔ پر سموئیل۔ بی۔ ہٹینگٹن دے
"کلیش آف سولائزیشنز" دے تھیسز (1996ء)، ہٹے بہوں سارے مغربی
فارمولیں دے نال نال نیشنلزم دی ماڈرنائزیشن تھیوری۔ دا وی تختہ
تبوت کر چھوڑیے۔ انسانیتی دانش دی دھنچ کنوں وی واندی ایں
کتاب دی سٹ اے ہے جو دنیا ہکے کثیر قومی اتیں وکھڑیں تہذیبیں
آلی نئیں، بلکہ انہیں دے وچالے نہ مکٹن آلا تہذیبی جھڑا ہے۔ اے
کتاب پڑھ کیں تہاکوں پیلھا خیال اے آسی جو اتلے بہوں سارے شواہد
اتیں مثالیں دا تذکرہ تھیا ہٹے اتیں درست تھیا ہٹے۔ پر جیکر اینہ مواد
کوں ولا ستریحے چا تاں ہٹینگٹن دے کڈھیے نتیجے کنوں اُٹھ نتیجہ
کڈھیج سگدے۔ ایں مصنف کھٹے تھنے تاریخی شواہد وچو نکلتے

آلے کجھ خاص قسم دے قیاسات کوں اگو تیں ودھائے اتیں کُجھ ہٹے
قیاسات کوں پچھو تیں کر چھوڑے جندے نال تہذیبی جھڑے دے
دعوے دی شکل بٹ گئی ہے۔ تُسان اینہ ترتیب اتیں ڈتی ہوئی ترجیح
کوں اگو پچھو کرو چا تاں ایہو مواد تہذیبیں دی صلح دے دعوے
کیتے کم آسی۔ مثلاً ہٹینگٹن مغرب اتیں ماسوا مغرب سدے وچالے
سوچ دے پاڑ دی ہک مچال اے ڈتی ہے جو:

"اہل مغرب جبرہی شے کوں آفاقی (سچ) آکھ کیں پیش کریندن،
"ماسوائے مغرب" آلے اوکو 'مغربی' آدن چا" (ہٹینگٹن، صفحہ 66)

گویا اے مغرب اتیں باقی دنیا دے لوکیں دے درمیان ڈیکھن بھالن
یعنی زاویہ نظر دا نہ بھریجٹن آلا پاڑ ہے۔ ہٹے ایں گالھ کوں جیکر ولا
سوچجیجے تاں ایں ہٹے سگدی ہے:

[... مغرب شیں اتیں تصورات اہٹے ڈھب نال یعنی مغربی کرکیں اگو
تیں ودھیندے۔ ماسوا مغرب، انہیں دے مغریٹ آلے ہکھ کوں سُنجاٹن
اتیں ایکوں اپنی شکل ڈیوٹ وچ ہٹے ہک تجربہ پیدا کر گئے تہوں ہٹے
مغربی شیں کوں رد کرڻ دی چاہ انہیں کوں اپنی لوڑھ تیں ماحول نال
ڈھالکیں انہیں کن فائدہ چاوٹ دا ورتارودھدا ویندے۔ شیں اتیں
تصورات جے توڑیں مغربی یونڈن محدود اتیں ادھورے یونڈن۔ ماسوا

مغرب اپنا رنگ دے کیں انہیں دی تکمیل کریندے۔ این طرائح تہذیبیاں مادی طور تیں نیرے تہیندیاں یں۔۔۔ (این مضمون دا لکھاری)

بٹینگن دی پٹی خاص گالہ اے ہے جو او دنیا دی ونڈ وڈٹیں تہذیبیں وچ کیتی ہے مثلاً لاطینی امریکی، افریقی، اسلامی، ہندو، چینی، آرتھوڈاکس، بدھست تیں جاپانی۔ وٹ کجھ مذہبیں/تہذیبیں کون جیرھیاں اوندے تھیسز کون نہن سہاندیاں، اُنہیں کون دادنی سٹ گھتیس، مثلاً بُدھ مت تیں بخامنشی یا فارس دی تہذیب۔

القصد، بٹینگن دی منطق تاریخ دے این پُرائے اصول دی نفی کریندی ہے جو لوکیں دی آپسی آند ویند اتیں رَلت مِلت نال انہیں دیاں تہذیبیاں ہک ہئے تیں اثر کریندیں اتیں نیرے آندین۔ او آبدے آج دی ودھدی نیڑ دی وجہ کنوں لوک ہک ہئے دے وکھرپ کنوں واقف تھی کیں ہک ہئے دے مخالف تہیندے پئیں۔ او آبدے، باقی دنیا کون چھوڑو، جیرھیاں سوسائٹیاں مغربی ڈھب تیں ترقی کر گئیں۔۔۔ مثلاً جاپان تیں روس وغیرہ۔۔۔ اُنہیں وچ ہک اُپٹھا یعنی مقامیت سازی (ان ڈیجناٹیشن) دا گیڑ گڑدا دا پئے (ساگی صفحہ 94)۔ جاتوں یا تاں این ہے جو مُندھ قدیمی یعنی پرائم آرڈینلیسٹ ہوند اتیں قومی سُنجان آپ بہوں نکڑا اتیں اٹ مُک معاملہ ہے۔ یا اے تہیندا پئے جو مغربی ترقی تیں تجارت دی یلغار مقامیت اتیں قوم پرستی کون ودھیندی پٹی ہے۔

قوم اتیں قوم پرستی دی بحث جیرھلے زبانیں، ثقافتیں اتیں قومیں دے اٹ کھٹ اتیں ہر ویلھے ممکن ہووٹ دے اصول کون نُشاہر کریندی ہے تاں ہک طاقتور نُکتہ ساہمٹے آندے 'کثرتیت اتیں گُتجل' (ملٹی پلی سٹی اتیں کمپلیکسٹی) دے نکڑپ تیں پاور دا نُکتہ۔ سمانترا بوس ہندوستانی جمہوریت دے مطالعے وچ اے ڈٹھے جو ہندوستان وچ ثقافتی رنگا رنگی اتیں ڈھیر نسلان قوماں ہووٹ (کلچرل ڈائورسٹی اتیں بیٹرو جینیٹی) جمہوریت کون بچائی کھڑی ے اتیں حاص ہندو غلبے کون ڈکی کھڑی ہے۔ (بوس، مذکور، صفحہ 8)

سچ ایہو ہے جو زبانیں اتیں قومیں دی کثرت دے ترقیاتی مسائل اپٹی جاہ، اے خطے دے امن تیں سیکورٹی دا تھمبا بن۔ ہک قومی اتیں ہک رنگی فتح تھی سگدی ہے، تباہی دا نشانہ بٹج سگدی ہے، سو رنگی تے ودھ قومی فتح نئیں تھی سگدی، کنٹرول نئیں تھی سگدی۔

Alvi, Hamza (1989) 'Politics of Ethnicity in India and Pakistan', in Hamza Alvi and John Harrison ed. Sociology of 'Developing Societies' South Asia, London.

9. لوپیرا،

Llobera, Joseph R. (1999) Recent Theories of Nationalism, Barcelona (retrieved from Internet in 2007).

10. ہابسبام،

Hobsbawm, Eric (2007) Globalisation, Democracy and Terrorism, Little Brown, London.

11. ہنٹنگٹن،

Huntington, Samuel P. (1997) The Clash of Civilizations and Remaking of World Order, New York.

12. ہسٹنگز،

Hastings, Andrian (1997) The Construction of Nationhood, Cambridge University Press.

بیلو گرافی اُتیں حوالے

1- احمد،

Ahmad Khan, Hussain (2004) Rethinking Punjab, the constitution of Siraiki identity, Lahore.

2- امین،

Amin, Tahir (1988) Ethno-national Movements of Pakistan, Lahore.

3- بوس،

Bos, Sugita and Aysha Jalal ed. (1997) Nationalism, Democracy and Development, Oxford Press.

4- رحمان،

Rahman, Tariq (12, 19-7-1991) 'The Siraiki Movement', The Muslim, daily newspaper, Islamabad.

5- روب اُتیں ٹیلر،

Rob, Peter and David Tailor ed. (1978) Rules, Protest, Identity: Aspects of Modern South Asia, London.

6- سٹالن،

Stalin, Joseph (1913) Marxism and the National Question, a Paper available on Internet.

7- شیکل،

Shackle, Christopher (1077) 'Siraiki A Language Movement in Pakistan' in Modern Asian Studies IV: 3, Great Britain, pp.239-67.

8- علوی،

سرائیکی قومیت اُتیں شناخت دے بارے

وچ کُجھ لکھائیاں

(ادارہ)

۱۔ محمد اسلم رسولپوری

۲۔ اکرم میرانی

۳۔ فیاض باقیر

نوٹ: چوکور بریکٹ [] وچ لکھیل گالھیں تبصرہ لکھن آکے دے نوٹس

بن۔

1۔ محمد اسلم رسولپوری

سرائیکی قومی سوال (اُردو)، ۴۸ صفحے دا کتابچہ، سرائیکی

پبلیکیشنز، رسولپور، ملتان، 2006ء

[کتاب دے ابتدائے وچ لکھاری شوہن ہائر دے ایں حوالے کون آئیدے جو 'کہیں علاقے دے لوکیں وچ یک تھیون دی خواہش [ول؟] ہوندی ہے جیرھی سرائیکی خطے دے لوکیں وچ ہے'۔ ایتھانو مصنف قومیت دے مسئلے تے 'مُندھ قدیمیت' (پرائم اورڈینلسٹ) تھیوری کون وٹک کرن دا عنیدہ ظاہر کر دتے (صفحہ ۷)۔ مضمون، مصنف دی پاسو یک مناسب ہنے توڑیں قومی جانبداری دی شاند وی دیندے۔۔۔ [جیکر

سرائیکی قومیت اُتیں شناخت دے بارے وچ کُجھ لکھائیاں

ریاستی قوم پرست پاکستان دی تاریخ دا مُندھ محمد بن قاسم دے حملے کنوں ہدھین، تان این ٹلاوڑے دے موجب [سرائیکی قوم دیاں پاڑاں ڈوجھے برفانی دور دے بعد ماٹھوں دے ول وسن کنوں ٹردین (صفحہ ۱۲)۔]

اپنی پیڑھی، اپنی بھوئیں اتیں خطے علاقے دا ہوون قوم ہوون دی شرط ہے۔ [ایندا مطلب اے تھیا جو جیکر کئی ٹولہ کہیں خطے تیں قابض تھی ونجے تان او اوں جاہ دی قوم بن ویسی؟ نہ۔۔۔] لکھاری دے مطابق کہیں خطے دے اُتیں لمبی مُد کنوں وسدے لوک قوم بٹدن۔ گویا خطہ اتیں عرانیٹ رل مل کیں قومیت دی شرط پوری کریندن۔

رسولپوری ہوری سرائیکیں دے قوم ہوون دے انہیں شرطیں کون "چولستان، ملتان اتیں دیرہ جات" دی بھوئیں اتیں اُبیو، پچادھو دے قدیم وژدژ لوکیں دے آکیں اُتھ وِسٹن، رہن، حکومتاں قائم کرن اتیں تہذیب اُسارن کون رلا کیں پورا کیتے (حاشیہ صفحہ ۹)۔ اے تہذیب قدیم ہے۔ ایندا جُغرافیائی کھنڈار ساری سندھ وادی تیں رہ گئے (صفحہ ۸)۔ ایں وسیب کون سرائیکیستان وی آکھ سگدے ہنو جیندا اصلی دائرہ پشاور کنوں لا تھریازکر، نصیر آباد، بارکھان اتیں اڈو راجپوتانہ۔۔۔ گجرات توڑی مار کریندا ہا۔ ایندی زبان قدیم لہجہیں دی شکل وچ مُندھ قدیم کنوں ہائی پئی۔۔۔ پوٹھوہاری، ہندکو، اجڑی، کھترائی، سوریلی، (سندھی)، مارواڑی اتیں گجراتی۔۔۔ اے سبھے

ہولیاں اچ جو وی ہن، پچھو کڑ وچ سرائیکی دے وچ مائیاں سمائیاں
بٹین (صفحہ ۱۱)۔

سرائیکی دی جُغرافیائی بَنت وچ کئی گالھ ایجھیں ہائی جو جیرھے
جیرھے ویلھے ویلھے ملی ہے، لوکیں اپنی شناخت آتیں تہذیب بٹائی
ہے۔ پیلھو قبل آریہ پیڑھیں وچو دراوڑ لوکینسٹرٹ سودھن دی شکل وچ
اے تہذیب بٹائی۔ (ساڈے کولھو انہیں دے دعوے آتیں ناں نانویں
گھٹ پن، کرتق ورتق اتیں عملی ثبوت ڈھیر ہن۔۔۔ ایرے، کوٹھے،
مُہراں، مورتاں، تھان، بھانڈے۔۔۔)۔ اگلی کہیں واری تیں آریائیں اتھ
تہذیب اُساری ہے۔ انہیں دا وڈا پوکھ (کثری بیوشن) اپنی ہوند دے
دعوے اتیں شناخت ہوکھ با۔ تاریخ وچ آریہ سماجی سُنجان، ناں رکھن
آتیں ہوکا ڈیوٹ دے آگہ ہن۔ انہیں وسیب کوں 'سپت سندھو' [ست
پاٹی (آلا)] آ کہ کیں جُتوائے (میچو صفحہ ۷)۔ وسیب دے پُرائے
شہریں وچ مُصنّف ٹیکسلا [تکسا سلا، تچھا سلھا]، پشاور، قندھار
[گندھارا؟] اتیں ملتان کوں شامل کریندن (حوالہ ساگی)۔

کتابچے کوں سرائیکی قومیت دی پوتھی بٹاوڻ کیتے سبھے کوششاں
تھیٹل ہن۔ مثلاً اے جو سرائیکی لوکیندی معلوم تاریخ کیا ہے۔ ایندے
جواب وچ کشا نیں کنوں گھن کیں ناہڑ، لنگاہ، میراٹی، اتیں عباسی
حکمرانیں تائیں دے ادور شامل ہن (صفحہ ۲۱)۔ [غوریں اتیں ترکیں،
جنہیں وی سرائیکی علاقے تیں راج کیتے، کوں شامل نہ کرن وی شاید

قومپرست نکتہ نظر دی وجہ کنوں ہے کیوں جو اکثر قوم پرست لکھاری
انہی، ۱۰۰۰ عیسوی دے چھیکڑ وچ دڑ آوڻ آئے ہے اٹکل زور آوریں کوں
حملہ آور اتیں تسلط کار آبدن کیوں جو انہیں پیلھو کنوں موجود
سرائیکی ریاستیں دی امن امان اتیں رچ کجج آلی وسیبت کوں اُچاڑیا۔

رسولپوری ہوریں سرائیکی زبان دی منڈا آتیں دراوڑ ہولیں نال جُوت
بلکہ سرائیکی دے غیر آریائی زبان ہووڻ دے اپنی تھیں دے کجھ
پوائنٹ اتھان وی اُپترائیں آتیں تامل اتیں سرائیکی دے کجھ سانجھے
اکھر وی لکھین (صفحہ ۱۲-۱۵)۔ [پر ہک پاسو براہوئی (دراوڑی
گروہ) اتیں ہئی پاسو بروشیسکی (انڈو ایرین گروہ) کوں کٹھا کرکے
سرائیکی وچ رکھن (میچو صفحہ ۱۲) لسنیات دے لٹریچر اتیں لسانی
مواد ڈوبائیں شہادتیں کوں ہکٹن آگیاں ہے۔ قوم پرست ہن براہوئیں
امپیریلٹسٹ تھیوریں کوں چیلنج کریندے تاں بٹین پر مُتبادل تھیوریاں
بڈیاں گھٹ ہن۔]

مُصنّف دے مطابق ملتان شہر آریائیں وسایا ہا اتھائیں انہیں سنسکرت
دا مُنہ متھا بٹایا۔ اتھائیں پنجویں صدی ق م وچ ٹیکسلا یونیورسٹی دے
پڑھیلپانی [پائٹس] سنسکرت دے آلا ہول ستر (صوتیات) لکھینے
(صفحہ ۱۶)۔ اتیں اے جو اگلے ویلھیں سرائیکی تکرے مدافعت کار
آتیں بھڑاکے وی ہئیں۔ راجے پورس دا سکندر نال بھڑن، وت اوکوں
دوکھے نال پُٹھے رستے تیں ٹورن جتھو او انت زخمی تھیڑ تھا۔۔۔ وت

چندرگپت موریہ دا یونانی جرنیل سلوکس دی کنڈ لَواوٹ۔۔ اے سبھ سیرائیکی وسیب دی قدیم تاریخ دے باب ہن ((صفحہ ۱۶-۱۷))۔ [ایں سبھ قدیم تاریخ کون سیرائیکی کر لکھن دی ہک منطق اے وی تھی سگدی ہے جو تاریخ دے اے واقعے جنہیں مقامات تیں تھین انہیں وچو اکثر اچ ناں تاں ماضی وچ سرنیکی وسیب دا حصہ رہ گھین جڈانجو ایں قدیم عہد دی تاریخ وچ اجو کے پنجاب دا خطہ اتیں باران اکثر چُپ اتیں ہے نشان ہن]۔

'سیرائیکی قومیت دا ارتقاء' دے عنوان نال تَرئے صفحے لکھیل ہن۔ ایندے وڈے دور اے نکلدن۔ قبل مسیح دور، سکندر دے حملے کن مدافعت دا دور، کینشک اتیں بدھ مت آلا اہم دور، مڈل ایسٹ دے حملہ آوریں (عریں) دا دور، مشرق وسطیٰ دے دھڑیلیں۔۔ چھیکڑی آریہ، تُرکیں، اتیں افغانیں۔۔ دا دور اتیں جدید یعنی ۱۸۴۱ دے بعد انگریز اتیں بعد آئیں دا دور (صفحہ ۲۰-۲۴)۔ ہک باب سیرائیکی خطے دے مزاج دے بارے وچ وی ہے۔ مثلاً نت وٹیندی، کوسی۔ سُکی آب ہوا، موٹے رقبے تیں کاشتکاری دی وقتی مُنڈھ بدھ، درمیانے درجے دی معیشت گذران اتیں غلام نہ بٹا سگہن آکے حملہ آوریں نال صدئیں دے واہ واسطے جھنیں عوامل رَل مل کیں سیرائیکی مزاج دا مُنہ متھا بٹائے (صفحہ ۲۵-۲۸)۔

سیرائیکی قومی سوال دا باب مزید قوم پرست چیتے کاری نال لکھیا ہوئے۔ کُجھ اوکڑے مذکور ہن جیویں ہارلے کاروبار دی منڈی تھی مُکُن دا بھٹو، اتیں این۔جی۔اوز۔ دی دخل داری اتیں غیر جمہوری حکومتیں دے اثرات۔ نہ تاں اوئیں سیرائیکی قومی تحریک دا آٹوئیلہا چنگانٹیں آس بھریا ہے۔ اِنھ لکھاری سیرائیکی صوبے دا کیس وی ودھائے۔ ایندے کیتے ہک آئینی گنجائش یاد ڈیوائی ہے جو ۷۳۱۹ دے آئین دے راہیں ڈو ترہائی اکثریت دی مدد نال نویں صوبے بٹاوٹ دا رستہ موجود ہے (صفحہ ۳۹-۴۱)۔ آوٹ آلے ویلھے دے امکانات، کتابچے دا چھیکڑی باب ہے جیندے وچ لکھاری پکا شُبھ۔دروشن (رجائیت پسند) اتیں سیہوک شناس (فارورڈ لُکنگ) نظر آندے۔ اے وی شائد ڈتی نیں جو سیرائیکی قومیت کون نہ منن دے موقف تیں قائم رہوٹ اتیں مشرقی پنجاب نال پریشان پاوٹ دی پنجابی سیاست دے ڈراکلے تیجے دا خیال رکھو (صفحہ ۴۳-۴۵)۔

تقابلی مطالعے نال پڑھن آکے بندے کون ایں لکھائی نال ہک ادھ گالھیں تیں اڑ آسی۔ لکھاری آپ سیرائیکی ہے، اتیں لکھت اے دعویٰ کریندی ہے جو سیرائیکی قومیت دا زبان آلال پُکھ پورا ہے تاں وت اے لکھائی سیرائیکی وچ کیوں نہیں۔ [ایندا جواب 'الاجر آڈینس توڑیں پُچن دی کوشش' آلا ملسی جیرھا متنازعہ ہے۔ اتیں گارشیا جھنیں لکھاری ایں جواب کون رد کر چُکین۔ اتیں ایندی اصل وجہ او ہے جیکون 'ڈوڑی سُنجان' (ڈوئل آئیڈنٹیٹی) دی حکمت عملی آہدن۔ اے او صورت حال

ہوندی ہے جیرہلے لوک اپنی اصل قومی شناخت وچ کھڑ کیں مفادات کوں بجاوڑ کیتے غالب قومی شناخت دے دائرے وچ وی ہر رکھ کھڑدن]۔

تحریر ہوں تیکھی اتیں تھولی ہے۔ کئی نکتے یا آں آکھیتے اتیں یا ادھورے رہ گئیں۔ مثلاً اے جو پاکستانی پنجاب پھر کی مار (یو ٹرن گھن) کیں مشرقی پنجاب (بلکہ انڈیا) نال پکڑلہ دوستی شروع کر ڈتی ہے۔ پیلہو جیرہا سرائیکنیں، سندھیں، بلوچیں اتیں پٹھانیں دا موقف ہوندا ہا ہن اوہو پنجاب دا ہے۔ باقی قومندی پاسو ایندا ولدا، یا انہیں دی پالیسی ہن کیا ہووے؟ وغیرہ۔

لکھائی وچ بُرائے مآخذ وچ لیہن آلال مواد ورتیلے۔ نیشنلزم دی نویں آئینڈ (ڈسکورس) کوں کہیں وجہ کنوں ہتھ نہیں لایا۔ ہر اے نشانہ ہے جو مصنف اے تحریر قوم پرست جانبداری نال لکھی ہے۔ ایکوں پڑھ کیں اے نکتہ ازیر تھیندے جو غیر جانبداری تیں آنج پنج دراصل کئی شے نہیں ہوندی۔ مظلوم قومیتیں دے لکھاری جیرہلے غیر جانبدار بنن دی کوشش کریندن تاں اے کم ہے سود ہوندے۔ انہیں دا اے دعویٰ کوئی تسلیم نہیں کریندا۔ تیں ایجھیں کم کوں مہاندرے لٹریچر دے شلفیں وچ وی جاہ نہیں ملدی۔ مضمون نال انصاف کرن البتہ ہک علمی فریضہ ہوندے تیں اُمید ہے ایں کتابچے دے پڑھار کوں اے شے مل ویسی۔

چھیکڑ تیں اے گاکھ آکھن سہاوت ہوسی جو محمد اسلم رسولپوری دا اے کتابچہ سیرائیکی قومیت دے سوال دے موضوع تینکجھ مد توڑیں نصاب دا کم ڈیون آلال پیلہا کتابچہ ہے۔

2۔ اکرم میراٹھی

(الف) پاکستان میں قوم پرست تحریکیں اور ان کا مستقبل (اردن)، ۱۰ صفحیں دا پمفلٹ، منارٹی رائٹس کمشن لاہور، تاریخ آڈ ڈسی۔

ایں مضمون وچ لکھیرے ہوریں قوم پرستیدی تاریخ دے بارے وچ ہک نوٹ لکھ کیں مُندھ بدھے۔ 'قوم پرست ریاستیں' (مُراد قومی ریاستیں) دا ذکر کیتے جیندے وچ جپان، فرانس، جرمنی اتیں امریکہ کنوں علاوہ، چین کوں وی شامل کیتے نیں (صفحہ ۱)، اتیں اگر وچ کیں اسرائیل کوں امریکہ، کینیڈا، اتیں آسٹریلیا دے رلے ایجھیں ماڈل قومی ریاستیں وچ لکھیتے جنہیں دے تجربات کنوں پاکستان فائدہ چا سگدے (صفحہ ۶)۔ [اوہیں اسرائیل 'قومی ریاست' (نیشن سٹیٹ) دے بجائے 'ریاستی قوم' یعنی ریاست تیں بٹی ہوئی قوم (سٹیٹ نیشن) دے طور تیں مذکور تھیندے۔]

مضمون یک عام طور تیں وِسرئیے نکتے، یعنی سوویت یونین دے مُکیوے دے بعد وسط ایشیائی ریاستیں دے معاملے دو وی اشارہ کیتے (صفحہ ۱) [انہیں دا خود مُختیار سٹیٹس ولا سمجھو دے لائق ہے، البتہ اے آکھن جو سوویت یونین دے مُکیوے نال وسط ایشیائی ریاستیں دا جَمٹا تھئے ولا سوچن آلی گالھ ہے۔]

لکھاری قوم پرستی دے معاملے کون نویں جگہ جوڑ یعنی گلوبلائزیشن نال رلا کیں ڈیکھن دا مشورہ دتے (صفحہ ۶-۷)۔ گلوبلائزیشن دا ہک مُہاندرا اے ڈسٹے تیں جو 'مونو کلچر' کون گھن آندی ہے (پیش لفظ)۔

مضمون دی تھیوری بندی وچ قوم پرستی دے 'سماجی عوامل' دا بیانیہ ذکر ہے جنہیں وچو کجھ اے ہن: جُغرافیہ تیں موسم وغیرہ اتیں قومیں دی سماجی بُت دے اتیں انہیں دا اثر جیرھا، زبان، فن، موسیقی، عقائد اتیں سوچن دے ڈھب وچ ظاہر تھیندے (صفحہ ۲)۔ اگو ونج کیں قوم پرستی دے (اربع) عناصر دا ذکر ہے جیرھے اے ہن: ۱۔ علاقہ، ۲۔ نسل، ۳۔ زبان، ۴۔ مذہب (صفحہ ۳)۔

ایں مضمون دی مُنڈھلی گالھ پاکستان دیہیں قوم پرست تحریکیں دا جائزہ ہے۔ انہیں تحریکیں وچ 'تحریک پاکستان' کون شامل کرکیں ایندے وچ اتیں عراق دی آہوکی 'سُنی مذہبی تحریک' وچ رلت

مُشابہت دا نشان دتے نیں۔ اے، جو بھئی ڈوبائیں لوکیں دی تحریک دے سبب وچ ہک گالھ رُلویں ہے؛ ڈوہیں تحریکاں اپنا ماضی دا ڈڈھپ کھسیج ونچن دی وجہ کنوں اتیں ای این ڈڈھپ کون ولا ہتھیکے کرن دی خواہش دے ماتحت پیدا تھین (صفحہ ۴)۔ [یعنی جیرھا ڈڈھپ عراق دے سُنی عربیں کون شیعہ مسلمانیں تیں حاصل ہا، اتیں جیرھی بادشاہت ہندوستان دے مسلمانیں کون ہندو اکثریت تیں حاصل ہائی۔ میرانی دے این نکتے کون تاملیں اتیں ایم کیو ایم وغیرہ دے بارے وچ لکھیل ڈاکٹر عنایت اللہ دے تھیسز کنوں تائید ملدی ہے (حوالہ یاد نہیں)۔]

لکھاری پاکستان دئیں کجھ قوم پرست تحریکیں دے بارے وچ تبصرہ وی کیتے جیندے مطابق .. '...سیرائیکیوں کے پاس صرف لسانی پہچان ہے وہ نسل اور عقیدہ کے لحاظ سے بہت کمزور حیثیت کے حامل ہیں۔' ... (صفحہ ۶۰۵)۔ اے مُختصر مضمون نیشنلزم دے موضوع تیں رواجی نظریے نال لکھیل ہک چنگا کومنٹ ہے۔

(ب) سیرائیکی تحریک کا مستقبل، ۴ صفحاتیں دا مضمونچہ، (اردو)، مہارٹی رائٹس کمشن لاہور، تاریخ اَن ڈسی۔ اکرم میرانی

مُصنف دا اے ڈوجھا ڈاکومنٹ پکے سیرائیکی تحریک دے بارے وچ ہے۔ امریکہ دے ڈاڈھا اتیں ملٹی نیشنل کمپنیں دا وڈکا ہووٹ اتیں ایندے نال جُڑیئے حقائق پک پاسو اتیں ایندے مقابلے وچ اسلامی مذہبی جماعتیں دا ٹولہ، اے ڈو گالہیں ایتھودی موجود حالت دے پس منظر بطور مذکور ہن۔ انہیں ڈوبائیں دی رُلویں رتی (قدر مشترک) اے ہے جو ڈوبائیں عالمیت دے دعویدار ہن۔ اتیں انہیں وچ ٹکڑ ہے۔ لکھاری انہیں شتیں کون مضمون دی پچھوکر بٹا کیں سیرائیکی تحریک دے بارے وچ کجھ گالہیں دو اشارہ کیتے:

اے، جو عراق دی تقسیم اتیں وجو کرد ریاست دے بٹن دے امکان نال بلوچ قوم پرستیں کون فائدہ تھیسے۔ بھل، سیرائیکی سیاسی لیڈر ہئیں قومپرست تحریکیں کونانج تھی کیں کیں پنجاب دے نیڑے تھی گئیں۔

اتیں اے جو، سیرائیکی تحریک دے کم کرن کیتے چھی چیلنج موجود ہن جیرھے اے ہن: 'تحریک دے سیاسے پہلو، آبادکاری، پاٹی دی ونڈ، ماحولیات، تریمتیں دے حقوق آتیں تعلیم۔ اتیں اے جو سیرائیکی تحریک کلہپ دے بیٹھ آگئی ہے۔

مضمون وچ مشورے شامل ہن؛ اے جو سیرائیکی تحریک دے قوم پرست تحریکیں نال تعلقات ودھیجن۔ ایندی بین اقوامیت دو توجہ

ڈیویجے، ایندا آپٹا تھنک ٹینک ہووے۔ [پڑھ کیں مُنہ وچ پاٹی تاں آندے بھل ایندے وچ پک نیکی جھٹیں اوکڑا اے ہے۔ او اے جو تھنک ٹینک آپٹیں آپٹیں ریاستیں دے پالیسی ساز ادارے ہونڈن اتیں اے بھوں وڈے فنڈز تیں چلڈن آتیں اے اتلا سوٹے نہیں چتلا پرو کنوں نظر آندن۔ اے 'علم دے تقدس' الی وصف کنوں خالی ہونڈن۔ آج جتھاں جتھاں مُنظم خون خرابہ تھیندا پئے اوندے وچ پلھا تہہ ویسٹ دے کجھ تھنک ٹینکس دا ہے۔]

مضمون وچ کجھ شتیں کٹھیاں لکھیل ہن جنہیں کون مسائل دا معروضی جائزہ آکھ سگدے ہن: دریا دے پاٹی دی ونڈ، ماحولیات دا تَکھا نقصان، سیرائیکی ریگستانیں وچ فوجیں دی آبادکاری، جنگلات دا مُکیوا۔۔۔

تحریک کون اہری تیں فعال کرن کیتے لکھاری ضروری کمیں دے ترئے پُکھ بٹاوٹ دی صلاح ڈتی ہے: سیاسی، ادبی و ثقافتی آتیں اقتصادی۔ سیرائیکی تحریک دیاں کمزوریاں ہن۔ مثلاً اے جو اے محض زبان تیں قائم ہے، اتیں اے جو ایندے رقبے تیں آبادکار قابض ہن [؟]۔ چھیوکر وچ تحریک دی پک ہئی کمزوری اے لکھیل ہے جو ایندے سیاسی رہنما آپسی مشورے آتیں 'مالی آپ جوگ' جھٹیں کمیں وچ رہ گئیں۔

سیرائیکی قومیت آتیں شناخت دے بارے وچ کُجھ لکھائیاں

جیویں جو دستی لکھتیں تحریریں نال تھیندے انہیں ڈو مضمونیں وچ وی کئی مغالطے ہن۔ مثلاً 'قومیت' آتیں 'قوم پرستی' یعنی 'نیشن ہڈ' اتیں 'نیشنلزم' کوں رلا ملا دتے نیں؛ 'قومی ریاست' (نیشن سٹیٹ) کوں 'قوم پرست ریاست' (نیشنلسٹ سٹیٹ) لکھتیں نیں۔ ایہو جھیاں کُجھ بے احتیاطیاں مضمونیں دی تھیوری بندی کوں ونجا گئیں۔

ایہو جھتیں سیاسی تجزیے جیرھے کہیں لوکیں دی اپنی تاریخی آئوٹ کنوں ڈھیر نت وٹیدی عالمی صورت حال دے ماتحت لکھیندن او اگو دے آئوٹھے وقتیں کیتے نہ، بلکہ اجوکی کھپت کیتے ہونڈن۔ نیشنلزم دی اینہ طرزِ تعبیر دے مشہور لکھاری ہابس بام کوں اپنی یک سستی کتاب دے نیشنلزم آلے چیئر دے چھیکڑ وچ لکھتا پئے گئے جو اسان اگو دے بارے سرو کُجھ نئے آکھ سگدے، "وونی ڈونٹ نوو" (ہابس بام، ۱۹۷۷، صفحہ ۹۴)۔

انہیں مضمونیں دی زبان (اُردو) ہے، انہیں دے مواد تیں کشنٹ دا تناظر مقامی کنوں زیادہ گلوبل ہے، پبلشر یک نیک نام ادارہ لاہور دا منارٹی رائٹس کمیشن ہے، انہیں دی ٹائمنگ اے ہے جو بلوچستان، سندھ اتیں سیرائیکی علاقے دے رلکیں سوچن دے امکان دے ڈر کن پنجاب دی 'پیشند ہل چل' شروع تھی گئی ہے اتیں انہیں دے 'ہدف قاری' دا دائرہ وی پوہلا ہے۔ چنانچہ آکھ سگدے ہن جو اکرم میرائی دے اے مضمون اجوکی کھپت کیتے لکھن دے تلاوڑے تیں پورے لہندین؛

سیرائیکی قومیت آتیں شناخت دے بارے وچ کُجھ لکھائیاں

3. فیاض باقر

سیرائیکی آئیڈنٹیٹی، 'وسیب کوم' تے چھپٹل ۱ صفحے دا مضمون، (انگریزی)

فیاض باقر دا اے انگریزی وچ لکھیا مضمون اعجاز بلوچ ہوریں ویب سائٹ 'وسیب ڈاٹ کوم' وچ اینہ سال ۲۰۰۷ وچ چھاپئے۔ یک صفحے دے این مضمون وچ لکھاری سیرائیکی شناخت دے بارے وچ ڈسٹن دی کوشش کیتی ہے۔ مضمون وچ تھیوری نال متعلق یک چنگا جھیاں پیراگراف وی شامل ہے جیندا ممکن ترجمہ اے ہے؛

'قومی سُنجان' دی بحث دا وڈا پُکھ اے سوال رَہ گئے جو آیا وکھڑپ تیں 'ون پون' (ڈائورسٹی) کوں اظہار ڈیوٹ تیں ودھاوَن قومی اتفاق کوں تکزَا کریندے یا ایندی گھٹکی کریندے۔ بعد دی گذرت تیں واقعات اے ڈکھائے جو نتیجے دا دارمدار ون پون دے ودھارے اتیں ایندے اظہار تیں نئیں بلکہ این گالھ تیں ہے جو تھادے وچ این ون پون دے ازاد اظہار اتیں ایندے ودھارے نال ورتارا کرن اتیں این کنوں تکزوپ حاصل کرن دی اٹکل کیتی ہے۔'

سرائیکی قومیت اتیں شناخت دے بارے وچ کجھ لکھائیاں

قوم پرستی دی این تشریح کون 'آلا کاری نظریہ' (انسٹرومنٹلسٹ تھیوری) آبدن۔ یعنی اے جو انج قوم ہووے یا قومی سُنجان آپ کئی معنی نہیں رکھیندی۔ معنی این گالھ وچ بن جو کون ایکوں کیوں ورتیندے۔

فیاض باقر دے مطابق پاکستان دے پروادھی حصے دا انج تھیوے اتیں ون یونٹ دا مُکھیا ہک ایجھان سوہ با جئیں سرائیکی شناخت کون 'پوٹنک' دتی (ترگر کیتا)۔ [سوچئے اے طور انہیں سارنیں علمی بحث تیں کتابیں کنوں جان چٹووا دیندے جیرھیاں سرائیکی سُنجان کون ایندی پُرائی زبان اتیں تاریخی تیں تہذیبی قدامت وچ پرکھیندین، جیونجو قبل تقسیم دے اوریشٹلسٹ اتیں بعد دے مقامی لکھاری۔

فیاض باقر لکھن جو سرائیکی شناخت نہ انج تھیوے (سپیریشن) منگدی ہے نہ صوبہ۔ اے سارے مُلخ وچ کھنڈیئے ایتے لوکیں دا ہک تھیوے منگدی ہے [اے لکھن دے بعد جو سرائیکی سُنجان نہ صوبہ منگدی ہے نہ سپیریشن، این سوال دے جواب دی لوڑھ پوندی ہے جو سارے سرائیکی لوکیں دے ہک تھیوے دی صورت کیا رہ ویندی ہے۔] پڑھار این۔ لکھائیکون 'لائل محمدنر' طرز دی انتظامیہ کونہوں تسلی ڈیوٹالی سٹریٹیجی دے نمونے بہ طور وی ڈیکھ سگدے ہن۔

پنجاب، برٹش ایمپائر اتیں

سرائیکی سُنجان

مشتاق گاڈی، اسلام آباد

پنجابی دے لکھاری اتے دانشور مشتاق صوفی کجھ مُد پہلھوں ایتے ہک آرٹیکل "پنجابی ذہنیت" اچ لکھن جو:

"پنجابی نوں سار ای نہیں جو آپنے آپ بارے اوہ کیسے تاریخی بھلیکے دا شکار ہے جس کارن اوس دی شناخت منفی بنیاد اُتے کھلوتی ہوئی ہے تے منفی بنیاد ہے طاقت اُتے ہے خیرا بھروسہ۔ اجیہے بھروسے کارن اوہ پاکستان دے ریاستی ڈھانچے ا ندر طاقت نوں قومی ایکتا دے ہتھیار دے طور ورتن دا عادی ہو چکيا ہے۔ (ایس) طاقت اُتے بھروسے دا (اک) تاریخی پچھوکر ہے۔"

او کیڑھا تاریخی پچھوکر ہے جیندی گالھ مشتاق صوفی کریندے تے جیڑھا منفی پنجابی شناخت تے اوندے ریاستی طاقت اُتے اندھے بھروسے دا کارن بٹھے؟ پاکستان بٹن باد پچھلے سٹھ ورہیں اچ این خطے اچ وسن آلیں ہنہیں قومیں، خاص کر سندھیں، بلوچیں تیں سرائیکیں کون آخر پنجاب کنیں وڈی شکایت کیوں ری ہے؟ پاکستان

پنجاب، برٹش ایمپائر اتیں سرائیکی سُنجان

اچ پنجابی اکثریت ڈوبلمنٹ اتیں ریاستی طاقت ہوندیں نوئیں وی آپنی ہولی تے کلچر دے ودھارے کنیں مَنہ کیوں موڑی رکھے؟

بہوں سارے احوکے سکالرز تے کھوج وان پنجاب دی این منفی شناخت تیں ریاستی طاقت اُتے اندھے بھروسے کون ہندوستان اچ برٹش کالونیلزم دے تجربے تے اثر نال جُڑندے۔ اُنہیں دے خیال موجب آجوکا پنجاب (جغرافیائی، سیاسی تے تہذیبی پہلو نال) بہوں حد تائیں برٹش کالونیلزم دی پیداوار ہے۔ برٹش کالونیلزم کیتے پنجاب دی حثیت کئی حوالے نال اہم ہئی تے این کیتے اُنہیں دی پنجاب بارے پالیسی باقی ہندوستان کنیں بہوں حد تائیں انج تے نونیکلی ری ہے۔

برٹش کالونیلزم کیتے پنجاب ہمیش ہک وڈی ملٹری مارکیٹ/فوجی منڈی بنیا رہے، جتھوں آدمی کنیں ودھ انڈین آرمی بھرتی تھیندی ہئی۔ سرحدی گیریزن صوبے تے وڈی ملٹری مارکیٹ دے طور پنجاب دی قومی سُنجان، کلچر تے سیاست وڈی حد تائیں کالونیل ریاست دے اثر تے کنٹرول اچ رہن۔ پنجاب دی وسیبی تے ذہنی گھاڑت اچ ڈوجھا اہم فیکٹر اِتھاں ڈوبلمنٹ دی کالونیل آئیڈیالوجی دی مقبولیت ہے، جیندا تریخی گانڈھا برٹش کالونیلزم دے تحت تھیوڑ آلی کینال کالونائزیشن تے ترقی دے پنہیں منصوبیں نال جُڑدے۔ ایہا وجہ ہے آج جیش ویلے بلوچستان، سندھ تے سرائیکی وسیب دے لوک آپنے وسائل تے تھیوڑ آکے غیر قانونی ریاستی قبضے دے خلاف آواز چیندن تے این سانگے قومی خود مختاری دی گالھ کریندن تاں پنجابیں دی اکثریت

پنجاب، برٹش ایمپائر اتیں سرائیکی سُنجان

اُنہیں کون "ترقی دشمن" آہدی اے۔ گذری ہک صدی اچ پنجاب اندر کالونیل ڈوبلمنٹ اتے ہندوستان دی ونڈ نال جُڑی وڈے پیمانے دی مائیگریشن/ ہجرت ہک بیا اہم فیکٹر ہے جیندے نال اِتھوں دی تریخی وسوں کھینڈو کھانڈ تھئی تے پنجابیں دی آپنی قومی سُنجان، تل وطنی کلچر تے ہولی نال بیگانگی ودھی ہے۔

اسان آپنے این آرٹیکل اچ برٹش کالونیلزم تے پنجاب دے آپت دے انہیں خاص رشتیں سانگیں کون کھول کے سمجھن دا نکا جیہاں آہر کریسوں۔

پنجاب ہک گیریزن صوبہ:

"ساڈی حکومت ساڈا خیال رکھدی اے تے اسان وی اوندے وفادار رسوں تے اوندے کیتے ہر حال اچ بھڑدے رسوں۔ تساکوں حکومت دی ہر تراویں دی مدد کرٹی چاہیدی ہے۔ ڈیکھ میڈا بھرا! ساڈا بادشاہ ساڈا پیو ہے تے جیڑھا وی اوندی مدد کنیں انکاری تھیندے، اوں کنیں وڈا گناہ گار بیا کوئی نیں تھی سگدا۔" ہک سکھ سپاہی دا فرانس دے محاذ کنیں گھر دو لکھیا خط

"این جنگ کنیں ودھ بیا کیڑھا موقعہ تھی سگدے جتھاں ساڈا خاندان انگریزی سرکار نال آپنی وفاداری ثابت کر سگے؟ ترکی ساڈے کیتے کُجھ وی نیں۔ اسان مسلمان ترکیں نال بھڑدے ہئے ہائیں۔ کیوں؟ ایندی وجہ اے ہے جو

پنجاب، برٹش ایمپائر اتیں سرائیکی سُنہاڻ

اسان انگریزی سرکار نال پیار کریندے ہئیں تے انہیں دا اقتدار ساڈے کیتے خوشحالی گھن کے آئے۔" ہک مسلمان پنجابی سپاہی دا ترکی دے محاذ کنیں گھر دو لکھیا خط

ہندوستان کوں انگریز ایہوں دی دیسی انڈین آرمی دی مدد نال فتح کیتا تے اُنہیں دی اُساری انڈین ایمپائر دا وڈا دارومدار ہمیشہ ایں آرمی دی وفاداری تے رہیا۔ برٹش انڈین آرمی نے ہندوستان اچ انڈین نیشنلزم دی بر تحریک کوں تشدد نال مُکایا تے برٹش ایمپائر دے عالمی مفاد کیتے ایہا انڈین آرمی مصر کنیں گھن پیرس تائیں دنیا دے ہر محاذ تیں بھڑدی رہی۔

کُجھ سوال جیڑھے ہر سوچن بار دے جیتے اچ آندن او اے ہن جو انڈین آرمی دی ہک بابری دھڑیل حکومت تے قوم نال وفاداری دی کیا بُنیاد ہئی؟ اے دیسی آرمی تے اوندے سپاہی انڈین نیشنلزم دی وڈی سیاسی تحریک دے اثر کنیں کیویں بچے رہے؟ انہیں سوالیں دا ہک سانجھا جواب برٹش انڈین آرمی اچ پنجاب تے پنجابیں دی غیر معمولی برتری تے انہیں دی برٹش ایمپائر نال وفاداری ڈسیا ویندے۔ ایں جواب کوں کھول کے ڈیکھن کیتے ساکوں تریخ اچ جھاتی پاوٹی پوسی۔

برٹش انڈین آرمی دا منڈھ سترہویں صدی کنیں بنگال اچ ایسٹ انڈیا کمپنی دی ہک "چھوٹی تے بے قاعدہ جہیں فورس نال پدھیجا، جیندی

[سُنہاڻ]

پنجاب، برٹش ایمپائر اتیں سرائیکی سُنہاڻ

تعداد 1856ء اچ ودھ کے اڈھائی لکھ تھی گئی۔" (میچو؛ میزمر، صفحہ 7) ایسٹ انڈیا کمپنی دی حکومت بنگال، مدراس تے بمبئی پریزیڈنسی اچ ونڈی ہوئی ہئی تے ہر پریزیڈنسی دی آپنی انج آرمی ہئی۔ بنگال آرمی سبھ توں وڈی ہئی تے اوندے کمانڈر انچیف پوری انڈین آرمی دا وی کمانڈر انچیف ہوندا ہئی۔ بنگال آرمی اچ پوریہ کنیں اودھ تے بہار دے علاقیں دے وڈی ذاتیں دے راجپوت تے باہمن بھرتی کیتے ویندے ہن، جڈاں جو مدراس تے بمبئی آرمی اچ مقامی لوک بھرتی تھیندے ہن تے اُچی ذاتیں دے لوک کون کوئی ودھ ترجیح نہی ڈتی ویندی۔

رنجیت سنگھ دے مرڻ باد انگریز پنجاب تے اوندی سلطنت دے ہنہیں علاقیں کوں 1849ء اچ ایں بنگال آرمی دی مدد نال فتح کیتا تے برٹش انڈین ایمپائر اُہے ہندوستان دے چھیکڑی سرحدیں تائیں پُچ گئی۔ پنجاب کوں آپنی عملداری اچ رلاوڻ باد انگریزی حکومت پہلہا سرکاری حُکم نامہ اے جاری کیتا جو رنجیت سنگھ دی پراڻی فوج کوں مُکا کرے ہر قسم دے اسلحے دی بازیابی کیتی ونجے۔ ایندے نتیجے اچ "لہور اچ ہک فوجی کٹھ تھیا جیندے اچ پنجاہ ہزار خالصہ سکھ سپاہیں کوں کُجھ معاوضہ ڈے کے فارغ کر ڈتا گیا تے نال ای ہک لکھ ویہ ہزار کنیں ودھ ہتھیار وی ضبط کیتے گئے۔" (میچو؛ یانگ، صفحہ 36) انگریز دا خیال ہئی جو پنجاب اُتے آپنے قبضے کوں پکا کرڻ تے امن برقرار رکھن کیتے اے لازم ہے جو سکھ خالصہ

[سُنہاڻ]

سپاہیں کون کھینڈو کھانڈ کر ڈتا ونجے۔ پر تریخ کون کجھ ہیا منظور
ہئی۔

پنجاب فتح کرن دے کوئی آٹھ سال باد ای انگریز دی اُساری ایں
برٹش انڈین ایمپائر کون مئی 1857ء دے غدر دی صورت اچ ہک وڈی
فوجی بغاوت دا سامہٹا تھیا۔ ایں بغاوت نال انگریزی اقتدار ہک وڈے
خطرے اچ پئے گیا۔ اے بغاوت میرٹ دے سٹیشن تیں موجود بنگال
آرمی کنیں شرو تھئی، جیندے وچ دیسی فوجی آپئے یورپین افسریں
کون مار کے دلی بھج گئے تے اُتھاں شہر اُتیں قبضہ کر کے بہادر شاہ
ظفر کون ہندوستان دا بادشاہ بٹا ڈتونیں۔ بغاوت دی خبر پورے
ہندوستان وچ کھنڈ گئی تیں دلی کنیں گھن اُبھے بہار توٹیں سبھو
علاقہ جنگ جلد دا میدان بن گیا۔ بغاوت ویلے برٹش انڈین آرمی وچ
دیسی فوجیں دی کل تعداد 86 فیصدی ہئی۔ انگلینڈ کنیں کوئی وی
امداد چھ مہینے کنیں گھٹ مُد اچ نہی پُج سگدی جڈاں جو ڈوجھی
پاسوں دیسی ہندوستانی فوجیں دی اکثریت دی وفاداری مشکوک تھی
چکی ہئی۔

انگریز کون ایں بغاوت کون مکاوٹ اچ پورا ہک سال لگ گیا۔ ایں
پوری بغاوت دوران پنجاب اچ امن رہا تے اتھوں انگریز کون وڈی
فوجی امداد وی ملی۔ رنجیت سنگھ دی پراٹی فوج، خاص کر سکھ
سرداریں ایں موقعے دا پورا فیدہ چاتا تیں "اگلے ست مہینیں وچ اتھوں
لگ بھگ چونتہری ہزار (34000) باقاعدہ پنجابی فوجی بھرتی کیتے

گئے، جنہیں نال مل کرائیں انگریز دلی تیں وچلے ہندوستان دے ہتے
شورش وات آئے علاقیں تیں ولا قبضہ کیتا۔" (ساگی، صفحہ 39)
پنجابی دے ایں کردار دا اے نتیجہ نکھتا جو انگریز ایں وفاداری دے
بدلے اُنہیں دے اثر رسوخ رکھن آکے لوکیں اچ دل کھول کے جائیداد
ونڈی تے نال ای نویں ملٹری پالیسی تحت پنجابی فوجی بھرتی کرن
ہک ریاستی ترجیح بن گئی۔ اگوں ونج کے پنجاب کون ہک گیرڈ
صوبہ بٹاوٹ اچ ڈو ہتے فیکٹرز وی اہم ہتے۔ ہک ناں 1870ء دے چھیکڑ
اچ گریٹ گیم تے روسی خطرے دے پیش نظر انگریز پنجاب کنیں
ودھیک فوجی بھرتی کیتے۔ پنجابی فوجی بھرتی کرن دی اے پالیسی
اُنہیں دی "مارشل ریس" دی نسل پرستانہ تھیوری دا وی نتیجہ ہئی۔
انگریز دا خیال ہئی جو روسی فوج نال بھیڑی کرن کیتے لازمی اے
جو ہندوستان دے جنگجو قومیں کنیں فوجی بھرتی تھیوئے چاہیدن۔
رابرٹ جیڑھا جو ہک وڈا انگریز ملٹری آفیسر تے "مارشل ریس" دی
تھیوری دا چیمپین ہئی، او آپئی ہک رپورٹ اچ لکھدے جو:

"ساکوں پلھا قدم اے چاوٹ دی لوڑھ اے جو اسان
بنگالی، تامل، تیلگو تے مرہٹیں جنہیں ہندوستانی سپاہیں
دی بجائے ودھیک جنگجو تے لڑاکے قومیں کنیں آپئے
فوجی بھرتی کروں۔۔۔۔۔ تے میکوں ایندے اچ کوئی
شک نیں جو اینجھے جنگجو تے لڑاکے لوک ساکوں
کتھاں ملسن؟ میڈا یقین اے جو گورکھے، سکھ،

پنجاب، برٹش ایمپائر اتیں سرائیکی سُنہاڻ

ڈوگرے، راجپوت، جٹ تے چوٹوئیں مُسلمان ایں کم
کیتے بہترین بن۔" (ساگی، صفحہ 61-62)

ایں نویں 'نسل پرستانہ' ملٹری پالیسی دے تحت وچلے پنجاب دے
ماجھے دے علاقے کنیں سکھیں دی وڈی تعداد کوں برٹش انڈین آرمی
اچ بھرتی کیتا گیا، جڈاں جو پچادھی تے اُہے پنجاب اچ مُسلمائیں
اچوں گکھڑ، جنجوعے، اعوان تے راجپوت ٹوائے جنگجو قوماں شمار
تھئے تے انہیں دی اکثریت فوج اچ بھرتی تھئی۔ سرائیکی وسیب تے
سندھ اچ وسن آلیاں قوماں بارے اے آکھیا گیا جو اے فوج اچ بھرتی
دے قابل نئیں۔

جیویں جیویں ہندوستان اچ برٹش کالونیلزم پاڑاں پکڑیندا گیا، ایویں ای
برٹش انڈین آرمی اچ پنجابی فوجیں دی تعداد وی ودھدی گئی۔
ایندا اندازہ اسان تان تائی یانگ دی پاسوں ڈترے بیٹھلے ریکارڈ نال کر
سگدے سے۔

برٹش انڈین آرمی اچ پنجابی فوجیں دی تعداد

سال	کُل انڈین فوجی	کُل پنجابی فوجی	پنجابی فوجیں دی فیصد تعداد
1880	1,37,299	25,810	18.6
1890	1,47,852	30,548	20.7

[سُنہاڻ]

42

پنجاب، برٹش ایمپائر اتیں سرائیکی سُنہاڻ

1900	1,44,095	50,952	35.3
1910	1,76,455	69,458	39.4
1919	8,13,607	3,63,027	44.5
1925	2,19,523	99,113	45.1

ڈوجھی عالمی جنگ ویلے برٹش انڈین آرمی اچ پنجابی سپاہیں تے
افسریں دی تعداد سٹھ (60) فیصد کنیں وی ودھ گئی۔ پنجابیں دی
برٹش انڈین آرمی اچ اجارہ داری دا اندازہ اسان ایں گالھ کنیں لا
سگدے سے جو اوں ویلے "پورے ہندوستان اچ پنجاب صوبے دی کُل
آبادی بارہ (12) فیصدی کنیں وی گھٹ ہئی جڈاں جو لگ بھگ ادھی
فوج پنجابی ہئی۔ یاد رہوے جو پنجاب صوبے دی ایں 12 فیصد آبادی
اچ بہاولپور کوں چھوڑ کے پورا سرائیکی وسیب وی شامل ہے، جتھوں
فوج اچ ناں جوگی بھرتی وی نہی تھیندی۔ سکھ جیڑھے ہندوستان
دی کُل آبادی دا ڈو (2) فیصد کنیں وی گھٹ ہن، اُنہیں دی انڈین
آرمی اچ تعداد بارہ (12) فیصد ہئی (میچو، میزمر، صفحہ 12)

برٹش انڈین آرمی اچ پنجابیں دی ایں اجارہ داری دے اُنہیں کوں کئی
فیدے تے مفاد پُجن۔ ہک تان اچوکرے پاکستان دی کار برٹش انڈیا اچ
وی لگ بھگ آدھا حکومتی بجٹ فوج تے خرچ تھیندا ہا۔ جتھاں ہک
پاسوں پورے ہندوستان کوں ہک وڈی آرمی تے اوندمے بجٹ دا بار
چاوٹا پوندا ہا، اُتھاں پنجابیں دی وڈی اکثریت کوں ملٹری بجٹ کنیں

[سُنہاڻ]

43

پنجاب، برٹش ایمپائر اتیں سرائیکی سُنجان

ڈائریکٹ فیلڈ تھیندا رہے۔ حکومتی ریکارڈ موجب برٹش انڈیا دے کل ملٹری بجٹ دا پنونجھ (55) فیصدی سپاہیں دی تنخواہ اتے پنشن اچ خرچیندا با۔ برٹش انڈین آرمی اچ آپتی ایس اجارہ داری دی وجہ توں پنجاب تے پنجابی سپاہی ایس وڈے ملٹری بجٹ دا سبھ توں ودھ فیدہ چیندے ہن۔ مثال کیتے انگریز افسر ڈارلنگ جہلم ڈسٹرکٹ بارے لکھدے جو:

"ایس ڈسٹرکٹ اچ پانی دی تان قلت ہے پر کیش (نقد رقم) دی بہتات اے تے اچ کل دے حالات اچ سبھ توں اہم شے کیش ای ہے۔۔ 1939ء اچ پورے جہلم ڈسٹرکٹ اچ سرکاری آمدن کنیں چھی گنا ودھ فوجیں دی پنشن آتی ہے" (یانگ؛ صفحہ 82)

رنجیت۔ کے۔ میزمر دی کہوج دے مطابق " 1935-6ء اچ پورے پنجاب اچ فوجی پنشن گھنٹ والیاں دی کل تعداد ہک لکھ تے چھتری ہزار ہئی جنہیں کوں ڈاک خانے دے ذریعے ہک کروڑ پنچٹھ لکھ، تے چھوی ہزار (1, 65, 26,000) روپے ملن، جڈاں جو حکومت دی ایس سال پورے صوبے کنیں سالانہ آمدن مال (لینڈ ریونیو) پنچ کروڑ چوتری لکھ، آٹھتری ہزار تے ستارہاں (5, 34, 38,017) روپے بٹدی ہئی۔" (میزمر، صفحہ 23) ڈوجھے لوظیں اچ فوجی پنشن اچ ملٹ آلی اے

پنجاب، برٹش ایمپائر اتیں سرائیکی سُنجان

رقم کل آمدن مال دا چھیواں حصہ ہئی۔ جے اسان پنجابی سپاہیں کوں ملٹ آلی تنخواہ وی نال رلاؤں تاں تصویر کجھ ہئی ہئی ویسی۔ ہک گیرٹن صوبہ ہووٹ دی وجہ توں پنجاب اچ انگریزیں ہوں وڈا انفراسٹرکچر نٹ ورک بٹایا، جیندے اچ کٹونمٹس، ریلوے، سڑکاں، ڈاک خانے وغیرہ شامل ہن۔ ایس انفراسٹرکچر دا فیدہ ایتھوں دی مقامی سول آبادی کوں وی پُچا تے اتھاں تجارت، تعلیم، رڑھ واپی تے ملازمتیں اچ ودھارا تھیا۔

پنجابیوں کوں انڈین نیشنلزم دی سیاسی تحریک کنیں پورے رکھٹ کیتے انگریزیں کیتے اے لازم ہا جو فوجی بھرتی دے جاہیں/علاقے اچ گورھئی سول۔ ملٹری سانجھ قائم کیتی ونجے۔ ایس سول۔ ملٹری سانجھ دی وڈی لوڑ پیلھی تے ڈوجھی عالمی جنگ اچ ودھ نشاہر تھئی، جڈاں ہک پاسوں پورے ہندوستان اچ جنگ دے باد معاشی بحران ودھ گیا تے ہئی پاسوں فوجی ملازمت کنیں ریٹائرڈ تھئی کے وڈی تعداد اچ سپاہی آپٹیں وستیں واپس آوٹ ہئے گئے۔ اے ایہو دور ہے جڈاں ہندوستان اچ سول نافرمانی دیاں تحریکاں وی زور پکڑ چکاں ہن۔ اے دور انڈین آرمی تے خاص کر پنجاب دی برٹش کالونیالزم نال وفاداری دا ہک وڈا امتحان ہا۔ ایس دور اچ سول۔ ملٹری سانجھ کوں ودھاوٹ کیتے انگریزیں پنجاب دے فوجی بھرتی دے ضلعیں اچ سولجرز بورڈ قائم کیتے جنہیں اچ ریٹائرڈ فوجیں دے نال نال ڈسٹرکٹ انتظامیہ تے مقامی چوہدری/نمبردار شامل ہوندے ہن۔ انہیں سولجرز بورڈ دے وڈے کمیں

پنجاب، برٹش ایمپائر اتیں سرائیکی سُنجان

اچ فوجی میڈل دی ونڈ، سرکاری زمینیں دی الاٹمنٹ، پنشن دے معاملات دی ڈیکھ بھال، بقایاجات دی ادائیگی وغیرہ شامل ہن۔ انہیں سولجرز بورڈ بٹاؤن دا اے نتیجہ نکھتا جو بک پاسوں سول۔ملٹری سانیجہ گورنمنٹی تھی تے ہٹی پاسوں ریاست دی پنجاب دی (سول) سوسائٹی اچ مداخلت ودھ گئی۔

پنجاب، ڈویلپمنٹ دی کالونیل آئیڈیالوجی اتیں مائیگریشن

"بھونیں تے قبضہ کرن انسان دی تقدیر ہے تے بھونیں دا مقدر انسان دے قبضے بیٹھ آون ہے۔ جے فطرت تے انسان پورا قابو نیں کر سگدا تاں نہ ای اوندی بھونیں تے پورا قبضہ تھی سگدے تے نہ ای او آپنی معراج تے بچ سگدے"

بک کالونیل انگریز انجینئر دا آکھاں

برٹش امپیرلزم تے ماضی دے ہنہیں دھڑیل تے قبضہ گیر ٹولیں اچ بک وڈا وکھرب ڈویلپمنٹ دی آئیڈیالوجی ہئی۔ ڈویلپمنٹ دی این آئیڈیالوجی دی بٹیاڈ ڈوشین تے ہئی۔ بک اے جو انسان دی ترقی تے اوندے مادی لوڑھیں کوں پورا کرڻ کیتے اے لازم ہے جو سائنس تے ٹیکنالوجی دی مدد نال فطرت تے اوندے وسائل دی پوری تسخیر کیتی ونجے۔ ڈوجھا اے جو سائنس تے ٹیکنالوجی اچ اگوں پروڈ دی وجہ نال اے مغرب دا تریخی فریضہ بٹدے جو او جہالت تے اندھارے اچ

پنجاب، برٹش ایمپائر اتیں سرائیکی سُنجان

وسدیں ہنہیں ملکیں تے قومیں تے قبضہ کر کے انہیں دی ڈویلپمنٹ کراوے۔ ڈویلپمنٹ دی این کالونیل آئیڈیالوجی کنیں مغرب دا سبھ توں وڈا انسانیت پرست نظریہ 'مارکسزم' وی نہ بچ سگدا۔

اے مارکس دے لوظ ہن جو برٹش کالونیلزم دا ہندوستان اچ اے تریخی فریضہ ہے جو او پراڻی دنیا کوں تباہ برباد کرے تے ارتقاء دے اصول موجب بک ننویں دنیا اُسارے²۔

پنجاب برٹش کالونیلزم کیتے ڈویلپمنٹ دی این آئیڈیالوجی دی بک وڈی تجربہ گاہ بٹیا۔ این آئیڈیالوجی دا وڈا اظہار کینال کالونائزیشن اچ تھیا جیندے تحت اتھوں دے دریاویں اگوں مستقل ہیڈ ورکس بٹا کرے اتھاں اڻ گنت دائمی نہراں کھٹیا گیاں تے وسیع علاقے آباد کیتے گئے۔ ریکارڈ ڈسیندے جو "1885 کنیں گھن کے 1947 تائیں پنجاب اچ بک

² ڈویلپمنٹ دی این کالونیل آئیڈیالوجی دی اصل بٹیاڈ ارتقاء دا مغربی نظریہ ہئی۔ اے نظریہ چارلس ڈارون نے ڈنا جیندے موجب او جاندار انواع جیڑھاں ماحول نال مطابقت نہں رکھ سگیاں، او آپنی بقاء دی جنگ ہر گیاں تے او جنہیں بدلدے فطری ماحول اچ آہئے آپ کوں سبھ توں ودھ فٹ رکھا، انہیں دی نسل اگوں چلدی رہی۔ فطرت دی تبدیلی تے ارتقاء دے این اصول کوں باد اچ سپنسر تے ہنہیں مغربی دانشوریں انسانی سوسائٹی تے لاگو چا کیتا تے انہیں دے ارتقاء دے درجے بٹا ڈئے جیندے موجب مغرب ارتقاء تے تبدیلی دے سبھ کنیں اگلے درجے تے ہے تے ہئے ہر سماج نے ایندی تقلید کرڻی ہے۔ مارکس تے اینگلز نے ارتقاء دے این اصول کوں آہئے معاشی نظریے نال رلا کرے سوشلزم دی آئیڈیالوجی گھڑی۔

کروڑ ڈاھ لکھ (11,100,000) ایکڑ رقبہ انہیں نویں دائمی نہریں نال آباد کیتا گیا۔" (میچو؛ عمران علی، صفحہ 9) ایں نہری رقبے اچ ستلج ویلی پراجیکٹ دے تحت بہاولپور ریاست اچ آباد تھیون آلا رقبہ شامل نیش جتھان وڈے پیمانے تے کالونائزیشن کیتی گئی ہئی۔

اے گالہ فرض کرن ٹھیک نہ ہوسی جو وادی سندھ اچ نہری ترقی انگریز دے دور اچ شرو تھئی۔ اتھوں دے "مقامی حکمرانیں، خاص کر سرائیکی وسیب تے سندھ اچ سیلابی نہریں دا ہک وڈا چال وچھایا ہویا ہئی۔ اے نہراں دریاویں اچ چھل چڑھن نال ای وگڑن شرو تھیںداں بن تے عام طور تے اگلے چار کئیں پنج مہینے جلدیاں رہندیاں ہن۔" (میچو؛ گلمارش، صفحہ 4) اصل اچ اے اتلا پنجاب ہئی جتھان ہاریں³ دی وجہ توں سیلابی نہراں کدھن اوکھا ہئی۔ آبپاشی دا ڈوجھا وڈا ذریعہ کھو ہوندے بن جیڑھے اُنہالے اچ ودھیک کمیں آندے ہن۔

پنجاب اچ کینال کالونائزیشن اتھارویں صدی دے چھیکڑ اچ شرو تھئی۔ پیلھوں کینال کالونائزیشن ملتان کنیں شرو تھئی۔ اتھان سدھنائی کینال مکمل کیتی گئی جیندے اچ وڈی تعداد اچ پنجابی مہاجرین کوں آباد کیتا گیا۔ وت ساہیوال دے علاقے اچ سوہاگ پاڑا کینال

³ ہار ڈو دریاویں دے وچالے اُچے علاقے کوں آہدن۔ اُتلے پنجاب اچ کئی ہاراں بن جویں جو گنجی بار، نیلی بار، وغیرہ۔ سرائیکی وسیب پٹھلا علاقہ ہووے تے سندھ ساگر دی وجہ توں ہاریں دا وجعد نہی۔

کالونی ہئی۔ اے ڈوہیں نہراں پیلھوں سیلابی بن جنہیں کوں کُجھ ڈیڑھ دی تبدیلی نال نویں سرو بٹایا گیا۔ اصل تے وڈی کینال کالونائزیشن پنجاب کالونی نال شرو تھئی۔ سرائیکی وسیب اچ کلہا ملتان اتے بہاولپور اچ کینال کالونائزیشن تھئی۔ دمان اتے تھل ایں عمل کوں بچے رہے تے اتھان پاکستان بٹن باد کالونائزیشن دا عمل ودھیا۔

ایں کینال کالونائزیشن دے کئی مقاصد ڈسے ویندن۔ ہک تاں اے جو اوں ویلے لندن اچ بینک مالیاتی سرمائے نال ڈٹے ہئے بن تے اُنہیں کوں وڈے پیمانے دی سرمایہ کاری دی لوڑھ ہئی۔ پنجاب اچ وڈے نہری منصوبے بیرونی قرضیں دی صورت اچ ایں سرمایہ کاری دی سوکھی شکل ہن۔ ڈوجھا، انگریزی سرکار کیتے اے منصوبے ریاستی آمدن ودھاوے دا سوکھا ذریعہ ہن۔ تریجھا، انگریز کوں وچلے پنجاب، خاص کر مانجھے دے علاقے اچ ودھدی آبادی دی فکر ہئی جو ایندے نال انہیں دے فوجی بھرتی دے وڈے جابیں اچ بے چینی تے امن امان دا مسئلہ ودھ ویسی۔ کینال کالونائزیشن نال وچلے پنجاب کنیں آبادی دی پنچادھی پنجاب اچ وڈے پیمانے دی منتقلی آسان تھی گئی۔ چوتھا، نہری ترقی دے اے منصوبے انگریز دی ملٹری پالیسی کوں ودھاوے دا وی ہک ذریعہ سمجھے گئے جیندے تحت حاضر سروس تے ریٹائرڈ فوجیں کوں ننویں آباد زمینیں دی الاٹمنٹ کیتی گئی۔ پنجاب دے سیاسی اثر رسوخ رکھن آکے او گھرانے جیڑھے انگریز دے وفادار

سمجھے ویندے بن تے فوجی بھرتی اچ مدد کریندے بن، انہیں کون وی وڈے پیمانے تے الاٹمنٹ تھئی۔ مثال کیتے "سکھیں دے مذہبی پیشوا بابا سر کھیم سنگھ بیدی کون ساہیوال اچ سوہاگ پاڑا کینال کالونی اندر ست ہزار، اتھ سو ایکڑ اراضی آلاٹ کیتی گئی۔" (میچو؛ عمران علی، صفحہ 17) بابا کھیم سنگھ بیدی دا سانگا گرو نانک نال جُڑا ہئی اتے ایس 1857ء دے غدر اچ انگریز دی بھریور امداد کیتی ہئی۔

کینال کانٹریکشن نال تھیوڈ آلف آبادی دے وڈے وٹا پھیر دا اندازہ ایس گالہ کنیں لایا ونج سگدے جو 1891ء کنیں گھن 1941ء دے وچالے (جیڑھا ادھی صدی دا عرصہ بٹدے) امبالا ڈسٹرکٹ اچ ڈو فیصد آبادی گھٹ گئی۔ ایویں ہوشیار پور دی آبادی اچ انہیں پنجاہ ورہیں اچ کلہا 15 فیصد ودھارا تھیا۔ وچلے اتے پروادھی پنجاب دے ضلعیں گورداسپور، حصار، فیروز پور، امرتسر، کرنال، لدھیانہ، روہتک وغیرہ دی صورتحال وی کئی وکھری نہی۔ ڈوجھی پاسوں لائلپور (فیصل آباد) دی آبادی اچ ڈو ہزار (200) فیصد ودھارا تھیا۔ مشگمری (ساہیوال) ڈسٹرکٹ اچ آبادی دا ودھارا ڈو سو انویں (219) فیصد ریکارڈ کیتا گیا۔ جڈان جو ملتان اچ یک سو اٹھتری (138) فیصد، جھنگ اچ یک سو چار (104) فیصد ودھارا تھیا۔ (ساگی؛ صفحہ 60)۔

ہندوستان دی ونڈ توں باد وی پاکستانی پنجاب دی آبادی دا نگال سرائیکی وسیب اتے سندھ دو جاری رہا۔ پنجاہ دے ڈہاکے سندھ دریا اُتے کالا باغ دے نال جناح بیراج بٹیا تاں اُتھوں تھل کینال کڈھی گئی جیندے نال میانوالی، بکھر اتے لیہ دے ڈسٹرکٹ دا تقریباً ساڈھے ست لکھ (750,000) ایکڑ رقبہ آباد تھیا۔ ایس رقبے انچوں ساڈھے پنج لکھ (550,000) ایکڑ رقبہ پنجابی آبادکاریں کون آلاٹ تھیا۔ بیرون تھل جیڑھا ایس آبادکاری کنیں بچا ہوئے، اُتھاں گریٹر تھل کینال دے بٹن باد صورتحال مکمل بدل ونجٹ دا خطرہ ہے۔ پنجاب حکومت دے بٹانے پی سی ون (PC-1) موجب تھل دے نویں نہری علاقے دی آبادی اچ چار سو (400) فیصد ودھارا تھی ویسی۔ اے علاقے اچ لکھاں ایکڑ رکھو کھ دا رقبہ ہے جیڑھا آباد کاری کیتے مختص کیتا گئے۔ ایویں سندھ طاس معاہدے باد جڈان ترینلہ ڈیم بٹیا اُتے خولستان دے نہری رقبہ اچ اضافہ تھیا تاں اُتھاں وی وڈی آلاٹمنٹ پنجابی کون تھئی۔ کُجھ آلاٹمنٹ سچے کوڑے کلمیں دی بٹیا تے تھئی، کُجھ زمیناں پنجابی فوجیں کون ملٹری پالیسی دے تحت ملیاں اتے کُجھ اُتے پنجاب دی سول بیوروکریسی چڑھ گئی۔

جیویں سولہویں صدی کنیں گھن ویہویں صدی تائیں کالونیلزم دے تحت یورپ آپئی ودھدی آبادی کون پیلھے امریکہ اتے وت افریقہ، ایشیا، آسٹریلیا منتقل کیتی رکھے، ایویں ای پنجاب اچ آبادی دی منتقلی تھندی رہی ہے اتے تھندی ہئی ہے۔ اے پالیسی برٹش انڈین

ایمپائر نئیں بٹائی ہئی جیڑھی اچاں توئی جلدی پئی ہے۔ ایہا وجہ ہے جو اچ پنجاب اچ ڈویلپمنٹ دے وسوں آئے کلچر نال سانگے کون کہیں تنقیدی نظر نال نئیں ڈٹھیا ویندا اتے پنہیں ہمسایہ قومیں دے آپئے وسائل اتیں خودمختیاری دے مطالبے کون ملک دشمنی اتے ترقی دشمنی گنیا ویندے۔ اے کالونیل آئیڈیالوجی دی عینک ہے جیندے نال پنجابی اکثریت ڈویلپمنٹ دے سوال کون ڈیہدی اتے اوندے اتیں یقین رکھدی ہے۔

پنجابی نیشنلزم اتے ماء ہولی دے بارے پنجابی رویہ

انڈین کھوجن بار رنجیت۔ کے۔ میزمدار کجھ مُد پہلوں چھپی اپئی کتاب "دی انڈین آرمی اینڈ دی میکنگ آف پنجاب" اچ برٹش کالونیلزم اچ پنجاب دے کردار دا جائزہ گھنڈیں ہوئیں پنجابی نیشنلزم دے بارے بیٹھو ڈتا نتیجہ کڈھدے:

"برٹش کالونیلزم دے دوران پنجاب اچ نیشنلزم اتے نیشنلسٹ تحریک انڈین آرمی اچ پنجابی بالادستی دی وجہ توں بہوں ڈکی ٹھلی/محدود رہی۔ پنجاب اچ نیشنلزم شہریں کنیں اگوں نہ ودھ سگیا اتے پنجابی دیہات ریاست دا ہمیش وفادار رہیا۔"

(میچو؛ رنجیت۔ کے۔ میزمدار، صفحہ 3)

رنجیت۔ کے۔ میزمدار دے مطابق پنجابی نیشنلزم تریخی طور تے ریاستی سٹرکچر نال جڑیا ہووَن دی وجہ توں آپئے اظہار اچ ہک ڈکھا ٹھلیا/محدود نیشنلزم ہے۔ پنجابی نیشنلزم دی ڈک ٹھل کیتے جے ہک پاسوں کالونیل ریاست پورے ہندوستان دے برخلاف پنجابی دی حکمران طبقے اتے فوجی بھرتی دے خطیں کون حکومت اتے اقتدار اچ شریک رکھے تاں ہئی پاسوں انہیں کون آپئی ہولی، وسوں اتے کلچر کنیں بیگانہ اتے اوپرا بٹاوَن دا وی ہر جتن کیتے۔ این مقصد کیتے پوری سوشل انجینئرنگ کیتی گئی ہے۔ وڈے پیمانے دی کینال کالونائزیشن اتے مانگریشن دے علاوہ این سوشل انجینئرنگ دا ہک وڈا اظہار پنجاب اچ لینگوئج پالیسی کنیں تھیندے۔ پنجاب کون اردو۔ ہندی تنازعہ دا ہک وڈا مرکز بٹا کیں انگریز لینگوئج پالیسی دی بحث کون اتہاں وڈی خوبی نال مذہبی رنگ ڈے ڈتے۔ پنجاب دے شہری پڑھے لکھے مُسلمان طبقے پنجابی دی بجائے اردو کون آپئی (قومی؟) سُنجان دا ذریعہ بٹائے۔ این چٹاؤ اچ انہیں دا مادی اتیں مالی وی مفاد ہئی جو انگریز پنجاب اچ اردو کون انگلش دے باد ڈوجھی سرکاری زبان دا درجہ ڈتا ہوئیا ہئی۔ اردو نیسکھن پڑھن نال حکومتی عہدے اتے نوکریاں گھنن انہیں کیتے سوکھا تھی گیا۔ این عمل اچ کالونیل ریاست انہیں دی بھرپور مدد کیتی۔

ڈوجھی پاسوں سکھیں کیتے گرماکھی سکرپٹ اچ لکھی پنجابی آپئی مذہبی قومی سُنجان دا ذریعہ بٹی اتے پنجابی ہندو آپئی وابستگی ہندی

نال جوڑ گدھی۔ این تراویں پورا پنجاب زبان دے معاملے اچ مذہب دی بنیاد اتے ونڈیج گیا۔ ایندے نال نال انگریز پنجاب اچ بولی ونجھن آئیں ہنہیں زبانیں کون پنجابی دا لہجہ بٹا کے اُنہیں دا مکرو وی ٹھپ ڈتا۔

طاہر کامران آپتے یک اٹ چھپٹیل پیر "پنجاب، پنجابی اینڈ اردو: اے ہسٹاریکل ایریزل" اچ یک بنگالی دانشور پرتھا چتر جی دے ہندوستان اتیں کالونیئلزم دے کلچرل اثرات دے جائزے دا خلاصہ ڈتے۔ پرتھا چتر جی دا آکھن ہے جو ہندوستان اچ برٹش کالونیئلزم دی تمام تر مادی طاقت اتے سیاسی اثر دے باوجود اوندی ایتھوں دے لوکیں دی اندرونی روحانی پرت توئی پھنچ نی تھی سگی۔ بولی، تہذیبی قدراں اتے وسیبی وٹ این اندرونی روحانی پرت دے کجھ اہم عناصر ہن جیڑھے اگہوں ونج کے ہندوستان دے لوکیں دی کالونیئلزم دے خلاف مزاحمت دی بنیاد بٹن اتے اُنہیں دے نیشنلزم دی اُساری اچ مدد کیتی نیں۔ اے گالہ ہوں حد تائیں درست ہے جو ہندوستان دے لوکیں باہری غلامی اتے ڈڈھپ دے مقابلے اچ اکثر آپتے تہذیبی اتے روحانی ورثے کون آپتی طاقت بٹائے۔

طاہر کامران دے مطابق پنجاب دا معاملہ باقی ہندوستان کئیں ہوں حد تائیں نوکلا رہے گئے۔ برٹش کالونیئل ریاست نال ودھیک جڑے ہوون دی وجہ توں پنجابیں دی اکثریت، "خاص کر مُسلمان پنجابیں آپتی ماء

بولی کئیں منہ موڑ کے اردو جہیں یک اوپری زبان کون آپتی سُنجان دا ذریعہ بٹا گیدھا۔" (میجو، طاہر کامران، صفحہ ۱) مثال کیتے "جنیں ویلے پنجاب یونیورسٹی دے نویں بنگالی وائس چانسلر ڈاکٹر بی۔ ایل چتر جی 1908ء اچ آپتے خطاب اچ اے آکھیا جو پنجابی این خطے دی اصل بولی ہے اتے اردو دی بجائے پنجابی کون ڈوجھی سرکاری زبان ہووٹا چاہیدے تان اوندی مخالفت اچ پنجابی مُسلمانیں یک طوفان کھڑا کر ڈتا۔ اوں سال امرتسر اچ مُسلم لیگ دا اجلاس تھیا تان چتر جی دی مذمت اچ یک زوردار قرارداد پاس کیتی گئی۔" (میجو، طارق رحمان، صفحہ 396)۔ ایندا وڈا نتیجہ اے نکھتا جو پنجابی لوک مذہب دی بنیاد اتے ونڈیج گئے اتے اُنہیں دا نیشنلزم باہرلے قبضے دے خلاف ڈکيا ٹھلایا/محدود ریا۔ ایندے علاوہ پنجابی آپتے اندرونی روحانی اتے تہذیبی دائرے کون کالونیئلزم دے اثرات کئیں بچاؤن اچ ودھیک کامیاب نہ تھی سگے۔ اے صورت حال پاکستان بٹن توں باد اوین دی اوین رہی۔

سرائیکی سُنجان دا سوال

سرائیکی سُنجان کون ڈیکھن اتے سمجھن دیاں کئی دیداں تھی سگدن۔ یک دید تان اے ہے جو سرائیکی سُنجان کون ماضی قدیم نال جوڑ کے ڈٹھا ونجے۔ سرائیکی تحریک اچ ساکون اپتی سُنجان دی مُندھ قدیمیت دے کئی دعوے اتیں حوالے ملدن۔ مثال کیتے ہوں ساریاں سرائیکی لکھتاں ہن جیڑھاں ڈسیندن جو ایہو سرائیکی خطہ ہی جیندے اچ آریا دی مشہور رگ ویدا لکھی گئی تے اتہایں آریا اتے

دراوڑیں وچالے پیلہی وڈی بھیڑی تھئی۔ گناہیا ہک ہیا حوالہ ہے جیڑھا سرائیکی سُنجان کیتے ورتیا گئے۔ اینجھے بہوں حوالے ساکوں سرائیکی نثر اتے شاعری ڈوبیں اچ ملدن⁴۔

ایندے اچ کوئی شک نئیں جو قومی سُنجان اچ مُنڈھ قدیمیت اتے تریخی ویند دے حوالے اتے پرچول آپئے گذرے ماضی کون غیریں دی بجائے آپئی اکھ نال ڈیکھن سچھن اتے اوندی تعبیر کون آپئے ہتھیکا کرڻ اچ مددگار تھیندن۔ تاریخ جے ہک کہائی/فکشن وی ہے تاں اے آپئی لکھی ڈسی ہوئی چابیدی ہے۔

ایں سبھ دے نال نال اے گالھ وی سچ ہے جو کوئی مُنڈھ قدیمیت آپئی اصل اتے خالص شکل اچ نئیں رندی۔ قدیمیت ہک بڻیادی جوہر ہے جیڑھا ویلے دے نال نال نواں شکلاں اتے صورتاں گھندا رندے۔ جے قدیمیت دی اے خوبی نہ ہووے تاں او تبدیلی دے اٹل قانون اگوں تگ ای نہ سگے۔

سرائیکی سُنجان دی بڻیاد بلا شک سرائیکی دھرتی، ہولی اتیں لوکیں دی مُنڈھ قدیمیت اتیں تریخی ویند نال جڑی ہوئی ہے پر ایندی اچوکی

⁴ اشو لال دی "کان وسوں دا پکھی ہے"، "شیر حسن اختر دی" ملوہا۔ سدا شہاگن، اتے بنے اینجھے کئی شاعری مجموعے ہن جنہیں اچ سرائیکی وسوں دی سُنجان کیتے مُنڈھ قدیمیت دے حوالے اتے استعاریں کون ڈھگ ورتا گئے۔

شکل صورت کون پچھلیں صورتیں کنیں انج کر کے ڈیکھتا ہوسی۔ میں اچوکی سرائیکی سُنجان کون ڈی۔ کالونائزیشن دا ہک وڈا ترلا سمجھیندا۔ برٹش کالونیلزم دے دور اچ جیڑھا گریٹر پنجاب پیدا کیتا گئے اتیں جیویں وادی سندھ دے این خطے دی وسوں، زبان اتیں کلچر کون کالونیل ریاست (جیڑھی اچاں تائیں قائم ہے) اتیں استحصالی ترقی دے تابع گھن آوڻ دا جتن تھئے، سرائیکی سُنجان نہ صرف اوندے خلاف ہک ردعمل ہے، بھلکہ اے آپئے ماضی نال جڑے نویں راہیں، نویں حوالے دی گول پھروں وی ہے۔ ایہا وجہ ہے جو سرائیکی سُنجان دی تحریک سیاسی گھٹ اتیں مقامیت اتے تہذیب دے ترلے نال ودھ جڑی رہی ہے۔ سیاسی کنیں میڈا اتھاں مطلب مغرب دا نیشنلزم دا او نظریہ ہے جیڑھا قومی سُنجان کون قومی ریاست اتیں قومی مفادات نال جوڑ کے ڈبھدے۔

ببلیو گرافی اتیں حوالے

1- گلمارتن

Gilmartin, David (2004) Irrigation and Baloch Frontier" in Mansura Haider, eds., Sufis, Sultans and Feudal Orders (New Delhi: Manohar, 2004)

2- علی

Ali, Imran (2003) The Punjab under Imperialism, Oxford University Press, Karachi

3- میزمر

Mazumder, Ranjit, K. (2002) The Indian Army and the Making of Punjab, Permanent Black, New Delhi

4- یانگ

Yong, Tan Tai (2005) The Garrison State: The Military, Government and Society in Punjab, 1849-1947, Vanguard Books, Lahore

سرائیکی زبان تے ادب سُنجاٹ تے سوچ دا مسئلہ

امجد نذیر، اسلام آباد

بھانویں جو میں سرائیکی زبان دا کوئی باقاعدہ آتے دقیقہ رس قاری کوئی نمہی رہ گیا، پر جڑ ویلے وی میں سرائیکی زبان اچ کوئی گٹیاں چٹیاں لکھتاں پڑھداں تاں، ترائے چار شئیں میکوں ولا ولا محسوس تھیندیں۔ ممکن اے جو انہیں وچوں کجھ گالہیں میڈا مغالطہ ہوون تے کجھ میڈا ایمپریشن لیکن شعر و ادب بلکہ فکروادب نال میڈی پراٹی وابستگی میکوں آہدی ہے جو اے گالہ کافی حد تئیں درست ہے۔ باقی اے سچ ہے جو کوئی وی تاثر حتمی نہیں ہوندا، اصلاح تے مباحثے دی برویلہ گنجائش موجود ہوندی ہے تے ہووٹی چابیدی ہے۔

پہلا کشٹ یا جدوجہد جیڑھا سرائیکی زبان آپئے ہووٹے آتے آپئی سُنجاٹ کیتے کلیندی پئی ہے او "میں کیا ہاں تے کیا نمہی" آلا مسئلہ ہے۔ یعنی آپئے نکھیڑ تے رلاوٹ دی گردان ہے۔ ساڈے سرائیکی دانشور آپٹیاں ونکو ونک لکھتاں نال شعوری تے غیر شعوری طور تے اے ثابت کرٹ دی کوشش کریندن جو سرائیکی زبان سارے زبانیں کولوں انج ہے تے خاص الخاص زبان ہے۔ سرائیکی پنجابی زبان نہیں یا سرائیکی زبان اردو زبان نہیں بلکہ اے انتہائی قدیم زبان ہے تے ایندا رشتہ جے کہیں

زبان تے دور نال ملدے تے او شاید دراوڑ یا سنسکرت یا سنسکرتی ادب اُپنشد یا پُران نال ملدے۔ ایں زبان دے قدیم ہووَن وچ کوئی شک کوئینی تے اے گالہ درست بوسی یا ہے لیکن اصل گالہ یا سوال اے ہے جو اچ تائیں کوئی وی زبان صرف اور صرف آپئے پُرائے ہووَن دی وجہ کولوں اہم نہیں بٹ سگی۔ مثال دے طور تے لاطینی، یونانی، یا حتیٰ کہ عربی زبان قدیم ہووَن دے باوجود کڈاپیں ہک خاص حیثیت کولوں اگہوں نہیں ودھ سگیاں۔

باوجود ایندے جو پُرانا ہووَن دی خاصیت وڈی اہم ہے کیوں جو پُرانا ہووَن دی وجہ کول، کہیں وی زبان وچ فطرت، زندگی دے مسائل آتے سیاسی تے معاشی تجربہ رچ رس ویندے۔ ڈوجھی حقیقت اے ہے جو کوئی وی زبان الگ تہلگ اتے کلہی مکلسی نہ کھڑ سگدی ہے نہ چل سگدی ہے۔ زبانان ہک ہئے کولوں گھندیاں ڈیندیاں تے ورت ورتار کریندیاں رہ ویندن۔ ایندی ہک عام مثال انگریزی اتے اردو زبان ہے۔

انگریزی وچوں جے لاطینی اتے یونانی لفظ، بالخصوص اصطلاحات کڈھ گھنو تاں انگریزی زبان دا سارا فکری تے سائنسی ڈھانچہ دھڑام نال تلے ڈھم پوسی۔ اینویں جے اردو زبان وچوں تُساں فارسی تے عربی لغت کڈھ گھنو تے اے نہایت کھوکھلی تے بے مراد زبان بچ ویسی، ماسوائے کجھ سنسکرت اتے مقامی زبانیں دے لفظیں دے جیڑھے این وقت دے نال نال آپئے پیٹ وچ پاتن۔ گالہ کرَن دا مقصد اے ہے جو

سیرائیکی زبان کول بجائے کہیں ہئی زبان کولوں ڈرن یا آپئے ختم تھی ونجن دے خوف دی بجائے آپئے فکری پرکھ پر چول کول زیادہ مضبوط کرَن دی لوڑ ہے جو فکر زبانیں دے وجود تے ودھارے وچ ہے پناہ کردار ادا کریندی ہے۔

بندا جڑ ویلے وی کوئی سیرائیکی خاص الخاص نثری ادب پڑھدے تے اونکوں اوندے وچ ہک دھارا یا ہک رُجھان ولا ولا ڈیکھن کول ملدے۔ او اے ہے جو ساڈا کلچر، ساڈی روایت، ساڈا اُٹھن بابوَن تے ورت ورتار کیا ہوندا ہئی تے کینجھا ہوندا ہئی تے ساڈی زبان اچ کینجھے کینجھے ایکسپریشن یا اظہار موجود ہن یعنی علم الکلام دیاں گنجلتاں۔ اے ساریاں گالہیں ساکوں قصے کہانیاں، اکھاٹ تے محاورے یا کہیں ویلے واقعات ڈسا کرے ڈسیاں ویندن۔ میں ہر گز اے گالہ نہیں کرَن چاہندا جو زبان دی بقا اتے احیاء کیتے اے پہلو ضروری کوئینی ہوندا، میں آکھن اے چاہنداں جو این گھمٹ گھیری وچ کھڑ ونجن اتے فکری حوالے نال ساکت تے جامد تھی ونجن نال زبانان بجائے اگہوں ودھن دے رُک تے سُک ویندین تے ہئی گالہ اے ہے (جے سینئر سیرائیکی ناراض نہ تھیون تاں) جو اے نوسٹلجیا، بلکہ رووَن دھوون (طنز معاف) کم از کم زبان دی حیاتی کیتے ہے سوڈ تے ہے کار ہے۔ جے اسال آپئی زبان کول لائبریری دے عجائب خانے یا لوک ورثے وچ چھپیں تے پروٹیں آلی کار سجاوَن چاہندے ہئیں، ول این ڈگر تے چلدا

رہ ونجھ تھیک ہے۔ انشاء اللہ چالیہی پنجاہ سال بعد اے خطرے وچ مبتلا زبانیں دی فہرست اچ شامل تھی ویسی۔

ایں حالت اچ جیڑھے لوک آپنی زبان کوں نویں پڑھن آکے ہن او چھوڑ ویندن جو اُنہیں کوں کوئی نویں سوچ یا دماغ جھنجھوڑن آلی گالہ ملدی نئیں تے جیڑھے پڑھن آکے ہن او ہکا گالہ یا ہکو خیال پڑھ پڑھ کرے تھک پیرندن۔ لہذا ڈوبیں گروپ کوئی ہئی زبان دا رُخ کریندن، کیوں جو اسان اے جائدے ہئیں جو سیرائیکی دا قاری سیرائیکی دے علاوہ ڈو ترائے پیاں زبانان دا وی قاری ہے۔ ایں واسطے رُخ وٹاوٹ سوکھی جہیں گالہ ہے۔

ایں خلا کوں پُر کرٹ واسطے سیرائیکی دانشوریں تے لکھتیں کوں ڈو کم کرٹ ضروری ہن۔ ہک تے او زیادہ کول زیادہ انگریزی، روسی، جرمن، فرانسیسی، تے ہسپانوی فکر جیڑھی کہیں وی شکل وچ ہووے، اوندہ ترجمہ کرن، براہ راست نہ سہی تاں بالراست یعنی انگریزی یا اردو زبان دی معرفت۔ ڈوجھا اے جو موجودہ سیاسی، سماجی، معاشی تیں جے ممکن ہووے تاں فلسفیانہ مسائل دے آتیں زیادہ کول زیادہ قلم چاون۔ میڈا خیال ہے جو کوئی وی زبان اپنی پچھیتی گولن کول زیادہ آگیتی جائن تے لہن نال ترقی کریندی اے۔

جتنہاں تائیں اینکوں اردو تے پنجابی کولوں نکھیڑن دا مسئلہ ہے، او لسانی کنیں ودھ سیاسی مسئلہ ہے تے سیاسی مسئلے کوں سیاسی طریقے نال سمجھن تے سیاسی طریقے نال حل کرٹ زیادہ ضروری ہوندے۔ کہیں جھوٹے سچے پنجابی زبان دان یا دانشور دا اے آکھ ڈیون جو سیرائیکی پنجابی زبان دا لہجہ ہے زبان نئیں، ایندے نال ساڈی زبان اوندہ لہجہ نئیں ہن ویندی۔ او وی کہیں سیاسی مفاد یا غلبے دی خاطر اے گالہ کریندے ہئے ہوندن نہ جو کلہا زبان دے زور تے۔ ہک محدود لسانی حساسیات دے مطابق جے کہیں زبان وچ گھٹ کول گھٹ نوں (9) آوازاں تے کلہے نوں سو (900) لفظ وی ہوون تے اُنہیں لفظیں تے آوازیں دی ٹوکویں (رینڈم) ردوبدل نال او ہک مکمل زبان ہن سگدی ہے جیڑھی روز مرہ دے کم و بیش سارے اظہار تے اشارے آپنے اندر سنگوڑ سگدی ہے۔ سیرائیکی وچ گا، ہا، چا، ڈا، ٹا ایہو جھیاں اندر مونہی (امپلوس) تے جیہ گائی (گلوٹل) زیادہ بھی ٹ تے رجناں کثیر تربیتی (ملٹی پل کمی نیشن) آکے لفظ موجود ہن جو اینکوں آپنے انج پنج تے مکمل زبان ہوون دی فکر کرٹ دی زیادہ لوڑھ نئیں۔ ایں مسئلے دی ایندے کولوں ہئی وڈی مثال کیڑھی ہوسی جو سندھی زبان آپنے لفظیں آوازیں دے سٹرکچر (سینٹکس) دے ہک ہوون دے باوجود آج سیرائیکی کولوں انج زبان سمجھی تے منی ویندی ہے۔ ایندی وجہ سندھی بھراویں دی سیاسی کامیابی ہے نہ جو لسانی۔ اِتہاں تک جو اُتہاں دے سیرائیکی لوک وی آپنے آپ کوں سندھی اکھواون تے ڈساون پسند کریندن۔ ڈوجھی گالہ اے ہے جو سندھی زبان ہن آپنے کیا ہوون

یا نہ ہووَن یعنی آہنی سُنجان دے مسئلے کولوں تھوڑی جہیں اگہ نکل گئی ہے۔ اے گالہ درست ہے جو سندھی زبان وچ حالی تائیں سائنسی یا فلسفیانہ اور یجنل فکر دی کوئی بَنیاد کوئی پر تھوڑی بہوں سیاسی آتے سماجی فکر ضرور موجود ہے اتیں شاعری دے علاوہ افسانوی تے ڈرامائی فکر باقی قومی زبانیں دے مقابلے وچ زیادہ بہتر شکل وچ موجود ہے۔ سیرائیکی زبان اوندے کول وی ہک قدم پچھوں ہے۔

زبان نال گنڈھیا ہوئیا ہک ہیا مسئلہ قوم تے قومیت دا ہے جیڑھا بہوں زیادہ گنجل دار تے کثیر پہلوی ہے جیندے آتیں ہک انج بحث آتے تجربے دی لوڑ ہے۔ اتھاں چھڑی ایہو چتلی گالہ ضروری تے جڑی ہوئی ہے جو زبان قومیتی ترکیب دا ہک دھاگا ہے۔ کوئی ڈو ثقافتی گروپ (ایٹھنک گروپ) بعض اوقات ہک زبان ہووَن دے باوجود وی ڈو انج قوماں ہووَن دے دعویدار تھی سگدین آتیں ایندی الٹ مثال وی عین ممکن ہے۔ برطانیہ ، امریکہ تے آسٹریلیا جیڑھیاں جو اینگلو سیکسن قوماں بن اتے جنہاں دی تاریخ حتی کہ مذہب وی ہکو ہے ، اوہن انج انج قوم ہووَن دا پرچار کریندین تے ایہو حال عراقی ، سعودی ، شامی تے باقی عرب قومیں دا ہے۔ خلاصہ دلیل اے ہے جو قومیتی سُنجان کیتے وی اے کوئی سکہ بند فارمولا نئیں جو کلی زبان دانی اتے زبان سازی تے زور ڈتا ونجے تے فکری اُچ اتے اختراع کول نظر انداز کر ڈتا ونجے۔

ہک ہیا المیہ طاقت (پاور) آتے زبان دا ہک ہتے تے اثر ہے۔ ہووَن تے ایں چاہیدا ہے جو وڈی فکر رکھن آلی زبان کول وڈی زبان سمجھیا ونجٹا چاہیدا ہے پر حقیقت ایندے کول آلتی ہے۔ جیڑھی زبان ہولن آلتے زیادہ سیاسی تے معاشی طاقت رکھیندن انہیں دی زبان وی وڈی زبان سمجھی ویندی ہے۔ انگریزی، فرانسیسی، جرمن تے ہسپانوی زبان دی مثال ساڈے سامنے ہے۔ روسی، جاپانی، تے چینی زبان دی مثال وی تھوڑے جہیں فرق نال درست ہے۔ پیلھے تے اے تریہے زبانان آہنی آہنی انج فکری روایت رکھدن۔ ڈوجھا انہیں آہنے آہنے بحران دے دور وچ کجھ مضبوط اتے انا پسندانہ پر قابل تعریف فیصلے کیتن۔ انہیں فیصلیں وچوں سب کول اہم فیصلہ آہنی زبان وچ لکھن پڑھن تے ہول چال تے میڈیا دا نظام ہے۔ چینی، روسی تے جاپانی انہیں تریہے زبانیں دے بارے وچ اہل مغرب دا خیال ہئی جو اے سائنسی یا فلسفیانہ فکر دی صلاحیت نئیں رکھ سگدیاں۔ ڈوجھی جنگ عظیم دے بعد جڑ ویلے امریکی قرضے آتے تعاون نال جاپان دی دوبارہ تعمیر و ترقی تھیوَن شروع تھئی تے امریکی انتظامیہ جاپان کول اصرار کیتا جو او آہنا تعلیمی تے تحقیقی ذریعہ انگریزی زبان کول بٹاوے پر جاپانی حکومت وڈی دانشمندی نال ایں تجویز کول رد کر ڈتا۔ انہیں پچھلے چالہی پنجاہ سال دے اندر اے گالہ ثابت کر ڈتی ہے جو جاپانی زبان وچ ہر قسم دی سائنسی ، فنی تے فکری گالہ سوچی تے عملی شکل ڈتی ونج سگدی ہے۔ ایں ویلے جاپانی دنیا وچ سب کول ودھ آئی۔ کیو رکھن والی قوم ہے تے ڈیجیٹل ٹیکنالوجی وچ اوندہ کوئی ثانی کوئی نہیں

چینی اتے روسی زبان بولن والیاں قوماں وی آپنی سائنسی تے فکری ایجادات وچ کہیں کولو پچھوں نئیں ریاں۔

اے ساری بحث چھیڑن دا مقصد اے ہے جو سرائیکی زبان وچ کم از کم میکرونہ جدید فکر دا فقدان نظر آندے تے میڈا خیال ہے جو آپنی سُنجان تے منبے دی سیاسی جنگ آپنی جاہ (جیڑھی اسان لڑدے رہ ویسوں)، اصل اچ ساکوں ودھ توجہ جدید سائنسی، فکری تے فلسفیانہ مسائل اتیں لکھن پڑھن تے سوچن اتے ڈیوٹی چاہیدی ہے۔ ایں کشت وچ جے ساکوں کجھ اکھر یا ایکسپریشن مستعار وی گھٹے پئے ونجن تان کوئی حرج کوئی نی۔ زبان دا وجود اوندا ڈھانچہ یعنی سینٹیکس نال ہوندے نہ جو چھڑے لفظیں نال۔ ہک گالہ صاف ہے جو سکھتی شاعری تے شاعرانہ روایت، جیڑھی جو سرائیکی زبان وچ بہوں مضبوط ہے، ساکوں سیاسی تے فکری حوالے نال کہیں پڑ نہ لیسے۔

اٹھواں اسمان۔ گروٹسیک دی شاعری

سعید گاڈی (دیرہ غازیخان)

شام اینویں وچھی پئی ہے جینویں ہے مُدھ مریض آپریشن دی میر اُتے... بی ایس ایلٹ

ایندے وچ کوئی شک نہیں جیویں جو مذہب تے سائنس دا اختلاف مُنڈھ لا کئیں ہے، اینویں ای شاعری تے مذہب دا اختلاف وی انسانی تہذیب دے آغاز کئیں ہے پیا۔ جیکر انسانی تہذیب یونان کئیں شروع تھیندی ہے تان ول شاعری تے فلسفے دا جھڑا وی بہوں پراٹا ہے۔ افلاطون آپنی "جمہوریہ" وچوں شاعر کون کڈھ ڈتا ہا۔ میڈے نزدیک اے ہک خالص اخلاقیات دا مسئلہ پئی۔ فلاسفر تے شاعر دا اے تضاد اُنہیں دی انجو انج اخلاقی دنیا اتے چنگائی دے مُنڈھ پاند گولن دا پئی۔

شاعر اپنی اخلاقیات کون سماجی دھارے کئیں گھٹ تے جمالیاتی دھارے نال ودھ جوڑیندن۔ (اے ول سرائیکی پرکھ پرچول کیتے ہک ننویں بحث ہوسی) شاعری دی لغت وچ جمالیات ہک وسیع معنی رکھدی ہے۔ اے کلہا ہارلے عوامل (اُجیکٹ) کئیں متاثر تھیون دا نان نہیں۔ ایں وی آکھیا ونج سگدے جو رنگ، دھب، چھاں، پُہل، بوٹے، دھرتی یا کوئی سوٹی شے یا منظر ہووے، اے سبھ شاعری دے

عوامل بن - شاعر دی اخلاقیات فارم دی گول ہے، مواد (کٹینٹ) دا قصہ بعد دی گالہ ہے۔

میڈے نزدیک فارم دی مُنڈھ دی تاریخ ہی اصل وچ انسانی تاریخ ہے۔ جے تَساں مُنڈھ دی انسانی تہذیب (یونان) کنیں گھن کراہیں آج دے انسان دے تہذیبی سفر کوں سمجھن چاہندے باؤ تاں ہر عہد دی ادبی فارم کوں پرکھو، پوری انسانی تاریخ تہاڈے سامنے ہوسی تین جینگوں جہالت دی لغت شاید ابلاغ دی تاریخ آکھے۔

دلچسپ گالہ اے ہے جو کہیں وی عہد دی فارم دی گول پھول وچ اوں عہد دے سارے جذبے، سچائیاں، کوڑ، مابعد الطبعیاتی الجھناں (کنفیوژن) تہاڈے سامنے صاف شفاف تھی کنیں نکھر آئیں۔ میڈی مجبوری اے ہے جو میکوں ہک جرمن مصنف دی کتاب تے اوندا ناں ایتھاں لکھتاں پوسی۔ میں علمیت دا دعوے دار نہ ہوساں، کیوں جے حالی تئیں میں کتاب دے ورقیں دی خوشبو (جیڑھی میکوں بھاندی اے) کنیں آگوں نہیں ودھ سگیا۔

پیٹر سزونڈی اپنی مشہور کتاب "جدید ڈرامے دے نظریے" دی تھیوری آف دی ماڈرن ڈرامہ" وچ لکھدے:

"مُنڈھ دے ڈرامے دے نظریے موجب ایہ توقع جو ساکوں پچھلے ضابطے نال جڑیا رابوٹا چاہیدے، این واسطے قابل قبول ہی جو فارم دے متعلق ہک خاص نظریہ موجود ہا۔ او نظریہ ہی جیڑھا تاریخی اتیں جدلیاتی طور تیں فارم تے مواد (کٹینٹ) دے رشتے کوں نہی مَنیندا۔ اے مفروضہ موجود ہی جو پیلھے کنیں موجود فارم دا اظہار ڈرامائی ادب وچ مواد کوں اوں فارم دے اندر ڈھالن ہے۔۔۔۔ انہیں دے مطابق پیلھے کنیں موجود فارم تاریخی حدود نال منسلک نہیں، صرف مواد ہی تاریخی حدود دا محتاج ہے۔۔۔۔ جے اینکوں منوں، جیڑھا جو ساری تاریخ توں پیلھے (ہری ہسٹاریکل) نظریے وچ سانجھا ہے، ناں ڈرامہ ساکوں ہک پیلھے کنیں موجود فارم (اے ٹیمپورل) دا تاریخی اظہار لگدے۔ ایندا مطلب اے ہے جو ڈرامے دی فارم کوں تاریخ کنیں ماورا سمجھا گئے۔ ول تاں ایہو جہیاں ڈراما کہیں وی زمانے وچ لکھتا وئج سگدے" (میچو؛ سوزونڈی)

اساں شاید فارم کوں تاریخی ادوار کنیں انج نِسے کر سگدے۔ این سوال تے جارج سٹینر اپنی کتاب "دی ڈیٹھ آف ٹریجڈی" وچ سوٹی گول پھول کیتی ہے۔ لکھاری دا آکھن ہے جو ڈرامے دی فارم تاں شیکسپیئر تے مارلو دے بعد والے لکھن آکیں کنوں وی موجود ہی تاں ول ملٹن اتیں اٹھارویں صدی دے رومانوی تحریک دے مُہاندِرے (جیویں جو بائرن تے شیلی) پوری کوشش دے باوجود اپنڈے ڈرامے دے

انڈرو او "گسٹو" کیوں نہیں پیدا کر سگئے جیڑھی جو ساکوں شیکسپیئر
نے مارلو دے ڈرامے وچ ڈسڈی تے ملدی ہے۔

اچ دی بحث وچ اسمان "گروتھسک" دی شاعری تے گالھ کریسوں،
جیندا میں ترجمہ "بہدا پن" کریساں۔ منڈھ قدیم توں شاعری وچ ہک
پیا عنصر وی بہوں مضبوط رہے، جینکوں انگریزی دے وچ گروتھسک
آبدن۔ (لفظ گروتھسک دے لغوی معنی تان بہدے تے کوجھے دے ہن
پر شاعری وچ ایندا ورتارا ذرا جدا ہے) لفظ "گروتھسک" یا سوکھے
لفظیں وچ "بہدے پن" کون جیڑھے ویلھے اسمان کہیں طرز سخن دے
طور تے ڈیسدے ہن تان بہوں مشکل تھیندی اے۔ پیلھے تان ایہ لفظ
اپنی لیٹ وچ بہوں سارے ڈوجھے طرز سخن کون گھن گھندے، مثال
کیتے کھل بس (مزاح) پیروڈی، کیری کیچر، ڈراکلا، عامیانہ پن،
صدمہ (ٹریجڈی ادب دی صنف دے طور تے) یا ول لایعنیت (آیزوڈ)
وغیرہ۔ لفظ "گروتھسک" اکثر این وی سمجھیا ویندے جو لوک ایندے
معنی ڈراکلا ہووے دے نال جوڑیندن۔

ہک عام جھیش تعریف مطابق "گروتھسک" کون ڈو قسمیں وچ ونڈیا
ویندے۔ بہدا پن زندگی دے نال محبت دی وجہ کنیں یا بہدا پن
زندگی دے نال نفرت واسطے۔۔۔ ادب وچ بہدا پن جیڑھا زندگی دے
نال محبت دی وجہ کنیں ہے او کہیں ہک فارم کون نہیں منیندا جیندی

وجہ کنیں زندگی نال محبت دا اظہار تھیندے۔ ایندے نال بہدے پن دا
اے ورتارا قاری کون اوں دنیا کنیں انج کریندے جیڑھی دنیا کون
ڈیکھن اوندی عادت ہن چُکی ہوندی اے۔

جرمی براؤن⁶ آہدے:

"اینڈے اُلٹ زندگی دے نال نفرت دے اظہار واسطے
ادب وچ بہدے پن دا مقصد اے ہوندے جو زندگی دی
'بدعنوانی' تے 'خوف' کون نشاںر کیتا ونجے۔ اے انداز
قاری دی سوچ تے پرکھ (سینسی یلٹی) تے شدید حملہ
کریندے۔ ایندا مقصد اے ہوندے جو قاری دی اکھیں
کنیں دھوکے دا کھرنڈ کھچ ڈتا ونجے۔ دراصل اے
شاعری دی زبان کون سنگوڑ کرابیں اونکوں کہیں فارم
دے وچ گھن آوے دا ناں ہے۔ سنگوڑ دا اے عمل
شاعری وچ ہوندے مواد دے پرکھن کنیں پیلھوں ہک
عامیانہ انداز پیدا کریندے"۔ (میچو؛ براؤن)

فارم دی کھوج تیں تجربے دے جذبے جدید شاعری وچ بہوں وڈی
تبدیلی پیدا کیتی ہے۔ تاریخی حوالے نال ادب وچ "بہدے پن" دی

⁶ واضح ہووے جو گروتھسک یا بہدے پن دی ساڈی اے بحث جرمی

براؤن دے مضمون کنیں ماخوذ ہے

Cut the heat
Plough through it
Turning it on either side
of your path

ترجمہ: گرمی کوں کپ ست

ایندے وچ بل چلا

ایکون ایتے رستے دے تہیں پاسوں الٹ کر دے

ٹوسٹران Wallace Sterens دی مشہور نظم "Comedian as the letter C" یعنی "مسخرہ سی دے حرف وانگوں" وچوں دیکھو:

ترجمہ: ہک اکھ جیڑھی گوندنال جڑی اے

وستی دا بیریں ہک نائی دی اکھ اے

دھرتی دی اکھ ہک سادہ سلا دی کیاری ہے

جیندے اتے ایمان دار سٹوڑ (لحاف) اے

ایں تناظر وچ اقبال سوکری دے اے شعر پڑھوتاں ول معنی تہا کوں
صاف نظر آسن۔

دھرتی تیں ہے اسمان دے چہرے دا پسینہ

او شخص ناں ساوٹ دی ہوا نال گھدی گئے

تہڈیاں گالھیں کٹھیاں کر کے رکھیاں ہم سفلیں تیں
جسے مل پئے ہیں زرہ ڈبوا ناں بالیں ڈھب گیاں بوسن

آپ ایتے پچھاویں تے تہاہ ان تھیاں

تہڈیں یادیں بلچر پا ڈتا ہے

دراصل "بھدے پن" دی نظماں وچ معنی دی وسعت وی ہوندی ہے تے
اے پڑھنے والے کوں کرافٹ دے ہک غیر متوقع موڑ تے وی گھن آندن۔
جیویں جو "مسخرہ دے حرف وانگوں" وچ شاعر ہک گلی سڑی
کاتھی کوں حقیقت بٹا تے اونکوں اپنی مہاندیری نظم دا موضوع بٹائے۔

ساخت دے طور تے "گروٹسک" ہک اینجھی نظم ہوندی ہے جیندی
فارم تے بٹاوٹ نظم نال ساڈی جڑی توقعات کوں وڈا دھوکا ڈیندی اے
"بھدے پن" دے خالق لفظیں دے پاسے پتر پتر ڈیندن، اونکوں بدلی
کریندن۔ او "بھدے پن" دا اظہار دراصل زندگی دے "بھدے پن" کوں
اُجاگر کرڻ لو کریندن۔

ببلیو گرافی اتیں حوالے

1۔ براؤن

Brown, Jeremy (2007) The Grotesque in Poetry: Some Thoughts Toward A Theory, Middle Tennessee State University,
http://davidlavery.net/Grotesque/The_Grotesque_In/grotesque-eliterature.html#brown

2۔ کمنگ

Cummings, E. E. (1965) A Selection of Poems, Contributor H. Gregory, Harcourt.

3۔ سٹینر

Steiner, George (1996) Death of Tragedy, Yale University Press

4۔ سزونڈی

Szondi, Peter (1966) The Theory of Modern Drama, Suhrkamp, Frankfurt

مولوی لطف علی

صدیق طاہر۔ بہاولپور

شاعریں دے پردہان مولوی لطف علی اٹھارویں صدی عیسوی دے ہک مہان دانش ور تے ہن مثال شاعر ہن۔ علم دے سمندر، سفارت کار تے ہک شاعر دی حیثیت نال انہیں دیاں خدمات تاریخ دا ہک اٹ مٹ حصہ ہن۔ انہیں دے مرث دے تقریباً ڈو سو سال بعد انہیں دے مزار تے بہوں سوٹا مقبرہ بٹایا گیا۔ پنجاب دے سابق گورنر مخدوم سجاد حسین قریشی رحیم یار خان دے اپڑے دورے دے موقع تے مولوی لطف علی دے مزار تے حاضری ڈتی ہئی تے انہیں دی قبر تے مقبرہ بٹاؤن دی ہدایت کیتی ہئی۔

مولوی لطف علی ۱۷۱۶ء اچ سابق ریاست بہاول پور اچ ضلع رحیم یار خان دی نواحی وستی بہادر پور اچ اکھ کھولی ہئی۔ انہیں دے والد وی ہک عالم دین ہن۔ مولوی لطف علی منڈھلی تعلیم اپنی وستی اچ حاصل کیتی تے ایندے بعد اعلیٰ تعلیم سانگے ملتان لگے گئے جیڑھا انہیں دے عہد اچ علم دا سبھ توں وڈا مرکز ہا۔ اُنہاں انہیں کون اپڑے عہد دیں جلیل القدر شخصیات نال ملٹ دا موقع ملیا۔ انہیں دے ڈونگھے مطالعے اتے نویکلے علمی ادبی گٹیں انہیں کون مردم شناس

حاکمیں دا مصاحب بٹا ڈتا۔ ایں گالھوں او ملتان دے گورنر صوبیدار
نواب مظفر خان سدوزئی دے خصوصی مشیر بن گئے۔

ملتان تے سکھیں دے حملے دا مرحلہ پیش آیا تاں نواب مظفر خان
سدوزئی مولوی لطف علی آتے ڈوجھے پردھانیں دی صلاح نال
چھیکڑی دم تیں ملتان دا دفاع کرن دا فیصلہ کیتا۔ نواب مظفر خان
سکھ حملہ آوریں نال لڑدے ہوئے اپنے پنج پتریں نال شہید تھی گئے۔
ایں جنگ اچ مولوی لطف علی وی بھٹوڑی تھئے بن۔ پر انھماں
دانشمندی نال کم گھنندیں ہوئیں نواب مظفر خان شہید دے ٹبر کون
بچا کرائیں سابق ریاست بہاول پور اچ پچاوٹ دا آہر کیتا۔ بہاول پور شاہر
اچ موجود محلہ نواباں اونہی دور دی یاد گار ہے جتھاں نواب مظفر
خان دے خاندان کون وسایا گیا ہا۔

ایندے بعد مولوی لطف علی بہاول پور دے امیر نواب بہاول خان دے
مشیر بن گئے۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ دی پیش قدمی روکٹ سانگے
بہاول پور کون پکی دیوار بٹاوٹ تے زور ڈتا۔ ایں گالھوں ہر طرح دا آہر
کرن دے باوجود سکھ ستلج دریا کون پار کر کے ریاست بہاول پور تے

حملہ کرن تے کامیاب نہ تھی سگئے۔ جسے اینویں تھی ویندا تاں سکھ
آسانی نال بحیرہ عرب تیں پُچ ویندے تے اچ دی تاریخ مختلف ہوندی۔
تاریخ گواہ ہے جو لہور دے سکھ حاکم چھیکڑی وقت تیں بہاول پور
کون تر نوالہ سمجھ کرائیں اونکوں حاصل کرن دی کوشش کریندے
ریہے۔ چھیکڑی حملہ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے فرانسیسی سپہ سالار
جنرل ونٹورہ دی اگواٹی اچ تھیا ہا جیڑھے سکھ فوج نال کافی عرصہ
ستلج دریا دے بنے لودھراں دے علاقے اچ پئے رہے۔ چھیکڑی تے
ریاست بہاول پور دے امیر دی دانش وندی تے انگریز دی مداخلت نال
ستلج دریا کون ہناں قرار ڈے ڈتا گیا۔ پر دریا دے اُہے پاسوں دے
سارے علاقے سکھیں دے قبضے اچ لگے گئے۔

شاعریں دے پردھان مولوی لطف علی دی فراست تے دانش وندی ہر
جاہ مشہور ہئی۔ شعر گوئی دا ملکہ آپ کون حاصل ہا پر آپ شاہ
لطیف بھٹائی دی کار اپنی ماء بولی کون اظہار دا ذریعہ بٹایا تے فارسی
زبان کون جیڑھی اون ویلے حاکماں دی تے درباری زبان ہئی، کون
اختیار نہ کیتا۔ اٹھارویں صدی عیسوی تے بارہویں صدی ہجری دی
شاعری اچ مثنوی گوئی بہوں زیادہ اہمیت حاصل ہئی۔ کھاٹی کون
ابلاغ دا بہترین ذریعہ تصور کیتا ویندا ہا۔ ایں گالھوں مولوی لطف علی

وی اوں دور دیں کافیں ، ڈوبڑیں تے سہ حرفیں دے علاوہ ہک بے نظیر مثنوی "سیفل نامہ" یاد گار چھوڑی۔ اے مثنوی لوظاں دی بندش، تشبیہ تے استعارے اچ قدرت تے چابکدستی دے اعتبار نال شعری مرصع کاری دا ہک بے مثال نمونہ اے۔ غنایت تے موسیقی وی ایں مثنوی کوں عروج تے کمال تیں پہچا ڈتے۔ ایں دور دے ادب عالیہ دی ہک بہترین ونکی دے طور تے ایں مثنوی "سیفل نامہ" کوں پیش کیا ونج سگدے۔

ڈٹھا ونجے تاں کردار نگاری ہک سنجاپو فن ہے پر ہک خلاق ذہن بعض کرداریں کوں کینویں زندہ جاوید بٹا ڈیندن ایندی مثال ایہا مثنوی "سیفل نامہ" ہے۔ بنیادی طور تے ایہ قصہ سیف الملوک ہک نامور کہانی ہے جینکوں سب توں پہلے دکن دے ملا غواصی فارسی نثر توں دکنی نظم اچ منتقل کیا۔ ایندے بعد اینکوں پردھان شاعر مولوی لطف علی ۱۷۸۰ء اچ سرائیکی مثنوی "سیفل نامہ" دا چولا پوایا۔

جینویں میر انیس آتے مرزا دبیر کربلا دے کرداریں کوں لکھنؤ دے ہی نہیں پورے برصغیر دے زندہ متحرک کردار بٹا ڈتا جو ہر گھرانہ انہیں کوں اپڑے ثقافتی پس منظر اچ ڈبیدا تے محسوس کریندے۔ ایہا گالہ

مثنوی سیف نامہ اچ وی ہے جیندے معاشرتی تے ثقافتی پس منظر کوں ایرانی نہیں رہن ڈتا گیا۔ ایں قصے دا ہر کردار شاعر دے اپڑے ماحول دا وسٹیک چاں دے۔ ایہا وجہ ہے جو مثنوی سیفل نامہ کوں سرائیکی وسیب اچ مقبولیت دا مثالی رتبہ نصیب تھیا تے لوک اینکوں حفظ کر کے شام دیں محفلیں تے بیٹھکیں اچ گا کے سُنیندے ہن۔ ساڈے ڈوجھے علمی ادبی ورثے دی بکار تقریباً ڈوسو سال پہلے فوت تھیون آئے پردھان شاعر مولوی لطف علی دا بیشتر کلام وی زمانے اچ محفوظ نہ رہ سگیا۔ ایندے بہوں سارے حصے ضائع تھی گئے۔ مولوی لطف علی دے تاریخی قصیدیاں اچوں ہک باقی رہ گئے جیڑھا انہاں حضرت مخدوم جہانیاں جہاں گشت دی شان اچ لکھیا ہا۔ کجھ ڈوبڑے اُنہاں دی یادگار ہن تے کجھ کافیاں ملک دے ممتاز محقق آتے ادیب جناب الیاس عشقی جیڑھے ریڈیو پاکستان ملتان دے اسٹیشن ڈائریکٹر رہ گئے، او ایں مرحوم شاعر دی قوت کلام تے اعجاز گوئی کوں واقف ہن، سندھ دے سگھڑاں واتوں سُن کے مولوی لطف علی دے کلام دا کجھ حصہ علمی دنیا دے حوالے کیتے۔ کجھ شعر دفاع دے سابق وزیر میرعلی احمد تالپور مرحوم خانقاہ شریف دی ہک تقریب اچ سُنائے ہن جہاں او جمیلہ ہاشمی مرحومہ دی دعوت تے بہاول پور تشریف گھن آئے ہن۔

مولوی لطف علی مرحوم دی وفات (۱۷۹۴ء) دے ۸۸ سالین دے بعد ۱۸۷۹ء اچ مثنوی "سیفل نامہ" کانپور تون چھپی ہئی۔ ایندے چوڑاں سال بعد اے روز بازار مشیم پریس امرتسر تون چھپی تے مقبول عام تھئی۔ بٹ کجھ سال پہلے استاد بشیر احمد ظامی بہاول پوری مرحوم این مثنوی کون اردو ترجمے آتے صحیح متن دے نال بہاول پور تون چھپوایا ہا۔

پردہان شاعر مولوی لطف علی اپنے پیش رو مثنوی نگار چراغ اعوان آلی کاری این مثنوی اچ اپنے علاقے دی ثقافت تے معاشرت دی عکاسی کیتی ہے۔ مولوی لطف علی دا مزار مؤ مبارک انہیں دی جنم بھومی بہاول پور تون زیادہ پری کائی۔ ایہ پُراٹا شاہر اصل اچ ہک پکا قلعہ ہے جینکوں مہاراجہ ساہن کروڑ اپنی ماء (مؤ) سانگے بٹوایا ہا۔ بہاول پور اسٹیٹ گریٹر (۱۹۰۴ء) موجب مہاراجہ ساہن کروڑ حضرت عیسیٰ دے بمعصر بن۔ این قلعے دی کرسی زمین دی سطح تون پنجاہ فٹ اچی ہئی۔ ایندی عظیم الشان پکی فصیل دے ۲۰ دمدے ہن۔ قلعے دی کجھ باقیات آتے بالخصوص فصیل دے کجھ ٹکڑے ایندے ہے مثال طرز تعمیر دی گواہی دیندے ہن۔

بارہویں صدی عیسوی اچ کیچ مکران دے ہک گورنر جیندا تعلق عراق دے علاقے ہنکار نال ہا دنیا ترک کرڈ دے بعد تبلیغ اسلام دا رستہ اختیار کیتا۔ آپ ہک متبحر عالم تے بے بدل فارسی شاعر ہن۔ حضرت شیخ سعدی دے سنگتی تے بمعصر ہن تے انہیں دے نال بغداد دے سفر اچ کٹھے شیخ شہاب الدین سہروردی نال ملاقات کیتی ہئی۔ انہاں اپنے شعراں اچ شیخ سعدی دا ذکر وی کیتے:

من حاکم ولی جو ہواخواہ سعدیم
مؤرا فیض و شیرازی ستم

مؤ مبارک شیخ حمیدالدین حاکم دی وجہ نال مرجع خلاق ہے تے اینکوں ہک روحانی تے گنج اولیاء دا درجہ حاصل ہے۔ این متبرک سرزمین اچوں ملک الشعراء مولوی لطف علی ابدی نندر کریندے ہن۔ شیخ حمیدالدین حاکم حضرت شاہ رکن عالم ملتانی دے مجاز خلیفہ ہن مولوی لطف علی وی این خانوادہ عالیہ دے ہک بزرگ مرید ہن۔ حضرت خواجہ غلام فرید دے ملفوظات اچ ہے جو او مولوی لطف علی دے شعر کئی گھنٹے پڑھدے رہ ویندے ہن۔

پٹھان خان: دل دے سودے جو ہوندن، پچھیں قید وی ہندی ہے بک
 بٹے دی۔ اُون دل کولوں اُون دل اچ ہوسی۔ چاہے ہزارہ کوہ تیں ہووے
 چاہے جیڑھی منزل تیں ہووے، یاد رہ ویندی ہے۔ یاد ہے تان آباد ہے۔
 پُچھن ہار: خان صاحب! غالب فرمندیے جو "سنگ اٹھایا تھا کہ سر
 یاد آیا" یا وت خواجہ صاحب اکھے جو

سر تیں چھترے چوٹیاں متھڑے تائیں سنگ یاری لانی ہم
 ڈکھڑیں کارن جانی ہم سولیں سانگ سمائی ہم
 پٹھان خان: معصومیت کنیں اے چیز ہے، پیدائش کنوں ہے جو شائد
 اچن تسان ماء دے ڈڈھ اچ ہاوے تان اُون رمز دی، اُون ڈینہ دی، اُون
 منزل دی ساڈی تہاڈے نال اے محبت ہے۔ تائیں سنگ دا مطلب ہے
 جو اچن اے چیز بڈی ودی بنی تان اسان تہاڈوں دی تہاڈے نال
 محبت کر بندے ہئیں۔

پُچھن ہار: تے غالب نال اے تھیا جو اُنہیں بچپن اچ ای پتھر چاتا تان
 اپنا سر یاد آ گیا۔ تسانکوں اے سبھ کجھ کڈاں کنیں یاد آئے؟ کتے
 چھوٹے ہاوے؟ کتے وڈے ہاوے؟
 پٹھان خان: او جیویں سئیں! ڈکھ سُکھ جو زیور بن ساڈے۔ آ وقت اچ
 ہئے ہئیں۔ ایسے سئیں دی شاہی نسے ڈٹھی، والدہ دی شاہی ڈٹھی سے
 جئیں وڈے اوکھیں اچ چکی نال اٹا پنہ پنہ کرے ساکوں ہالا۔

پُچھن ہار: اے بوٹیں یاد وی کوئے نیں؟
 پٹھان خان: اے بوٹیں یاد وی بن تے نیں وی۔ اُون ویلھے میں ڈاڈھا
 بیمار تھی گیا ہم۔ مرٹن دے قریب ہم۔ میڈے والد صاحب نے ترانے

پٹھان خان (مرحوم) نال گالھ مُہار

[پٹھان خان دا بیٹھوں ڈٹا اٹروویو 1994ء اچ احسن واگھا نیں گدھا ہی
 جڈاں سئیں ہوویں اسلام آباد آئے ہوئے ہئیں۔ سُنجان کتے ایس اٹروویو
 کوں الطاف حسین گاڈی ٹرانسکرائب کتے]

پُچھن ہار: خان صاحب! کیا حال ہے؟
 پٹھان خان: دُعا ہے سئیں! رب دی رحمت ہے۔
 پُچھن ہار: میں تہاڈے نال کہیں ویلھے اردو اچ گالھ کریساں، کہیں
 ویلھے سرائیکی اچ۔
 پٹھان خان: او کیتی راہو سئیں، اردو اچ وی کیتی راہو۔ اردو قومی زبان
 ہے سئیں تے سرائیکی ساڈی اپنی مادری زبان
 ہے سوٹا۔

پُچھن ہار: خان صاحب! طبیعت کیوں ہے؟
 پٹھان خان: رب دا شکر ہے، وقت ہے
 گُوریندے ہئے ہئیں۔ کُجھ صحت ہے، کُجھ
 ڈکھ ہے، کُجھ سُکھ ہے۔ اے سبھ نال ہوندن۔
 پُچھن ہار: تہاڈوں کافی دیر دا میں ریڈیو پاکستان دے ایس سٹوڈیو نمبر
 14 اچ قید کیتی پٹھاں۔

پٹھان خان: محبت دی قید ہے، اے تان پیاری ہے۔
 پُچھن ہار: کوئی عمرہ قید وُتجی وے محبت دی؟

شادیان کیتاں ہن۔ ہس پچھیں آساں جیڑھے غریب گھرانے دے
باسے.....

پُچھن ہار: تَساں تھر کتوں ہئی؟

پٹھان خان: تھر میں یاد نہیں کیتے، ناں میکوں پتہ ہا ایتے نمبریں دا۔
میٹی ایتی جسری لوکھی ہئی۔ اماں بوٹیں منگدے رہ گئے، تکرار تھی
گئے جیویں برادرے اچ تکرار تھی ویندن، عورتیں اچ تکرار تھی ویندے
رہیندن۔ آساں مامے صاحب کولوں آ گیسے تے اُنہیں ساڈی پرورش
کیتی۔ میں سخت بیمار ہم۔ پچھیں اے میکوں گالہیں یاد آیاں جیویں
خواجه صاحب کافی لکھی ہے "ڈکھڑیں کارن جانی ہم سولیں
سانگ سائی ہم۔"

پُچھن ہار: میں تَساں اے فقیریں اچ ذات پات گنڈے تاں نہوے پر
تَساں پٹھان تان کوئے نہوے؟

پٹھان خان: پٹھان کائے ہسے۔ ناں ایویں پٹھان رکھا گئے، خوشنودی
کولوں، پیار کولوں۔

پُچھن ہار: اوں کتوں پیلھوں؟

پٹھان خان: میہا ناں رکھا ہانیں غلام محمد تے ناں ہا بارا۔ اُنہیں آکھے
غلامیں تان دغا کیتے رسول دے خاندان نال تے ایں لفظ دی نفی کرو۔
میں ایتے بچن اچ شائد پلیندا نہم تے سخت بیمار ہم۔ اُنہیں آکھیا جو
ایندا ناں وٹاؤ۔ وت اُنہیں ہلکا پھلکا ناں رکھیا پٹھان۔ ایہو پٹھان پیار تے
محبت کولوں سہیندن جو ساڈا پٹھان بچہ ہے۔

پُچھن ہار: تنبو آلا ہے سٹاویں دے نال آباد ہے؟

پٹھان خان: ہن تان پتہ کائے نہیں، پہوں مُد گڈری ہے ول ہسے گئے اوں
باسے۔ رشتے دار، سارا کنبہ اوں پاسے ہا تے آساں کوٹ ادو آ گیسے۔

پُچھن ہار: سکول اُتھانیں ہا؟

پٹھان خان: سکول اُتھان کوئے نا۔ سنیں اُتھان ہٹھی ہٹھی، سوئی
سوئی ریت ہوندی ہئی تے ہس پتے رہندے ہاسے۔ ریت تھل دی پہچان
ہے۔

پُچھن ہار: وت سکول کیتھاں آ ملا؟

پٹھان خان: کوٹ ادو سنیں، گھر دے نال۔ میڈے نانے سکول کیتے
زمین وی ڈتی ہئی۔ اوں ویلھے ہندو وی سارے اُتھانیں وسدے ہن۔ سارا
اے ہندوستان ہوندا ہا۔

پُچھن ہار: اچھا ول منجنوں ل الف لکھتا تھا دیوار دبستان پر

پٹھان خان: ہس ایہا گالہ ہئی۔

پُچھن ہار: کتنی جماعتیں تائیں پڑھے ہاؤے؟

پٹھان خان: جیویں جگ تے ہس پیلھی ڈوجھی، تریجھی، چوتھی،
پنجویں، چھویں تے ستویں توٹیں۔ پچھیں آگوں تے پہنچ گئے ہن۔
جیڑھے ستویں توٹیں گئے ہن ناں جیویں انگریزی آوندی کائے نہی۔ ہر
مضمون اچ فست ہاسے، فست سیکنڈ، فست ہاسے پر انگریزی نہی
آندی۔ انگریزی اچ ترائے سوٹیاں جہلاں ہاسے۔ اوں ویلھے ساڈا استاد
ہوندا ہئی ہندو لالہ راج رام، او پڑھیندا ہئی۔ ہس انگریزی دا ہک لفظ
ساکوں بڑا پیارا لگا تے جیڑھلے پیہر آیا تان میں صرف اوہو لفظ ہی لکھ
آیم۔۔۔ بیوٹی فل

پُچھن بار: انگریزی دے پرچے اچ؟

پٹھانا خان: جی ہاں، انگریزی دے پرچے اچ تے اوندے میکوں پنج
تمبر ملے۔ آجائ تائیں سویتا اُون بیوتی فُل کون ودے ڈیہدے ہئیں، اُون
دے اچ ای ودے ہئیں۔

پُچھن بار: آبا! مجنوں دی تختی لیلی نال بھر گئی؟

پٹھانا خان: مرضی دا جو مالک ہے سئیں آں۔

پُچھن بار: کوٹ ادو کون شرف حاصل ہے جو تُساں اُتھائیں رہے ہاؤ۔ پر
تُساں رہے تان گھٹ ہاؤ اُتھاں؟

پٹھانا خان: ناں سئیں! آساں واپس آ گئے ہیں کوٹ ادو۔۔۔۔۔ نانے مامے
بوئیں میڈی پرورش کیتی ہے، میڈی تعلیم دا سارا ہدیہ خرچہ اُنہیں
محنت مشقت نال چاتے۔۔۔ ول میڈی صحت درست تھی گئی۔ بادشاہ!
ول میڈاں ٹوراں کُجھ پیان ہن، بہاراں کُجھ پیان ہن۔ وت موج اچ
راندے ہاسے۔

پُچھن بار: ول تان ٹپاں شہاں ہوندا ہوسن؟

پٹھانا خان: بادشاہو! وینگھڑے وال، ذری کھسے لگے ہوئے، چولے
بوسکی دے۔ بہاراں اچ آگبوسے آپٹے مامے تے آماں دی صحبت اچ۔
جیویں آماں پیار کریندی ہے، اینویں بابا پیار نئیں کریندا بادشاہ۔ ماء کون
پتہ ہوندے اولاد دے درد تے فراق دا۔

پُچھن بار: ملک خمیسا خان ایسے سئیں دا ناں ہا؟

پٹھانا خان: میان خمیسا خان۔

پُچھن بار: ذات تھہیم؟

پٹھانا خان: ذات ساڈی ہریار ہے۔

پُچھن بار: گاؤں تہاڈے خاندان اچ تان کائے نہا؟

پٹھانا خان: کائے ناں سخی آ، ہس سکول اچوں اے لائن لگ گئی۔

کُجھ چھوہر گاندے ہن تے میڈی اُنہیں نال چسپہ تھی گئی۔

پُچھن بار: کیا گاندے ہن؟

پٹھانا خان: ایسے بھجن گاندے ہن کُجھ ہندو چھوہر۔ او جئیں ویلے رام

لیلا کرن ہا تان میکوں رام بٹیدے ہن۔ پچھیں آساں گاندے ہاسے

اُم جائے جگ دی اشارے

جو جھارے پھل پاوے سوامی جائے

پُچھن بار: دعا وی آبدے ہاوے؟

پٹھانا خان: ساڈی دعا اوں ویلے "تیری شان جلی جلال ہو" ہوندی ہئی

پُچھن بار: کیا منظر ہوندا ہوسی؟

پٹھانا خان: سُبْحان اللہ! بچپن اچ کوئی آواز اچ اینجھی کیفیت بھری

ہوئی ہئی جو جئیں ویلھے میں اے دعا گاندا ہم تان ڈیہدا ہم جو سبھے

میڈے اُستاد سر جُھکا کے حاضر ہن۔

پُچھن بار: لیہ تیں ووا دا تہاڈی زندگی عچ انج انج دخل رہے۔۔۔ لیہ اچ

کیڑھی شے ہئی تے ووا اچ کیا ہئی؟

پٹھانا خان: ووا اچ وی سُبْحان اللہ بہوں اعلیٰ چیز ہئی۔ عشق دا جیڑھا

جلوہ ہے۔

پُچھن بار: پیلھے لیہ رہے یا ووا؟

پٹھانا خان: میں پہلے لہ رہاں۔ لہ اچ فضل حسین شاہ صاحب بوندے بن۔ او بک وکیل بن تے جیڑھلے وکالت کر کیں آون ہا تان میکون اکھن ہا جو علامہ اقبال دا کلام سٹا۔ میں انہیں کون کلام سٹیندا ہم تے وت پُچھدا ہم جو سٹیں ساکون معنی تان سمجھاؤ۔

پُچھن ہار: تہاڈے موسیقی دے اُستاد کون ہن؟

پٹھانا خان: عاشق علی خان ریاست پٹیالہ دے گائیک ہن تے انہیں دے شاگرد بن حافظ نذر حسین صاحب، جیڑھے میڈے اُستاد ہن۔

پُچھن ہار: بارمونیم کائیں کنیں سیکھا باوے؟

پٹھانا خان: بارمونیم میں بابا نذر حسین کنیں سیکھا ہئی۔ میکون بارمونیم بک ہندو پنڈت ڈتا ہا۔ او جیڑھلے ونجٹ لگا تان میکون آکھیں: "یار اے ساڈی یاد گیری ہے، حیاتی دا پتہ نیں۔ اے بارمونیم گھن چا تیں یاد رکھیں۔ میں جڈاں رام لیلہ تھیندی ہئی تان رام وی تان بٹدا ہم۔

پُچھن ہار: جی ہاں۔ جی ہاں۔

پٹھانا خان: مُحببت ہوندی ہئی سٹیں اوں ویلے جیندا جواب نئیں۔ نہ کوئی ڈیوٹی نہ کوئی لاہٹی۔ نہ اے فساد تے بھوگ بوندے ہن جیویں ہئیں ہن ہئیں۔ اوں ویلے اینجھی کوئی شے نہی ہوندی۔ انسانیت دی وڈی قدر تے محبت ہوندی ہئی۔

پُچھن ہار: رُلن۔۔۔ خیر میں "رُلن" دا لفظ نمہی آہدا جو تاساں وت خیر شاہ دی بک گالہ سٹویندے ہاؤ

پٹھانا خان: جی ہا۔۔۔ او آیتوں ہے جو پیر خیر شاہ صاحب دی گالہ تہا کون نمہی سٹائی۔

پُچھن ہار: جی ہا۔۔۔۔۔

پٹھانا خان: آپ مجذوب تے سید بن ڈھیر سارے۔ اوں تان بوٹی پیندے ہن۔ ہک دفعہ ڈھیر ساریاں تسبیحاں چا گدھونیں تیں آ گئے تونہ شریف دے اچ۔ حوض تیں جتھاں لوک وضو کریندن، پُچ گئے اُتھاں۔ لوکیں پُچھا "خیر آج اے تسبیحاں ڈھیر گدھی ودے ہاؤ، آگیں تان کڈاں نہوے چاتیاں"۔ آکھس: "کُتے میکون تنگ کریندن، بھونکسن تان میں اُنہیں دی گجی اچ سٹیاں، وت میکون نہ بھونکسن"۔ او پٹھاں ہن، اصل گالہ نہ سمجھ سگے۔ اُنہیں چا کنیں خیر شاہ کون حوض اچ ولا سٹے۔ خیر شاہ ہک ادھ ٹپی کھادھی ہے تان اوڈو پتہ لگے خواجہ صاحب کون۔ او وقت دے قطب ہن، تے اے اُنہیں دی ہے عزتی ہئی۔ ہس او سروں ننگے تے بیرون راٹے بھجن تے آکھونیں: "او کڈھو کڈھو، اے تان مجذوب ہے۔ اے نہ ہووے جو حضرت شاہ سلیمان سرکار آپ ہابرو آونجن۔" جیڑھلے خیر شاہ کون ہابروں کڈھ کھڑونے تان خواجہ صاحب اُنہیں کون ہاں نال لایا تیں آکھونیں "خیرٹ آ، رُل گئیں۔" خیر شاہ فرمائے: "سٹیں رُلے ہئیں تان رُلے ہئیں، تاساں آلی کار کُناں دے ایڈو اڈو نرسے کھڑے پھردے۔ ہابر نکل! کنارہ ڈیکھ سندھ دا تیں مرغ بحر دے ڈیکھ، بریں ڈیکھ، پکھی ڈیکھ، کشیاں ڈیکھ۔ مخلوق ہے وسدی ہئی ہے، اتھائیں جو کھڑیں۔"

پُچھن مار: تَسار سوں مرغ بحر دے دُتھن تے سندھ دریا دے کنارے

سوں بھرتے رہے باؤ؟

پٹھان خان: سبحان اللہ، سبحان اللہ میں

پُچھن مار: ویا کتلا عرف رہے باؤ؟

پٹھان خان: ویا میں! میں کم از کم.... کم از کم.... بہوں سال رہیاں

پُچھن مار: اجھا اُتھاں....

پٹھان خان: اُتھاں وی میں حضرت فرید دے کلام کوں یاد کیتا ہی۔

پُچھن مار: کون با اینجھا جیڑھا۔

پٹھان خان: ہس سوتا بچ با ہک حسین۔ اوں تان ساری دنیا حسین ہے

رب دی۔ اوتنا تان جو فرید ہا۔

پُچھن مار: اجھا

پٹھان خان: تیں دیوان فرید ساڈے کول ہا۔ اسان این تان کوں پوچھن

دی خاطر عنوان گول گیدھوسے جو بھنی دیوان فرید یاد کرتے۔ لوکیں

ساڈے پچھوں پیے بدھ دُتے جو اے فرید دا عاشق ہے، اے ہے، او

ہے۔ اسان تان وت دور گیوسے

پُچھن مار: آ۔ ہا۔

پٹھان خان: فرید دا معنی وی کہیں کوں نہی آندا، ہے مثل، یکتا،

لاٹانی۔ ساکوں تان خبر ہی جو سرکار حضرت پاک نظام الدین تونسہ

شریف والے ساکوں دُسیندے ہن۔ حضور میکوں کڈاہیں پٹھان خان نہی

سڈا، ہمیش برخوردار ساہندے ہن۔ قدرتی محبت ہی تے میں حضور

دے چہرے دا عاشق ہامی۔ ڈیکھ ڈیکھ کنیں خوش بیٹھا تھیندا ہامی۔

جیڑھے رج ونجان ہا تان میں کڈ دے کنیں نہمی ویندا، پچھلے پیریں

ونجان ہا۔

پُچھن مار: میں ڈٹھا با ہک واری تَساکوں تونسہ شریف اج۔ جیڑھے

ساڈے رواجی قوال ہن او تَساکوں ٹائم نہن دُیندے۔ خواجہ صاحب

پچھیں خاص طور تیں....

پٹھان خان: جی ہاں میاں! اوں آکھے: "اے قوال ہے میڈا، اے گویا

تیں بھانویں ہے یا جیڑھا کُجھ وی ہے، اے برخوردار ہے میڈا۔ اینکوں

ٹائم دُنا کیتا کرو۔" پچھیں او میکوں ٹائم دُیندے ہن۔

پُچھن مار: اُتھاں کوں قوال قوال نہن منیدے، گاؤں آکے گاؤں آلا نہن

منیدے۔

پٹھان خان: جی ہا۔ میں تان قوال بڈا وی نہمی۔ میکوں اُستاد ہوئیں

آکھیا جو تیکوں قوال بٹا چھوڑاں۔ میں آکھیا سٹیں مجال ہے میڈی

قوالیں کنوں۔ ڈاہ ڈاہ، ویہ ویہ در تیں ونج بہوں تان سٹیں اگلا تُکر

کولوں محروم تھی ویندے۔ ہک بندہ جو بوندے تان اوندی خدمت کر

سگدی ہے دُنیا۔ این واسطے قوالیں کنیں ڈر گیوم۔ او جیویں ہک دفعہ

قوال لائی پئے ہوں جو پردے کے پچھے کیا ہے، پردے کی پچھے

کیا ہے، پردے کے پچھے۔ جیڑھا محفل کراؤں آلا ہا اوں چھکا پردہ

تیں آکھیا: "اے امان جیڑھی تیڈی ہے او چھالیا کڈھیدی پئی ہے۔"

پُچھن مار: یسین نال کڈاں ملاقات تھئی؟

پٹھان خان: یسین جو تھیا۔ قرآن دا دل تھیا جیویں۔ اے وی معصومیت

اج اینویں ساڈے کولوں پھندا کھڑا اُتھا ہا۔ تاس ماس کھیڈدیں

کہیڈیں۔ پس اے وی جیویں آگئے۔ اے ہاشمی صاحب کتیں ہوندا
بئی۔ میں اُنہیں کون آکھیا: "سئیں! ایہو ہال ساکوں ڈیو چا، ساڈے نال
ودا رسی۔ ساڈا واجا شاجا ڈادھا چائی رکھسی، اینویں کیا ودا رلے۔"
پُچھن ہار: صحیح ہے۔

پٹھانا خان: تیں این شودے دی یتیمی کولوں پس۔۔۔ اے جما تاں والدہ
فوت تھی گئی۔

پُچھن ہار: یسین تہاکوں کافی دا پیلھا لفظ ڈسیندے تیں اگہوں تہاکوں
ساری یاد ہوندی ہے۔ اے کیویں تسان یاد رکھدے ہاؤ؟
پٹھانا خان: اے سئیں! میں اینکوں آبدان جو دیوان پڑھ تیں لہر ڈیکھ،
منزل ڈیکھ۔ حضرت کریم نیں ایندے اچ وی عشق پاتا ہوئے۔

پُچھن ہار: بک گالھ ہے خان صاحب! اے کیا ہوندے جو تسان وی
ماشا اللہ مست رابندے ہاؤ، تھوڑا بہوں سہارا سگریٹ مگریٹ دا وی
گھنڈے ہاؤ۔ اے اکثر چنگے گاوٹ آکے ایندے بغیر نیں رہ سگدے،
اے خاص گالھ ہے؟

پٹھانا خان: نہیں کوئی خاص گالھ کائے نیں۔ پس موڈ شوڈ بٹاوٹ دی
خاطر۔ چلو یکسوئی پیدا تھی ونجے۔ مقصد این شے دا ہے جو
یکسوئی پیدا تھی ونجے، جیویں جو نماز یکسوئی ہے۔ کوئی دلیل بئی
آئی تاں۔۔۔

پُچھن ہار: کافی گاوٹ آلا ہُں تسان کتیں علاوہ کوئی ہے؟
پٹھانا خان: اللہ بہتر جاندے۔ اویں تاں سارے سوہنے ودن تیں جیویں
جیویں طبیعت پسند کریندی ہے اُنہیں کون۔۔۔

پُچھن ہار: تسان وڈے اُمید تے خیر سوچن آکے بندے ہاؤ۔ ساڈا اے
گاؤٹ کافی دا پراٹا انداز ختم تاں نہ تھی ویسی؟ اگہو تہاکوں کیویں
ڈسدے؟

پٹھانا خان: نہیں جی، اگہو میکوں نظردا ایویں ہے جو کافی کون گیت
بٹانی ویندن۔ گیتیں دی لائن ہے جیویں۔

پُچھن ہار: کتنی عمرہا ہوسی تہاڈی سئیں؟ ٹوکویں سوال کریندا پیٹھاں۔
پٹھانا خان: کوئی فرق نہیں ہوندا سئیں۔ میکوں ویسے تاں یاد کائیں نیں
پر اتنی میکوں یاد ہے جو 1931ء اچ میں ستویں جماعت پڑھدا ہم۔ اے
اگہو اللہ بہتر جاندے کتنی عمرہا ہوسی؟

شیش نانگ

اشولال

[1]

"تک شک... تک شک۔"

پُہلے آندیں سیتی پیل اگہوں بتہ جوڑ کے پرنام کیتا تے اکھیس
"شیش نانگ حاضر اے، حکم میڈے بادشاہ"

"توں ماء نہ پرنا، ہک تال وساخ تے بُہاری چاڈے تے ڈوجھا پیل دے
پترے وی پلاٹ اچوں چٹ گھن۔"

منیر میاں پُہلے کون بتہ دے اشارے نال کم تے لاڈتا تے نال ای
اکھیونے

"پکلیے انوں فارغ تھی کے خان ٹینٹ ہاؤس تے لگا ونجیں، دریاں قناتان
وی تیں گھن آوٹن تے لواوٹیاں وی تیں بن۔"

اے آکھ کے منیر میاں ڈیڈھی دا تاک ولا کے اندر چلے گئے۔

پیل منڈی دی اے وساخ بہوں پُرائی ہئی آندی ہئی، کراڑاں دے ویلے
توں۔ کڈابیں ایندے نال کھوہ وگدا ہا۔ کوئی حقہ بیٹھا چھکیندے، کوئی
ناش بیٹھا کھپدے، کوئی کھائی گھتی بیٹھے، کڈابیں ثوبت، کڈابیں
موسیقی دا پروگرام، کڈابیں میلاد کڈابیں محرم، وساخ تے کجھ نہ
کجھ تھیندا رہ ویندا ہا۔ وڈے شیخ صاحب توں باد منیر میاں دی
بہانویں جو پھریند نہی تھیندی، انہاں روائتاں کون سنہالی آندا
ہا، جیڑھیاں ہٹ چھیکڑی دماں تے بن۔ پچھلے مہینے "پٹھانخان" انہاں
گاگیا ہا تے اچ میلاد دی محفل ہئی۔ وساخ دا سارا انتظام وساخ دے

شیش نانگ

جن کریندے بن تے انہاں وچوں سبھ توں وڈا جن ہا پُہلا کٹاٹا المعروف
شیش نانگ۔

اوندیاں اکھیں وچ اینجھیں چمک آتے جادو ہا جو جیڑھا وی اونکوں
ڈہدا اوندے مونہو ایہو نکلدا، "اوتے۔ شیش نانگ" تے پُہلا وی ایں گالھ
تے ڈمریا رابندا جو شاہر سارا اونکوں شیش نانگ سڈیندے۔ او وی ایشیاں
اکھیں دا خوب استعمال کریندا ہا۔ سُنوار دے سُنوار ڈنگراں دی منڈی
لگدی۔ پُہلا اکھیں نال جٹاں کون ونج ڈریندا تے ویہہ تربہ روہے بٹا
گھندا۔ اونکوں ہر ویلے ایشے یو تگے دی بقیہ دی لگی رابندی ہئی۔

بہانویں جو کجھ لوک پُہلے توں کریر کریندے بن۔ پر وساخ دی سناری
سنگت اونکوں ایشے نال روٹی کھویندی ہئی۔ وساخ دا پائی بھرٹ، بُہاری
ڈیوٹ، سودا سلف گھن آوٹ پُہلے دے ذمے ہوندا ہا۔ او کم توں ویلھا
تھی جُتیاں اچ ول ہابندا ہا تے وڈے غور نال گالھیں سُندا۔ اکثرھا اندری
اندر کھلدا رابندا تے سُنچیندا جو اے چنگیے لوک ان۔

پچھلے پنج ست سال توں منیر میاں وساخ کون ہک نویں سانجھ اچ
جوڑ گھدا ہا۔ تقریباً چار سو سال پُرائے ایں پیل دے سامھٹے لمے پاسوں
کڑکے سکول دی پُرائی عمارت کھڑی ہئی جیندے وڈے دھوں کش
کون ڈیکھ کے چاندٹی رات اچ اینویں لگدا ہا جینویں اے کوئی ڈاک
بنگلہ ہووے۔

ڈلھاؤں تے اُہوں بازار ہا تے ڈینہاروں شیخ برادری دے گھر بن۔ اے
سارے گھر وڈے ہک حویل دے اندر ہک ڈوجھے ذو مونہہ کیتی
کھڑے بن۔

پہلے کم نیڑے سگریٹ بکھائی اے تے پیل دی ٹیک ونج لگے۔ اے اسوں دے چھیکری دینہ بن۔ چودھار کُل کانواں دیاں کچیاں کچیاں اوازیاں بھریاں پیاں بن۔ کل کال رتیاں ایتیاں واجھاں کھول کے کانواں کو بدائی ودے بن۔ اجاں گچیاں اُنھاں دیاں چٹیاں نہ بن تھیاں۔ اتنی دیر اچ عمر اسراء وی ایتھائیں آن نکھتا۔

"آؤ میڈے بادشاہ!" پہلے عمر دا سواگت کیتا۔

"منیر میاں کتھہ ان؟" عمر پُچھیا۔

پہلے حویلی دو اشارہ کر کے سگریٹ دا لمبا سُوٹا چھکیا تے عمر نال حال وندَن لگ پیا۔!

"عمر تہے ویرہ کدَن آسی؟" پچھلے جُمرے شاہ سائیں پٹھے آہدے بن جہاں شرفساد زمین تے حد توں ٹپ ویسی تاں اسرافیل فرشتہ بین پُھکیسی۔"

"بین نہیں مرین، ثور پُھکیسی ثور!" عمر پُہلے دی اصلاح کیتی۔ ثور تاں میں نمھی آہدا کُشے نہ کُشے پُھکیسی ضرور۔۔۔ "پھلا تاوی ہدھ کرے؟؟؟ پٹھا رلیندا ہا۔ تے کھل کے عمر توں ولا پُچھیس۔"

"عمر بھائی اے ڈساؤ۔ اسرافیل وی اسراء ہا؟"

"ایہہ مرین۔۔ عمر آکھیا۔" فرشتے شیخ، اسراء، کُٹاٹے یا ارائیں نہیں ہوندے۔ فرشتے ہس فرشتے ہوندن اللہ دے۔"

"توں ہک سچا بندہ این تہوں پٹھا پُچھدا ہم متاں فیل اسراء تہاڈی برادری ہووے۔"

پُہلا ولا حُجیتا تھیا۔

منیر میاں ولیا تے پُہلے کون چھکیس

"عمر کون وی رہیاڑ لانی پٹھیں؟"

"کم مُکائی پٹھاں ہس سگریٹ ہی کے وینداں: "پہلے ولدا دُٹا تے نال

ای کہتور کیتی اس" وساخ تے خیر تاں ہے؟" "اچ میلاد اے" منیر میاں

اے آکھ کے عمر توں پُچھیا

"کانڈھے پھیر چھوڑے ہاوے؟"

"جی ہا! صرف صوفی وسایا نہیں ملیا۔" عمر جواب دُٹا۔

"اونکوں ضرور ملاہے!" منیر جیٹھ کیتی۔ "صوفی صاحب وڈے پٹھے

سُر اچ ان۔" استاد الہی تے نشاط کون وی اکھاہے چا، واجاجانی

آسین!" تے نال ای اوکوں گچکر دُٹونے۔

"تیں دریاں قناتاں لواکے ایتھوں گچا مارٹے، متاں بودکیاں ہم کڈھیں۔"

"کیوں نہیں سائیں صرف تہاڈا اے۔ کلمہ تاں میکوں وی آندے۔"

"سُٹانواں؟" تے منیر میاں دے تیور ڈیکھ کے اوندی گُلہ دے کالے تل

اچ جذب تھی گیا۔ اے تل منیر میاں دی گُلہ تے چماندروں ہا۔ ہر ڈاڈی

شیخٹی ہر ہال دی گُلہ تے کچل دا تل لاکے باہروں بھجندی ہئی۔ متاں

نظر نہ لگ ہووے۔ منیر چاہ دا آکھٹ گیاتاں صوفی وسایا وی وساخ آن

وڑیا۔ صوفی صاحب منیر میاں دے پو دے سنگتی بن۔ ہر چٹی اپٹی

ڈاڑھی نال وساخ دے نوجواناں دے اگروں اگروں ہوندے بن۔ جتنا مولوی

خار کھاندے بن اتنا شاہر صوفی صاحب دی عزت کریندا ہا۔ صوفی

صاحب قرآن دے حافظ بن۔ امامت وی خود کریندے بن تے اپٹی

مسیت اچ بھاری ڈیوٹ تے صفاں صاف کرٹ دا کم وی آپ کریندے

بن۔ لاؤڈ سپیکر دے سخت خلاف بن۔ اکثر لاہابندے بن لاؤڈ سپیکر
پای جہنم دا آلا ہے۔ اللہ دا کلام سُر اچ ہوندے، چکاٹ ہکاٹ اچ نہیں
ہوندا۔ عمر وی صوفی صاحب دا ساتھ ڈتا تے آکھئیں:

"صوفی صاحب! لاؤڈ سپیکر دے خلاف انہاں ملونڈیاں دا اپنا فتویٰ
موجود اے، پاکستان بٹن توں وی پیلھے دا پر کوئی ملاں وی ایندے
بغیر نہیں الیندا۔ اے وی چائڈن جو سبھ توں بُرا آلا گڈھوں دا ہوندے۔"
عمر مولویاں دی بین پھوکی تان پھلاوی دل اچ وڈا خوش تھی کے عمر
نال سوری تھیا۔

"ہک دفعہ پرار دی گالھ اے۔ چھاوی شاہ میکوں ویہ روپے ڈتے تے
آکھئیں جو ملاں تونسسی کوں ڈراواں۔ تونسسی گڈی تے کوٹ ادو توں
آوٹا ہا تے شینہ آکے مناظرہ پڑھنا ہاؤس۔"

"میں وی کروڑ ریلوے سٹیشن ونج پہنتا تے اینجھیاں اونکوں ڈرائم جو
شینہ آکے تیں نانگ نانگ کریندا گاتے سٹیج تے گج کے آکھئیں:
نانگ کوں پلوتا اے مردود کوں۔ جتھاں نظر آوے اُتھائیں مارو۔" تے ول
داد طلب نظران نال صوفی صاحب دو ڈٹھس۔ صوفی صاحب گالھ وٹا
کے پھلے توں پچھیا

"مرو تھاکوں کریر نہیں آندی، آندراں، چھچھڑے، اوجھڑی، کمیاں
کچھہر شے کھاویندے او۔"

پھلے سنجیدہ تھی کے ولدا ڈتا۔

"اینویں نہ کروں تان گلیاں تہاڈیاں بدینوال پُریج ونجن۔" تے نال ای
آکھئیں۔

"کریر تان رچ دا ہوندے صوفی صاحب! بُکھے دا کپھاں کریر؟"
چاہ دا مجماء رکھ کے منیرمیاں صوفی صاحب دی خیریت دریافت
کیتی تے آکھئیں:

"اچ راتیں میلاد کوں تُمساں تھھاوڑے۔"

اچ ضرور سُٹا ہے "کتھاں مہر علی کتھاں تیری ثنا" تے نال ای پھلے دیاں
آکھیں توں بچ کے اکھیونے "گستاخ اکھیاں کتھاں جا لڑباں"

حویلی دے اندر منیر دی ماء ہکاں دیاں سینگھالیاں تے موتی پٹھی
ٹکیندی ہئی۔ موتی ٹکیاں انہاں سینگھالیاں کوں سینگھاں تے چاڑھ کے
جڈاں برٹیاں دے ہک مومل، امرت تے مہین نال وڑھے وچ کھپدے
بن تان سارا گھر ڈیکھ ڈیکھ کے نہال تھیندا ہا۔ موران دا ہک جوڑا وی
کندھلی تے کھنب پٹھا کھنڈیندا ہا۔

خالی برتن ماء کوں ڈے کے ڈو لفظاں اچ پُچھئیں
"اماں... ڈاڈی؟"

"ڈوپہراں دی نماز پڑھ کے ڈاڈی اندروں تخت پوش تے قرآن پٹھی
پڑھدی اے۔"

اماں ولدا ڈتا۔ منیر اندر جھاتی پاء کے ڈاڈی کوں ڈتھا تے ولا آرام نال
ناک ولا کھڑائیں تے ماء نال وت الاٹا۔

"اماں او کھیرٹی آکے مٹی دے پیالے؟"

"ہُر ڈاڈی تیڈی آکھیا ہا او رتو کے پاٹی اچ پئے ہمدن۔"

پورا گھر میلاد دی تیاری وچ مصروف ہا۔ جہرمر جہرمر کریندے
کپڑیاں نال ہال اندر حویل اچ ودے جھٹکدے بن۔ ڈاڈی ہر کہیں دے

گھر مے دے پالیاں اچ چاندی دے ورق نال کھیرٹی بھجی تون وکھ
جتر اچ جیتے دا بہت ضرور پکیندی ہئی۔ بارہی دا کھیر، امام دے
کونڈے۔۔۔ انہاں ریتاں رواجان کون ڈاڈی سنبھالی آندی ہئی۔

اسی سال دی عمر اچ وی او ایتھے پتلے سکے وجود نال ہر کم آپ
کریندی ہئی۔

سوبہ دے چتر ہال کے شب رات مناوے وی کڈاہیں نہی بھلدی،
چبیکاں آلیاں لوٹیاں اچ گھیر دے ڈیوے ہال کے ، ہالاں ذی تلی تے
رویہ وی رکھدی تے نال ای ابدی۔

"چترے می

وترے می ڈولڑا

کوڈی کسیرا نمھی گھندی

گھنساں روک رویہ۔۔۔ وے رویہ۔"

اے سبہ ریتاں پٹ مکدیاں ویندیاں ہن۔ ضیاء مارشل لاء وچ خوشی
مناوے دے نویں طریقے دریافت تھی چکے ہن، ہم ، بارود ، کریکر
، دھماکے۔۔۔۔

ہک ادھ دفعہ تاں وساخ دی لمی گلی اچ وڈے شیخ صاحب دی تکرار
وی تھی ہئی۔

"جو پیلی خوشی مناوے دا اے کیا طریقہ اے؟"

شیخ صاحب آکھیا

"او کینجھاں اللہ سائیں اے۔ جیڑھا پھل کون ڈیکھ کے یاد نہیں آندا
بتھوں بندوخ چلا کے خوش تھیندے۔"

وڈے شیخ صاحب نال کہیں کون اُپر دی جُرت نہی تھیندی۔ او تاں
آکھ کے گھر چلے گئے۔ انہاں دی کنڈ پچھوں ملاں فتوری کریکر چلا
کے بولیا۔

"اساں شب رات مناوے اے ، دیوالی نہیں مناوے شیخ جی!" تے نال ای
قصائیاں آلی گلی ہوائی فائرنگ نال گونج پئے گئی۔ این گلی وچ
ہمیشاں فساد دی تربیت تھیندی ہئی۔ محرم دا جلوس لنگھے با تاں
ملاں فتوری دے مجاہد چھتاں تون تے ہائی دیاں ہالیاں کھڑ ویشن
ہا۔ کفر اسلام دا اے جھڑا پورے عروج تے ہا۔

موسیقی دے پروگرام ویلے وی انہاں مجاہدان عمر کون چونڈھی ماری۔
"پٹھانے خان دا دول پئے وچویندے او! اپنا دول تاں وجوا نہیں
سگدے۔" عمر اونکوں ولدا ڈتا۔

"میڈا پو دول نہیں وجواوے چاہندا میں ایندا وی احترام کرینداں۔ کہیں
دا پو دول وجواوے چاہندے میں ایندا وی احترام کرینداں۔ اصل گالہ
ہک ڈوجھے دے احترام دی ہے۔ اینکوں نافذ کرے دی نہیں۔"

عمر دے انہاں خیالات دی وساخ دے سنگتی بہوں قدر کریندے
ہن۔ منیر میاں گھٹن آتے ماندکی دے این ماحول اچ خوشیاں مناوے کون
ولا رواج ودے ڈیندے ہن۔ منیر اپنی ڈاڈی دی جھولی اچ وڈا تھیا
ہاتھوں اپنے نال سوبہ، میلاد، سہرے گانے، ہڈے منتر آتے قصے
کہائیاں سنبھالی آندا ہاجیڑھے صدیاں تون ڈاڈی دی جھولی اچ محفوظ
پئے آندے ہن۔ منیر میاں کڈاہیں ٹیپ تے ریکارڈ کرے دی گالہ کرے ہا
تاں ڈاڈی توبان توبان کریندی ہئی۔

ڈاڈی شیختی اپنے ویسہ پنجوی پوترے پوتریاں ، ڈوبترے ڈوبتریاں نال وڈے ایں مشترکہ حویل دی حاکم بنی۔ ہر کم انہاں دی اجازت نال تھیندا با۔ گھر دے ہر ہال کون گلہ تے کالا تِل ضرور لیندی بنی۔ اے گلہ او پُرکھاں تون چانڈی بنی جو بُری اکھ دی طاقت کون کالا تِل کینریں اپنے اندر جذب کر گھندے۔ ہال کوئی روندا ولے ہا۔ تاں اوندے ہر تون مرجاں وٹاکے بھاء اچ سٹے ہا تے آکھے ہا۔

"کالا ٹکا لوا کے نہویں گیا ناں میڈا گویلا۔
منیر میاں دی بھانویں جو پھریند نہی تھیندی، گھردیاں انہاں روائتاں کون ثوری آندا ہا۔
شیخ برادری تون علاوہ ڈوجھی وڈی برادری کروڑ اچ قریشیاں دی بنی۔ نویں پُرائے ارائیں وی کافی تعداد وچ ہن۔ دربار آلا محلہ تاں مجاوراں نال بھراپا باجیڑھے حضرت لعل عیسن دے ولے تون جاتر دے ہر بہ سنبھالی آندے ہن تے خلیفے سڈویندے ہن۔ جاتردی اے روایت ہن چھیکڑی دماں تے بنی۔ استاد الہی تے فقیر وسایا اخیری جاتریے بچے ودے ہن۔

دیگر تھنی تاں مسٹر خان وی وساخ تے آگیا تے پُهلے نال ہانہندیں سیتی پنگا گھڈس۔

"پُهلہ مریں ماء تیڈی تاں جھتاں اچ گئی ودی بنی۔"
"ٹھیک اے!" پُهلے ولدا ڈُٹا۔ "ساڈے گھر تاں چلو ہنگٹ مٹرٹ تے تھان بھانڈے کوئی نہیں، تون ڈسا تیڈی ماء اُتھاں کیا ودی کریندی بنی؟"
سارے کھل پنے تے مسٹر خان پُهلے کون اردو وچ جواب ڈُٹا۔

"ہے غیرت وہ تو کب کی مرگئی۔" پُهلے دل اچ سوچیا ایندی ماء تاں چلو مر گئی اے، شاہر سارا آخر میڈی ماء کون کیوں پرنائی رابندے۔ ہر کہیں دی کہیں گالہ دا مطلب نہیں گھندا۔
دریاں فناناں ٹورکے پُهلے آکھیا۔

"اچھا منیر بھائی۔ کم پورے۔ ساکون چُھٹی!"
تاں منیر میاں اوندے کھیسے وچ تریہ روپے وی ہاء چھوڑے، وساخ تاں جینویں ہمیشاں تون پُهلے رابیں امان دی جاہ پئی آندی بنی۔

[2]

پُهلہ سب کون وساخ تے چھوڑکے بازار اچ آگیا۔ بازار دی نگر تے عاشق دے کھوکھے تون ڈبی ہتھوڑے دی گھدی اِس۔ ڈو سگریٹاں کڈھ کے ہک کن تے چارکھی اِس تے ڈوجھی بکھا گھدی اِس تے ڈبی کھیسے اچ پاکے آکھیس۔
"سگریٹ آکے کون ایہا پنی منگی سائیاں موٹی کھا ویندی اے۔" اِتھائیں کھوکھے تے ویلھیاں دی ہک ٹکڑی تاش پٹھی کھپڈی بنی۔ انہاں وچوں ہک پُهلے نال آلاٹا۔

"پُهلہ مریں ماء تیڈی لوی اے، پیو تیڈا پُڈھا اے، کیا کریندا ہوسی؟"
پُهلے کھل کے ولدا ڈُٹا۔ "ہایار! میں وی سچینداں تون کجھ میڈی مدد کریں ہا؟"

کوئی آکھے ہا۔
"اُونے پُهلہ ماء تیڈی فلاٹے نال پٹھی کھڑی اے۔"
پُهلہ ولدا ڈُیوے ہا۔

"شکر اے کہیں مرد نال تان پھٹی کھڑی اے، ایتھاں تان ساراعلاؤ
کھوٹیاں نال پھٹا کھڑے۔"

"پھلا ماء تیدّی دیاں جنگھاں مونڈھے تے ہن۔۔۔ پھلا ماء تیدّی۔۔۔"

بر کہیں دے میٹھے سٹدا پھلا کہیں دی گالھ کون سندا نہی چاٹدا تے
نہی کارو کریندا ہا۔ اونکوں تان بر ویلے ایہا فکر کھادی ویندی ہئی جو
یو ایٹے دی بھیم کینویں پوری کرے؟ نکئی بھین فاطمہ تے ماء کالی دا
کینویں خیال رکھے؟ پھلے بھین دا نان فاطمہ رکھیا ہا۔ نکڑے نکڑے
بتیاں نال مخدوماں دے تھان دھوندی فاطمہ کون پھلے آپ پالیا ہا۔ او
کٹائیاں دی برادری وچ پہلی فاطمہ ہئی۔

جے تئیں پو اوندا تگا کٹا میونسپل اچ لگا رہا تان گراٹ تھیندی
ہی۔ ول اونکوں ادھڑنگ تھی گیا تے پچھلے کئی سالان تون مرٹ
منجی تے پیا ہا۔

پھلا بازار اچوں تھیندا، خان چاچے دے ٹھیکے اگوں پُجیاتاں خیال
آیس جو چاچے دے گھروں پو دی بھیم گھدی ونجے۔ ٹھیکے تان ہن
بند ہن۔ خان چاچا نشے پاٹی دا کم ہن ایٹے گھر کریندا ہا۔ خان چاچے
پھلے کون کئی بھیم دی ڈتی اے تے ول پُچھیس۔

"مویا آپ تان کئی نہویں کھڑا لیندا؟" تے نال ای پھلے اگوں بھیم دی
صفت لائی اس۔

"ہچا! بھیم ہال کون پالے، جوان کون گالے تے ہڈھے کون سنبھالے!"
"کیاحال اے پو تیدّے دا؟" "اجاں جیندا ہئے" پھلے ولدا ڈتاتے چاچے
کنوں ہک سگریٹ دی چرس پنی اس۔

"ہچا! نشے تے جوئے اچ ادھار نشیں ہوندا!" تے اُتلے پنج روپے وی پھلے
توں ٹھگال گھدے نس۔ پھلا ولدا بازار جھگیندا بنگلہ معصوم شاہ تے
ونج بیٹھے۔

بنگلہ معصوم شاہ بلکل بھک دریا تے ہا۔ بنگلے دی ڈلھائیں کندھ تریڑ
ڈے کے انج تھئی کھڑی ہئی۔ بنگلہ جینویں سالان تون خالی پیا ہا۔ شاہ
دے آوارہ کُتیاں، ہلیاں آتے جہازاں دا دیرا ایتھائیں ہوندا ہا۔ پھلاوی
نماشان دے تارے نال ایتھائیں نماشان گزیندا ہا۔ بنگلے وچ سینکڑے
ابایلاں آکھتے جوڑی ہئے ہن۔ پکی سگریٹ پی کے پھلا معصوم شاہ
دے گھڑے بھرٹ ٹر پئے۔

معصوم شاہ دے زنان خانے تون الگ حویل اچ ہوڑ بیٹھ تونسے دے
ٹھڈے گھڑے ہئے چوندے ہن۔ ٹپ ٹپ وسدے انھاں گھڑیاں تے گھن
تے ڈینہوں جُھم رابندے ہن۔ ہر کہیں زیارتی کون ڈنگ نہ ننھن
مریندے۔ سمجھ گئے ہن جو بکے گھڑے تون پاٹی پوٹے۔

پھلے ہوڑ توٹ مشک لہائی اے، چھیکڑی گھڑے وچ پاٹی بھریندا کھڑا
ہا جو زنان خانے اچوں معصوم شاہ دا نکا لالٹ شاہ "نکشاہ" نکشاہ
کریندا پھلے کون آن کے ولہڑ گئے۔

"اچھا! اچھا! پاٹی بھر گھناں سٹینداں تیکوں قصہ تک شاہ دا۔"
لالٹ شاہ سبھ تون چھوٹا ہا، ہکے چولے وچ رابندا ہا۔ ماء اونکوں کئی
دفعہ سٹھٹ سٹی ڈیندی ہر او سٹھٹ نہی پیندا۔ تھوڑا گالہا تہوں سارے
اونکوں گالہا شاہ وی آہدے ہن۔ وڈے پُتر چھیل شاہ تون علاوہ معصوم

شاہ دیال پُر دھیال بن۔ چھیل شاہ کون اوندمے کرتوتاں دے تتا لوی
چھاوی شاہ سہیندے بن۔

درگاہ دی ولایت معصوم شاہ دے گھر پئی آندی ہئی۔ ہک ویلا ہا میلے
آئے عرس دے موقعے تے اتھاں جاتریاں دی بھیڑ ہوندى ہئی۔ روڈے
سارے این حویل اچ اُتھ پئے بُشدین، انھاں دے رنگاٹ اچ گالھا شاہ
کہندا، لالوں ویندا ہک ہک کون گلکڑیاں ودا پاوے ہا۔ سارے جاتری
ایئویں جاندے بن جینویں این گالھے اندر حضرت لعل سئیں دی روح
ہوئے۔ کونجیاں وانگوں کُرنانڈیاں تریمتیں درگاہ دے بھیڑے پیندیاں
، سہرے گاندیاں تے چادر چڑھاوٹ ویلے گالھا شاہ اگوں اگوں ہوندا ہا۔
اے چادر شاہ پری آئے وڈی سید زادی اپٹے ہتھ نال سیپ کڈھ کے
تیار کُرنندیاں بن۔ جاتریاں دا انتظام اوقاف توں پیلھے معصوم شاہ دے سیر
ہا۔ پویل آئے نذر نیاز دی کوئی حد نہ ہئی۔ اتنے رچے کجے گھر اچ
جہاں معصوم شاہ دی جاہ چھاوی شاہ گھدی تاں ہولے ہولے حُجرے
ویران تھیون لگ پئے۔ جتھاں کڈاپیں گھہو دے ڈیوے ہلدے بن او جاہیں
ہُن دھوانک مارے کٹاویاں اچ ساہ پیاں گھندیاں بن۔

مخدوم صاحب وڈے کٹاں لیندے بن۔ انھاں کنوں پُہلے دے پیو تگے
کون بنیم لگی ہئی۔ تگیا کٹاٹا مخدوم صاحب دے خاندانی خادماں
اچوں پیا آندا ہانے ہُن اوندى جاہ پُہلے سنبھال گھدی ہئی۔ معصوم شاہ
ہُن مجلس نہی کُرنندا۔ اوندى جاہ چھاوی شاہ ایم اے کر کے ہتیرے
مُٹھیندا ہا۔ درگاہ دی آمدن اوقاف سنبھال گھدی ہئی۔ جاتری وی گھٹ
نہی گئے بن۔ ڈاھ پندھراں سال اچ کجھ دا کجھ تھی گیا ہا۔

گالھا شاہ یا تاں بھیٹیں دی کجھ اچ لکھا راہندا یا وت تکشاہ تکشاہ
کُرنندا پُہلے نال درگاہ تے ونج نکلدا۔ شاہ پری ہُن ملتان نرسنگ پئی
کُرنیدی ہئی۔ نیلیاں اکھیں والی شاہ پری واقعی کوہ قاف دی پری
لگدی ہئی۔ پُہلاتاں اوندمے حُسن کون ڈیکھ کے اکھیں جھمکاوٹ پُہل
ویندا ہا۔ اوندى چھوٹی بھیڑ بدیعل بی بی وی اوں کن گھٹ کائے نہ
ہئی۔ ڈونہیں بھیٹیں تے وڈی سید زادی چھاوی شاہ نال ایئویں راہندیاں
بن جینویں دیہ دے پچھانویں پریاں راہندین۔ مُلاں فتوری وانگوں چھاوی
شاہ وی کلاشنکوف بردار محافظاں دی ادھ اچ راہندا ہا۔

پُہلا گھڑے بھر، گھوڑیاں دی لڈ میل فارغ تھیا تے ہتھ دھو کے گالھے
شاہ کون روز دے کم وانگوں تک بادشاہ دا قصہ سٹاوٹ ول پٹھے۔
ہے لعل!

اے قصہ میکوں میڈی نانی سٹائے، اونکوں اوندى نانی سٹائے تے اونکوں
اوندى نانی۔۔۔۔

پُراٹے زمانے دی گالھ اے۔ کوٹ کروڑ تے راجہ نانگ پال راج کُرنندا
ہا۔ اوندمے پُتر چترے دی نویں نویں شادی تھئی۔ سنگتیاں نال سانوٹی
مناوٹ دریا تے گیا تاں پیڑی پُڈ گئی تے او پاٹی اچ ڈھے پیا۔ ہُن او شوہ
پاٹی دے اندر لاہندا ویندے، لاہندا ویندے۔۔۔، ادھ دریا اچ پُچیا تاں
کیا ڈہدے جو نانگتیاں ای نانگتیاں اِن، انگریزاں پیاں بھیندین۔ انھاں
دی اکھ کُھلی تاں انھاں دی مونہوں نکھتا۔

"واہ سبحان اللہ اکیڈاسوٹا شاہ زادہ اے" تے چترے تے عاشق تھی کے
اونکوں اپٹے نال پاناں وچ گھن گیاں۔ جتھاں نانگ راج تک شک اپٹے

لعل لعل جڑے تخت تے آرام پیا کریندا ہا۔ اوندے مستک دی مٹی دُور
دُور تیر لائز پئی مریندی ہئی۔

اوں پُجھیا

"اے سُندر شاہزادہ کوں اے؟"

"میر راجہ نانگ پال دا پُتر چترا ہا!" چترے جواب دُتا۔

"تون کیندا بھگت ایں؟"

نانگ بادشاہ ول پُجھیا

"میں حضرت لعل عیسن دا بھگت آن!"

اے سُن کرے تکشک بادشاہ تعظیم کنوں اُٹھی کھڑا تھیا تے اکھیس

"میں آپ وی سائیں دا بھگت آن" پاتال دی اے بادشاہی تہاڈی

اے، تسال ہمیشاں ہمیشاں ایتھاں رہ سگدے او"

چترے آکھیا "تیں سائیں میکوں ولا زمین تے پٹھ ڈیو میڈی کنوار میڈے

انتظار اچ بوسی۔"

"پاتال دی سیر کرو، ول تہاڈا جینویں دل آکھے!"

تکشک چترے کوں آکھیا۔ کئی ڈینہہ چترے پاتال دی سیر کیتی۔

چودھار نانگان دے نگر وسے پئے بن۔ ایتھاں سنگھ چوڑ، اُتھاں

جہرمب، کتھائیں پدم، کتھائیں مُشکی، نانگ ای نانگ ان چودھار

جنہاں دیاں چھجلیاں وچ مائک موتی پئے بکھدین۔ ہر پاسے سکھ ای

سکھ اے۔ نہ موت، نہ بیماری، نہ ڈکھ نہ غم، نہ عزت نہ بے

غیرتی۔۔۔۔

سیر تون باد تکشک بادشاہ اہئے مستک دا لعل وی چترے کوں دُتا تے
نال اپٹاڈانی خادم وی کر ڈُٹس جو ونج کے چترے کوں اوندے گھر
چھوڑ آوے۔ چترا بادشاہ زمین تے آیا تاں کندھی تے اوندی ڈال، اوندا
پیو ماء تے کل رعایا اچاں وی ویٹ پٹھی کریندی ہئی۔ شاہ زادے کوں
جیندا جاگدا ڈیکھ کے سارے خوش تھئے تے شاہ زادے کوں ہاں نال
لاگھدوئے۔

شاہ زادے نال تکشک دا نوکر وی محل اچ راہوٹ لگ پیا۔ "ڈاڈے
تیڈے دی برکت نال ڈساواں تیکوں جو او نوکر کوں اے؟"

پُھلا گالھے شاہ نال مخاطب تھیا تاں گالھا شاہ سُمہ چُکیا ہا۔ ہر پُھلے
روز وانگوں اپٹا قصہ پورا کیتا۔ قصے وچوں گالھے کوں صرف تکشک
یاد رہ ویندا ہا۔ پُھلے در کھڑکا کے لعل کوں وڈی سید زادی دے
حوالے کیتا تے اہئے گھر دو روانہ تھیا۔

گھر کیا ہا؟ کچی ہک سالہ ہئی، بنگلے دے لابندے پاسے جیندے وچ
پُھلا ماء بھین تے پیو تگے آتے اہئے کُتے نال راہندا ہا۔

سارے شاہر دی چاکری تون باد پُھلا اپٹی سالہ اچ آن ڈھسے ہا تے
خاباں وچ وی اونکوں اینویں لگدا ہا جینویں کوئی اہدا کھڑا ہووے:

"پُھلا روٹیاں پکواڈے، پُھلا چاہ گھدی آ، پُھلا تھان دھو، پُھلا حرامی
گٹر بند تھیا پئے۔۔۔"

تے پُھلا مونڈھے تے پوری لڑکا کے ہتھ اچ لمبا بانس گھیلی
ویندے۔ سارے شاہر دی چاکری اونکوں ورثے اچ ملی ہئی۔ ایندے
باوجود او ہر ویلے خوش راہندا ہا۔ کہیں گلی وچ بالان نال چدے ودا

کہہ دے تاں کہیں گلی وج گپٹی ڈناں۔ دول دا آلا کناہوں آوے ہا ،
پُھلا "تھاں تائیں تا تھائی ، تھاں تائیں تا تھائی" کریندا ، تھرکدا نچدا
اُتھائیں حاضر ہونداتے جنج دا انتظام خود سنبھال گھندا۔ نماشیں
جھولی چاولاں دی آئے پھر ہوڑ دا گھر آں ڈیندا۔ کہیں وسواس ، کہیں
آجری مٹوں اوندہ جیوڑ اپنے نال پورا ہا۔

گھوڑے بھجاو وی پُھلا اگہوں ویندا نچدے۔ ڈاند بھجاو وی پُھلا اگہوں
ویندا نچدے۔ ہر ویلے کہیں ہال دی دل نال ، نہ شیعہ ، نہ سُنی ، نہ
کافر ، نہ مسلمان۔ پُھلا ہر کہیں دا مٹر ہا۔ اوندہ اصل ناں صرف کجھ
لوک جاندے ہن۔ سارا شاہر ہس اونکوں شیش نانگ سڈیندا ہاتے
کڈابیں کڈابیں پُھلا وساخ تے لاہاندا:

"نہ جنگھاں ، نہ ہانہیں ، نہ ہتھ ، نہ پیر ، اسان نہ گئے نہ چتھوں جوگے
، نہ چھاوڑ جوگے ، ساکوں تاں اے جندڑی موئی کھنباں سودھی
نگلٹی پوندی اے"

اینجھیاں باریاں گالھیں اوندے مونہ تے چنگیاں ننھن لگدیاں۔ وساخ
ساری تاں اوندی کھردری زبان دی چس بہ چاوے ہا۔ پُھلا اج ولاماء
اپنی کون شرو تھیا پیٹھے۔ "امان شودی سنبھلن وج نئیں آندی۔" پیو
میکوں آہدے اپنے مسات نال بُری اے "کیا کرے شودی؟ نہ کوئی
سک ، نہ سدھر ، نہ ڈھولک نہ جنج ، نہ ہار نہ تپاسے ، نہ لانواں دا لال
جوڑا۔۔۔"

"ہنج سو وج نانے میڈے پیو دے ہتھ ویچ ڈتی ، کپڑے وی امان شادی
توں باد دھوترے۔۔۔ مسات مسات نہ کرے تاں کیا کرے؟"

"میں پیوماء بارے اینویں نئیں الیندا"

منیر میاں اکثرھا پُھلے کون بہ سمجھیندے۔ ہر پُھلے دے زبان نہ وٹتی
ہی تے نہ وٹی۔

"کل رات دی گالھ اے اُتوں اڈی تے رت نولیا جوی کون نہی پیا ہا۔
جوی چیں چیں پئی کریندی ہئی تے بیٹھ پیو میڈایا غرکدا بامیڈی ماء
تے

"یہاک زمانے دی ، کنجری ، بھونڈن"

"ماء دا دلپٹ پتر میڈا آپ جو چائی کھڑے۔" پُھلا نانگ تے لت آوی
شالا۔ اے فاطمی میڈی دھی نئیں۔" اے گالھ پُھلا وی جاندہا ہا۔ ہر
اپنی ماء کون آپ اوندے مسات کن چھوڑ آندا۔ کینویں ڈساواں اپنے
پیو کون جو میں اپنی ماء کون اوندے مسات کن کیوں چھوڑ آنداں
؟ نکے لاء توں او مسات نال پیار کریندی ہئی۔ تگیا بھانویں غیرت بہوں
کھاندا ہا پر کجھ نہی کر سگدا۔

پُھلا روز وانگوں ماء دی کھائی کون اگھاں ودھاوے ہاتاں منیر میاں
وچوں اونکوں ٹوک ڈیندے ہن۔

"تھوڑی تمیز کر مویا ، لوک کیا آکھیں؟"

"منیر بھائی لوک تاں آہدے وِڊن ، پُھلا ماء دی دلالی کھاندے ، میکوں
وی تاں امان شودی دے درد الاوڑ ڈیو!"

مسٹر خان تاں پُھلے کون روز لاہاندا۔ "تیں تہذیب نہ سیکھی پُھلا!"

کینویں سیکھدا خان صاحب؟

"سکول گیم تان استاد اکھیا پھلا مَردھو ، مسیت گیم تان ملان اکھیا
پُہلا گورل صاف کر"

"مجلس گیم تان شاہ سائیں اکھیا پھلا گھوڑیاں دی لڈ میل"
"کتھوں سکھدا تہذیب، ویلہ ای نہیں ملی ۔ بھل اتنا پتہ میکوں وی
لگدے جو ماء گندی تیں تھی سگدی!" "ماء پھٹ کینویں سگدی
اے؟"

"اے تان رب دا روپ اے!" میڈا دل تان ابدے اچھا جھوڑو کیا
ڈساواں؟" جینویں پھلا کجھ اہدیں اہدیں رُک گیا ہووے تے منیر دو
ڈٹھس۔ پُہلا منیر میان دا احترام اٹھے ماء پیوتوں وی ودھ کریندا ہا۔ در
در پندا ، چاکریاں کریندا، نانگ دیاں اکھیں کڑھدا ، انوں اُنوں پھر
بھوں کے انت پُہلا وساخ دے پیل دی ٹیک آں لگدا ہا تے اینویں یقین
کریندا ہا جو ایں پیل وچ اوندے وڈکیاں دی روح راہندی اے۔

جتھاں وساخ شاہر کون خوف آتے دہشت دے ماحول اچوں باہر کڈھن
دے اہڑدی ستریندی ہی تان اُتھاں ملان فتوری دی سپاہ شاہر کون
یرغمال بٹا گھدا ہا۔ کچے دے لوک ڈر توں شاہر دو مونہ نہ بن
کرندے۔ کاروبار ٹھپ ہا۔ مارشل لاء آتے مذہب دی آڑ وچ اے مجاہد
ہُن ڈراکلیاں بلائیں ہُن چکیاں بن۔ پر ہر کوئی اے جاٹ گیا ہا جو انھاں
مجاہداں دی تربیت فوجی کیمپاں اچ پئی تھیندی اے۔

[3]

بھٹو صاحب کون پھاسی لاوڻ دے ڈاھ سال دے اندر انھاں اکھیں
مُتوں بلائیں کون چمیشاد وانگوں کھنہ لگ گئے ہن۔ گلی گلی وچ

جھٹے مریندیاں ، ہال ڈریندیاں ، انھاں بلائیں لوکاں کون اٹھے گھراں وچ
قید کر ڈتا ہا۔ ایہو کجھ فوجی چاہندے ہن۔ کتھائیں ہتھوڑا گروپ،
کتھائیں بم دھماکے ، اے سبہ دہشت ریاست خود آپ کھنڈائی کھڑی
ہئی۔ میلاد دے کجھ مہینیاں پچھوں ملان فتوری دے مجاہداں شمع
شاہ کون ڈنہہ ڈیہاڑے گلی صوفی محمد حسین وچ گولی مار ڈتی تے
ہُن اے سلسلہ رُکن وچ نہ پئی پیا آندا۔

ہے فکرا شیش نانگ وی فکر مند تھیا ودا ہا تے وساخ تے لا ہابندا
"میکوں باقی ہُن اٹھے شاہر اچوں رت دی بو آندی اے!" ول ہک رات
ملان فتوری دا بھرا وی ماریا گیتے کجھ مہینیاں پچھوں خود ملان
فتوری وی بلوچاں مار گھتیا۔

لگدا ہا جینویں شاہر اچ ولا غدر پئے گیا ہووے۔

ملان فتوری دی موت توں باد سبہ توں بُرا اے تھیا جو چھاوی شاہ اٹھی
بھیٹ شاہ پری کون قتل کر ڈتا۔ ڈوہ شاہ پری دا اے ہا جو اوں غیر سید
ہک ڈاکٹر نال شادی کیوں کیتی اے۔ چھاوی شاہ بہانے سیر بھیٹ کون
ولا کے گھر گھن آیا تے پنج مہینے دے ڈڈھ نال بھیٹ اپنی کون زہر چا
ڈٹس۔ ایں واقعے تے ڈاکٹر مظفر گڑھوں قبر کُشائی دے آڈراں نال پولیس
گھن آیا۔ رو رو کے شودا کملا تھیا ودا ہا۔ شاہ سارا کٹھا تھی گیا
معصوم شاہ ڈاکٹر دے پیریں پٹکیا ونج سٹیا تے اکھیں

"کر بلا دے معصوماں دا واسطہ ای میکوں بچا گھن" تے اُمتی شودے
معصوم شاہ دے پتر چھاوی شاہ کون معاف کر ڈتا۔

ول تھیا کیا؟ واہ قدرت! جو چھاوی شاہ دی ڈوجھی بھیٹ بدیل ہی بی وی گھر چھوڑ کے ڈاکٹر نال ونج پرنی۔ چھاوی شاہ دے ہتھ کیا آیا؟
ایں توں ودھ بے غیرتی دی گالھ اے بنی جو چھاوی شاہ ہن وی مچھان وٹ کے بازاراچوں لنگھدا ہا نے سارے اونکوں اٹھی کے سلام کرندے ہن۔ بے شرمی پیا کیا ہووے؟ لوک قاتل توں کریر نہن کہاندے ، پُہلے توں کریر کرندے ہن!!!

"چابیدا تان میکوں وی ہا جو اپنی ماء کون مار کے پیو دی عزت کون بچا گھندا۔" پُہلا وساخ تے آکھ ہابندا۔ شمعے شاہ دے ، شاہ پری دے انہاں پڑھے لکھے قاتلان کون ہر کوئی چاٹدا ہا۔ ہر قانون تان انہاں دے در دا لوسی کُتا ہا۔

ایں واقعے توں باد معصوم شاہ دا گالھا لعلن تکشاہ کریندا ہک رات پُہلے کون گلیندا رہا تے سویلے شاہر دے لوکاں اے ڈٹھا جو گالھا شاہ حضرت لعل عیسن دی درگاہ دے وڈے دروازے اگوں سے ورھیاں دا تھیا ہن۔ ول اینجھی لال اندھاری اٹھی جو ہر پاسے کال کوٹ تھی گیا۔ شاہر سارا ڈونگھے ڈکھ آتے سوگ دے ماحول اچ ہا۔ پُہلا ماء اپنی کون نال لیندا فاطمہ کون مونڈھے تے چیندا اینجھاں غائب تھیا جو کئی ہفتے کہیں پاسوں اوندی کوئی سدھ نہ لدھی۔

منیر میاں کون وی ایہو پتہ لگا جو پُہلا اپنی پیو نگے کون اپنی مترائے بھرا دے حوالے کر گئے۔ معصوم شاہ دے گھڑے کئی ڈینہاں توں امونڈھے تھئے ہن۔

پُہلے کیتا اے جو پچھلے چار سال پیسہ پیسہ جوڑکے ، ماء کیتے لال جوڑا اٹل گھدس۔ اے لال جوڑا پنج سو وچ مل گھن کے پُہلے کون اینویں لگیا جینویں بہشت دی خوشی اوندی جھولی وچ آگئی ہووے۔
[4]

وساخ تے اچ کھاٹی دی پٹھک ہئی۔ پُہلے دا کم وی منیر میاں آپ ودا کریندا ہا۔ لال اندھاری اچاں وی پورے شاہر دے سرتے کھڑی وسدی ہئی۔ انوں منیر میاں دل اچ سوچیا جو پُہلا خبرے کنھاں مر گئے؟ تے انوں پُہلا شیش نانگ ظاہر تھی پیا۔

"دل نال شیش نانگ کون یاد کرو تے شیش نانگ نہ ظاہر تھیوے ، اے کینویں تھی سگدے منیر میاں؟" پُہلے آندیں نال ای جینویں منیر میاں دی بے چینی ختم کر ڈتی ہووے۔

وساخ تے اچ جیندی کھاٹی ہئی او نہ آیا۔ منیر میاں کون مونجھاڈیکھ کے پُہلا بولیا "اے کیڑھی گالھ اے؟ اچ کھاٹی میں چا گھتینداں" سارے کھل پئے جو مہینے باد پُہلا اچ کئی بودکیاں سٹیسی۔

چاہ ہی کے پُہلا الا یا "کھاٹی تان جیندی جاگدی ہوندی اے۔ کاغذاں اچ نئیں ہوندی تے نال ای نازی مار کے کیٹس تک شک تک شک " اے آکھن دی دیر ہئی جو پیل دے کھوڑاچوں وڈا ہک شیش نانگ ظاہر تھیا تے کراڑاں دے کھولیاں دو لڑھ پیا۔

سارے جینویں یکدم رسم گئے۔ کہیں دے مونہوں نکھتا نانگ اوئے ، نانگ اوئے۔۔ مارو مارو مُشکی اے۔ "پر نانگ غائب تھی گیا ہا تے نال ای پُہلے کیتا۔

"کہاٹی جیندی جاگدی بوندی اے۔" اے نانگ نہیں تہاڈا بھنے ہے۔
جے تیں اے بھنے باقی ہے، اے پھلا ہمیشاں تہاڈے دل اچ راہی۔
متاں آکھو پھلے دی کوئی جاہ نہیں۔ میں ہاں جہنم دا آٹھواں نانگ نک
شک۔ میڈی جاہ پاتال اے۔ پاتال ستواں طبق اے زمین دا تے ول
انگلیں تے گٹن لگ پیا۔

آتل، وتل، ستل، تلاتل، مہا تل، رساتل، آتے سبھ توں تلے پاتل
..... متاں سمجھو پھلا بُودکی پٹھا مریندے۔ پُچھ گھنایے کہیں
سیائے توں غلط ہووے تاں نیاں ڈیساں۔ کہاٹی تاں جیندی جاگدی
بوندی اے۔

ول آکھیں۔۔ "ڈیکھوتاں لال اندھاری اسمان کوں وڑھ گھدے۔ جڈاں
وی ناحق تھیوے، اللہ سائیں اپنی نشانی ضرور پٹھیندے" تے ول اسمان
دو ہتھ کیتوں۔ وٹھونہاں دا مینہ، تاں پتہ نہیں کتھوں کالا بدل آکھا
تے موٹیاں موٹیاں کٹیاں زمین تے ڈھے کے اینویں پیا لگدا ہا جینویں
وٹھونہیں بڑ ویندیاں ہوون۔ بھانویں جو پھلے دی کہاٹی سمجھ وچ نہیں
پئی آندی ول وی سارے ایندے وچ جذب تھئے بیٹھے ہن۔

"تساں آکھسو پھلے تمیز نہیں سیکھی۔۔ پر اے تاں جائدے ہو جو تمیز
والیاں کیا کیتے؟"

میں نکا ہامی در در پن کے پیو دی بھیم آئے اچ لکا کے ونج گھندا ہم
۔ طلباں کوں اکھیں نال ڈرا کے دال مانے وی ماٹھ گھندا ہم تے ستوار
دے ڈینہ چٹاں کوں اکھیں نال ڈرا کے پیو دی بھیم پوری کریندا ہم۔
تساں سارے میڈی ماء پرنائی راہدے ہاوے۔ پیو میڈا وی ایہو چاہندا ہا

جو میں اپنی ماء کوں مار کے اپنی غیرت کوں سرخرو کراں۔" پر میں
اونویں نہیں کیتا جینویں چھاوی شاہ کیتے۔ اچ تہاڈے نال او پیا النداں
جیڑھا کڈاہیں نمہی الا یا جو پچھلے چار سال اچ مین پیو دی بھیم وی
پوری کیتی اے تے آنا ٹکا جوڑ کے ماء دا کُرتا جوڑا وی مُل گھدیم تے
امڑی شودی دی سیک لہائی ام۔"

او کیڑھی؟

سارے جینویں پُچھدے ہئے ہوون

"ڈسینداں!" پھلا ہتھوڑے دی سگریٹ بکھا کے کہنگیا۔ لال جوڑے
دے پیسے کٹھے تھئے تاں میں اپنی پیو دا انگوٹھا زوری نال طلاق فارم
تے لواکے ماء کوں نال لاکے لے لگا گیم۔ تساں نہوے چاڈے جو
امان شودی اچاں ہارہاں تیرہاں سال دی کچی چھوہر بنی جو کتیاں
چیر سٹی۔ "اچاں اونکوں پھل وی ننھن آئے۔ کپڑے امڑی شودی شادی
توں باد میڈے پیو دے گھر دھوتے ہن۔"

"پلھے پہل تاں ہتھ اچ بھاری تے بھیم نال یاری"

کم رڑھدا رہیا ول ادھڑنگ توں باد کوں لہیندا سیک امان دی؟" تے
امڑی پنجویں سال پیو جیڈے ہئے نال گزار ڈتے تے اندری اندر مسات
مسات کریندی رہی۔

تساں بے شک میکوں بے غیرت آکھسو پر اپنی ماء دا ڈکھ میں کنوں
نہی ڈٹھا ویندا۔ امان کوں لال جوڑا ہواکے، اوندے مسات نال پرنا
کے لے اچوں بٹیں سیدھا اتھائیں وساخ تے پیاآنداں۔ "تساں وی آکھسو
منیر بھائی واہ جو پھلے کہاٹی گھتی اے۔ میں تاں ایہو چاٹنداں کہاٹی

تال جیندی جا گدی بوندی اے۔ "تے اے اکہ کے چلا گیا۔" شکر اے
چھوڑی شاہ دی تمیز میں نہیں رکھی۔"
سارے جینویں تھابریاں بویاں اکھیں نال سکتے وچ بیٹھے بن تھئے۔ اتنی
دیر اچ شیش نازگ کراڑاں دے کھولیاں اچوں ولا ظاہر تھیا تے لڑھکا
بوہا تیل دے کھوڑ اچ غائب تھی گیا۔

پوکھوں

حبيب مُہاٹا دراپن کلاں

جھوک مُہاٹیاں دے واسیاں اچوں ڈو بھرا خدو آتے فریدو وی بن۔
ڈونہاں بھرانوں دا ہکو چلھا ہا۔ خدو ننڈھا ہا ترائے دھیریں بائیں آتے پھر
لہندیاں سکدیاں دا ہکو ہس جیندا نال عیدو ہئی۔ عیدو توں وڈے ترائے
بھرا بدھٹیں اچ ویندے رہے۔

فریدو دیاں چھی دھیریں بن - چھینویں جوہنی ہئی جیندے جمن سیتی
سواٹی اوندی مر سئی۔ توٹی جو عیدو جوہنی توں ہوں چھوٹا ہا ول ای
خاندانی میل سترن سانگے ڈوہاں دا نواٹا چماندرو ہا۔ اینویں جو جڈاں
عیدو چما تال جوہنی چھتے رکھنی ودی ہئی۔

ہک ڈینہ فریدو اپٹے بھرا کون آکھیا: "ویرن میں بڈھڑا ہاں قبر اچ پیر
لڑکئی پٹھان، تقدیر دا کوئی پتہ نہیں، عیدو آتے جوہنی دا نکاح کروں
چا کیوں جو میں اے خوشی اکھیں نال ڈیکھاں چا۔ عیدو پٹکا بدھڑ
دا تھیںسی تال کم تسال اوں ویلے اُٹھائے تال جو کھوہ دی مٹی کھوہ
کون لگ ویسی آتے گھر دے پردے گھر اچ رہ ویسن۔

نکاح توں پہلے عیدو دی ماء جنتاں اونکوں چٹے چٹلے پتھر تے ہلہا
کے دھوائیس، پھٹے ہتھاں آتے کھیریاں تے تھیکری مارِیس، اونکوں نواں
چٹا جوڑا ہوائیس، آتے چٹکے اچ ہلہا کے سر اچوں رنڈ تے لیکھاں چٹ
کے بکھر آکے تیل دی تلی گھٹس، اوندیاں بھوریاں اکھیں اچ سرمے

دیاں لمبیاں لمبیاں دھاراں چھک کے اوندی گلہ تے ہک ٹکا وی لائیں۔

نکاح توں جھٹ پہلے جنتاں اونکوں بربرے تے کلی آلیاں رتیاں پیلایاں چوٹیاں دا بار بوائیں، چوٹیاں تاں عیدو چوہے آنگوں ٹُک ٹُک کرے کہاندا رہیا آتے دھاگے اچ بربرے دیاں مونجھیاں پروتھیاں ٹیٹیاں لڑکدیاں رہیاں۔

نکاح دا کانڈھا صرف ڈاہ بندیاں کون ڈتوں، نماشاں سیتی کانڈھی بکے کوٹھے اچ آں ڈھکے، مولوی صاحب نکاح پڑھا تے خدو عیدو دی جہا تے آمینا (آمین) کر چھوڑا۔ نکاح دے بعد تپاسے ورتوں، عیدو خوش با جو اچ اونکوں زندگی اچ پہلی واری نکاح دے تپاسے تھیاں مکھیں جلمے بغیر ملے بن۔ تپاسے رڑکیندا ماء کولھوں آیا! اماں اماں! مامے میوں ڈھگ سارے تپاسے ڈتیں

دھوں نال بھرے مندرے کوٹھے اچ نوں ڈاہ بُڈھیاں بے رنگے کپڑے آتے میلیاں جُنیاں ولپیٹ کے چلے دے انوں انوں اینویں بیٹھیاں بن جینویں تھل دے کہیں ٹپے تے ڈاچیاں گہوڑی سٹ کے اللہ دو مونہہ کیتی ڈھب سیکندیاں بیٹھیاں ہونون۔ سمجھ نہیں آندی جو اے بُڈھیاں مکاں تے آئن یا عیدو کون بختاور کرن آئن۔ جوہنی رتے بارے بوجھن اچ منہ لکائی بیٹھی بنی۔ اوندے کپڑے تاں پُرائے بن بھلا ہتھیاں اچ نویاں ونگاں چھٹکدیاں پیاں بن۔ او کٹک رنگی بنی آتے وجود اچ پھردی بنی۔ "عیدو نکاح دے تپاسے تاں کھوا؟" عیدو ہک تپاسا ماسی کون چا ڈتا۔ "ہائے ایڈا وڈا جٹا آتے ہکو تپاسا؟" اوندی ماسی آکھا۔

"عیدو آ! مامی تے تپاسا نہوی لوریندا؟" اوں ہک تپاسا مامی کون وی ڈتا۔ ہک ماء کون ڈتس، اینویں ساریاں تریمتیں تے ہک ہک ورتیندا جوہنی تیں آپہنچا۔

"ہاں دیدے تپاسا پیوی" عیدو جوہنی کون آکھا۔ جوہنی ہنجواں نال جھپیاں تکھیاں اکھیں اُچیاں کیتیاں تے عیدو دو ڈٹھے بغیر ٹھڈی آتے موٹی مُٹھ کھول ڈتس، عیدو اوندی تلی تے تپاسا اینویں سٹس جینویں کوئی فقیر دے ٹھوٹھے اچ کسیرا بھُکیندے، جوہنی پتلیاں آتے لمبیاں انگلیں اچ تپاسے کون اینویں لُکائیں جینویں سیپ اچ موتی کون لکیندے۔

بڈھڑی جنتاں تاں جینویں ولا جوان تھی گئی ہووے اچ تاں او بھج بھج کے کم ودی کریندی بنی۔ نکاح دے بعد اوں سارے کانڈھیاں کون روٹی ڈتی، عیدو پیلھے تاں اپنے سنبھوڑے کنگرے کون ٹکر کھوائیں تے وت آپ کھاوٹ لگ پیا۔ جن دی پیڑی آسمانی پٹاں دو ٹھیلی ویندی بنی۔

نکڑے نکڑے تارے اسمانی بوجھن توں ڈردے ڈردے اینویں جھاتیاں ہانی کھڑے بن جینویں ہک بنے کون آبدے کھڑے ہونون جو اچ جن کول کھیڈن دی موکل کوٹ منگسی؟ گلی اچوں ہالاں دی الا آئی "جنے دی بے چاندٹی تے تارے گول گول بکے چھوہر نکھتھے کھڑے تے عیدو ما دے کولہ"

عیدو روئی تے اجاں بکا یا یا بالان دا الا سق کسے اوندے پندے اچ
کریے دے کڈے پڈن لگ بے اتے اوندی ختی تے بیلیاں گدور کرے
لگ یال اتے تیں اوندے کسے بالان دی ولا کڑ بے۔

کاڑ دی لکر کاڑ دا کانا

نکل آگلا مٹن دا بہانا

کاڑ دی لکر کاڑ دا کانا

نکل آگلا مٹن دا بہانا

جئے دی بے چاندٹی تے تارے گول گول

یکے چہویر نکھتے کھڑے جھنگاما دے کول

"جئے دی بے چاندٹی تے تارے گول گول

یکے چہویر نکھتے کھڑے تے عیدو ما دے کولہ "

یک جٹا ریڈیو جلا کے چوک تے ویندا یا ہا۔ اوں چہویراں کون

آکھا "اوتے چہویراں! آج کل این نہ آکھا کرو بلکہ این آکھا کرو:

"جئے دی بے چاندٹی تے تارے گول گول

یکے چہویر نکھتے کھڑے تے عیدو ذال دے کولہ "

تہا کوں نہیں پتا جو اوندنا نکاح تھی گئے۔ ہن او ماء دی کچھڑ اچ نہ

ہاسی بلکہ ذال دے گوڑے نال ہاسی۔

چھیکڑی گہراں کھاندا ہویا عید گلی اچ نکل آیا۔ چہویر عیدو دے

چدھاروں گھومرا گھت کے نچن ٹپن لگ پئے:

"یک چہویر دی گالہ اے

روٹیاں مرجان نال اے

بیجا رومال اے

"عیدو مبارک ہووی " اکبرے آکھا۔

"کسی دی؟" عیدو پچھیا

تیڈا جوینی نال نکاح جو تھئے ہن او تیڈی ذال بے "

جوینی "؟؟؟" او ناں میڈی دیدے بے "عیدو آکھا۔ "سا کوں نکاح دے

پاسے ناں کھوا "گڈے آکھا۔ "او ناں میں کھا گیا!" عیدو جواب ڈتا۔

"اچ چڑی لال کبوتر بھانا کھیڈدے ہیں " گڈے صلاح ڈتی۔ "چڑی لال

کبوتر کیتے چادراں کوئے نیں "

"اچ درم درم تے چہم چہم تے وا گھلے کھیڈدے ہیں " اکبرے آکھا۔

"نہیں اوئے نہیں اچ ایچٹا پر میچٹا کھیڈدے ہیں۔ میں تے گلا مسیر ہیں

نساں رُکبجو، ویلھو تھکے تھیو " ہال رُکبجٹ لگ پئے۔

"میڈا تابی کون ہوسی؟" عیدو گڈے کولہ پچھیا۔

"عیدو آتوں کھیڈسیں؟" گڈے پچھیا۔ "ہا" عیدو جواب ڈتا۔

"تون ساڈے نال کھیڈ کے چہ کریسیں؟ تیڈا نکاح تھی گئے تون ناں

چونک تے گیا کر " گڈے اونکوں مت ڈتی۔ ہال رُکبج کے ڈو ٹولیاں وچ

ورنچ گئے اتے ایچٹا پر میچٹا کھیڈن لگ پئے۔ ڈونہاں مسیراں ہشک

شی گلا تے اوندنا سنگتی ہشک گٹ کے گول دائرے اچ کھڑے ہوئے

ہاؤنٹ آئے چہویراں دی کنڈ تے چڑھ گئے۔ گلے مسیر یک چہویر دی

جیل نے چڑھ کے اوندیاں اکھیں تے ہتھ چا ڈٹس تے ول پُچھیس "ایچٹا

پر میچٹا موسی ٹٹو کتنے یارو " ترمے یک چہویر جواب ڈتا۔

"جڑ دی لگی پیتی بہادر گھوڑے جڑھے رہو"
اسمان اچ جن تارے لک جھپ کھپدے رہے تے عیدو کھڑا کھڑا
تھک گیا اورک گھر ول آیا۔
امان امان! گڈے بوراں میکوں نہیں کھپدے، او آہدن جو ہن توں وڈا
تھی گئیں چونک تے بہہ۔۔۔۔۔"
"مرن تان دے تھان نال! نہیں کھپدے تان نہ کھپدے تیں ہروں بھروں
کھپدے؟ آ میڈے نال پتھاری تے بہہ میں تیکوں گنجرو آلا قصہ
سنانواں!"

"نہ امان نہ اے تان تیں کوئی بزار واری سنانے"
"اچھا ول میں تیکوں نمائی ڈھمکتی ڈنڈٹان نہ ڈوں! آلا قصہ سنانواں"
"بہاء لا این کولہ تان میکوں اڑیک آندن" اے تان تیں کوئی کروڑ
واری سنانے"
"اچھا ہں میں تیکوں ستمی سٹیندی ہاں"

کوٹھے اچ بر پاسوں دھوں اینویں کھپدا وڈا ہئی جینویں کالی کپاہ
ٹیندی پٹی ہوئے۔ این دھوں اچ مٹی دا ڈیوا کڑی دے پچھہ آنگوں
آپتی وٹ کھادی ویندا ہا۔ نال منجھیں تے کینھاؤں (کھیں پاسوں) چوہے
شکے ٹکراں تے ڈنڈ کلکیندے ودے ہن۔ عیدو دے کھڑے دے پاوے
نال بہیڈا لپلا آتے اترے گجی رکھ کے بیٹھوں وچھی پاہ دا سیک پٹھا
گھندا ہا۔ عیدو بریرے آلا ہار لہا کے لیلے دے گل اچ ہویا تان او بولے
بولے تڑن پٹے گیا۔ اوندہ سمبھوڑا کنگرا بھنی ہوئی اکھلی اچ ٹھڈ توں
مروندا تھیا پیا ہا۔ اوں عیدو کوں آپ دو آندا ڈٹھا تان اٹھی کے

انگریزی بھنی تے وٹ اوندے پیراں اچ لاڈ کرڻ پٹے گیا۔ عیدو وڈے
نخرے نال ہک تپاسا اونکوں وی ٹکار ڈٹس تے نال اے وی اکھس "جل
بھونئی دا توں کے یاد کریسیں!" عیدو چلھ تے جڑ آیا اترے بولے بولے ماء
دے نال پتھاری تے سوڑ اچ وڑ گیا۔ نال پٹے پاسوں جوہنی وی ستمی پٹی
ہئی۔ اوندی ماء اچان ڈوجھی ستمی نہ مکائی ہئی جو او گھراڑے بھرن
پٹے گیا۔ جنتان اٹھی کے جوہنی دے نال آں بیٹھی تے پچھس:
"جوہنی پچڑی توں وی نندر ہیں؟"

"نیں چاچی سجاگ ہاں"
"تیں رچ کے ٹکر نہی کھادا ہن گھن آوائیں؟"
"نیں چاچی میں رچی پچی ہاں"
جنتان جوہنی دا سر آپتی جھولی اچ پاکے اوندے متھے تے آپتے ودھراں
گئے ہتھ پھیرن پٹے گئی تے اکھس:
"جوہنی! میڈی سوپٹی ہک گالہ تان ڈسا؟"
"پچھہ چاچی!"
"پچڑا توں خوش ہیں تان؟"
"ہا چاچی!"

"پچڑا میں ہڈھڑی تھی گئی ہاں، میڈے یکے گائے (گائیں) تپڈے
ہن، توپٹیں، ہسی، تروڑے، کھنٹھا، کنڈا سارے تپڈن۔ میں مراں تان
سارے بھنوا کے کوئی سونے دا گائٹاں چا بٹواویں"
"نہ چاچی اینویں نہ آکھ، اللہ تیکوں کجھ نہ کرے توں تان میڈی امڑی
ہیں تان میکوں ماء وانگوں سامبھا پالے"

"میڈی چاندنی میں بُن تھک گئی ہاں ، میں ٹردی ہاں تاں ہڈیاں
کڑکدن۔ میڈی بُن جیست نکل گئی ہے۔ اے گھر بُن توں سنبھال اج
دے باد گھر دی سیٹ توں ہیں۔ اللہ تیکوں خوش رکھے زندگی دا کوئی
پتہ نہیں ، خیر نہیں میڈے درنگے اج پھانا ساه کڈاں نکلدے۔ جوہنی
میڈی ہکا دروہی بیوی میڈے عیدو دی پارت ہووی ۔" جنتاں جوہنی
کوں گل لا کے رونوٹ پئے گئی۔

"جوہنی عیدو میکوں بہوں پیارا ہے ، توں بُن سیاٹی سوڈھی ہیں او ہالے
ہال ہے ، ٹکر وی رو کے منگدے ، اوندے کولہ تاں اجاں کاں وی
ٹکر کھس گھندن ، اوندہ خیال کریں۔ میڈا نور اکھیں زندگی اُمید تے
کھڑی ہے ، لوک مینہ دی اُمید اج چھتوں اج پرنالے کھبھا
کھڑیدن۔ زمین تے چڑیاں آتے کوبلیاں دے آگوں دائے جمٹ دی اُمید اج
بھکا آندن۔ توں ڈیکھیں عیدو ایڈا سوٹا جوان بٹسی جو ساری گلی وی
سوٹی لگسی ، اینکوں اُلخی مُلخی ٹُرٹُر ڈیکھن آسی۔ جوہنی تیڈا پوکھوں
بہوں چنگا ہے توں ایڈی بختاں آلی ہیں جڈاں توں جمی ہاویں گھر
ساڈے کہیں شے دی تھوڑ کوئے نہ ہی آن دھن آتے ماکھی مکھن ہے
اُمیک ہن ، دھنولے ایں ہاسے جو ڈو ڈو مٹ کھرکیندے ہن ، تیڈا
پوکھوں بہوں چنگے ، جوہنی بہوں چنگے۔۔۔۔۔ میڈی گالہ ولا سُن
گھن ، اللہ سئیں تیکوں وڈا بخت لیسے۔ میڈی جند جیکر توں تے عیدو
کھیر کھنڈ ہوسو تاں میڈی قبر وی ٹھرسے۔ اللہ نہ کرے شیطان دے کن
ڈورے ہونوں شالا جے تسان آیت اج ونجیسوتاں میڈی قبر اج وی
وٹھونہیں ہُلکسین۔ میڈی دھی عیدو میکوں وڈیاں متتاں مُراداں نال

ڈھٹے۔ توں وی ہر خمیس تے پنچن شاہ لچپال دا ڈیوا ضرور ونج ہالیں۔
پنچن شاہ وڈا لچپال بیوی تیڈی کنڈ نہ لگن ڈیسی۔ ہر اٹھویں دے
اٹھویں ہالاں کوں مکھی ہوئی روٹی وی ضرور ڈیویں۔ اللہ تیکوں لوڑ دی
تھوڑ نہ ڈیسی۔ عیدو کوں جے پیار ڈتو تاں او وی تیڈے پیراں اج
ہوسی۔ عیدو میڈے خون تے ہلے ، اوں میڈے ڈڈھ اج لڑیاں مارن ، میں
اوندیاں ساریاں عادتاں جائدی ہاں۔ جے کڈاں عیدو جھپڑ کے لگا ای
ونجی تاں مونجھی نہ ہی تھیویں او چدھاروں ٹُر بھر کے تے سسی تیڈی
جھل اج آن کڈھسی ، میڈی اے گالہ پلوں اج بدھ جا۔"

جوہنی صبر دا بوجھن وڑھ کے عیدو دے جوان تھیوٹ دی آس اج
اینویں بہ گئی جینویں کوئی پنڈ دا گٹا زمین اج پور کے خجی دے
جوان تھیوٹ دی آس لاہاندے۔

جوہنی آپنی جوانی دے چھی سال آساں باب کر کے نبھا چھوڑے۔
اوڑک او ڈینہہ آگیا جو ڈوہاں دیاں آساں ور آتیاں۔ جنج تھی گئی۔ عیدو
سہرے پاتے ، چھوٹی بھنی ، کھارے چڑھیا ، پھنڈر لیک تھنی وڈے
وڈے مانے پکے ، خلقت جنج سُنائی ، چونک تے ہک ہڈھڑا پٹکے اج
پیر دیاں ساویاں ساویاں لڑیاں ٹمب کے نچدا رہیا ، چھور چھکر اوندے
چولے دے پچھوں تھگڑیاں تے لفافیاں دے پُچھ بدھے آتے سیر تے
آبھوں مروڑ کے اُنہاں دیاں بھلراں دی ویل بھکیندے رہے۔ بھلر توئے جو
اوندی ڈاڑھی اج پھسدے رہے ول ای او ڈھول دی کھپ اج پٹ تھی
کے ہرٹ وانگوں تپدا رہیا۔

جنگ کوں اجاں سال مسابیں تہیا جو عیدو بک ہئی گوانڈھن نوری نال اکھیں لڑا کھڑا۔ عیدو دے ہتھیں پرنیوے آکے چھلے مُندریاں دے رنگ وٹیچن پئے گئے آتے بولے بولے بک ڈینہ ہتھوں وی غائب تھی گئے۔ جوہنی بچھا جو عیدو چھلے مُندریاں کنتے گین؟ اے او تال نہیں جیرھے پرنیوے تے پاتے ہانی ، اے تال کوئی ہئے بن تال تیدو پہلے وپھلا تے بچھے ڈس جو او میں بک سنگتی نال وٹوانے می، جوہنی کوں توٹی جو شک پیا ول ای چپ کر گئی۔ بک ڈینہ او نوری آتے میدی نال تلتی تے پائی بھرٹ گئی۔ نوری آتے میدی بک ہئے نال چوچلے کھپڈدے بک ڈوجھے تے پائی سٹونے تال جوہنی دی دید ہئے گئی۔ دید ہووٹ سیتی اوندے تال ترھاں کپڑیاں کوں بھا لگ گئی تے جھٹ پُچھس وٹے اے چھلے کتھوں گھدے نیں؟ اوں ولدا ڈتا" جو کیرھے ابھے جیرھے توں انگلیں اچ ٹھکٹی کھڑیں! پیا کیرھے؟"

اے تال میڈے آہنے بن بابا دیرے اچوں گھن آیا ہا۔

"مکالے تیڈا، تیڈے تال تیڈے ، تیڈے پیو دے نال بن"

لہا انہاں کوں اٹیایاں پلٹ انگلیں اچوں ، ادھلی کہیں جھا دی ، بدماش رن ، لہا ویلھو تیکوں ناں"

اے گالھ کر کے جوہنی نوری دے ہتھاں تے اینویں جھٹ مارا جینویں ہل چوچے تے مریندی ہے۔ اوندیاں کولیاں کولیاں انگلیں مزوڑ کے سارے چھلے مُندریاں کھس گھدیاں تے نال اے وی آکھس جو خبردار ولا جے تیں عیدو دو کاٹی اکھ نال ڈٹھا تال میں تیڈیاں اکھیں کڈھ گھنساں ، اے تیڈی ڈائن آنگوں پیلی چمڑی لہا گھنساں، عیدو میڈے

صرف میڈے ، میں اوندے مُترالے کپڑے دھون ، اوندی نانگہ اچ ساری جوانی گزاری می، اوندی خاطر عمراں گال کے سر چٹا کیتم ، عیدو کوئی نگو سانویں، اے کوئی لُگا کھتھے ، یار رکھن دا ہوں شوق بیوی تال کہیں ہئے کوں چمڑ۔ پیا تیکوں کوئی نہیں لیہدا ، ہئی ساری جھوک فنا فلا تھی گئی ہے؟ نوری سہے گالھیں ڈوٹ کے سٹڈی رہی ۔ جوہنی چھلے مُندریاں بوجھن دے گنڈھ چا بدھے۔

دیگر دا ویلا ہا ہر پاسوں اجڑ گھراں دو ولے آندے بن جن کنہاں دھوڑ دا دھون اینویں ہا جینویں کھڑ وسدی کھڑی ہووے۔ خُرکدیاں لم ویندیاں بھپڈاں دھوڑ اچ رُمبیاں سر سٹ کے مٹی دے بوریاں آنگوں ٹردیاں آندیاں بن۔ نال ہئے پاسوں عیدو دیاں ہکریاں گھنگریاں کھڑکیندیاں گھر آوڑیاں ، بھلا عیدو نال نہ آیا۔ جوہنی کاوڑ توں پڑندی کھڑی ہئی عیدو کیتے جُھنگھی چئی ہُکل اچ لُکی لُکی آپس نکل گئی۔ جوہنی کوں پک تھی گیاجو نوری گالھ عیدو دے کنس گھت چھوڑی ہے آتے عیدو وی جوہنی دی کاوڑ چھوڑے لا دا جائدا ہا۔ عیدو پورے پنج ڈینہ گھروں غائب رہا، جوہنی کوں پلوں بدھے چھلے مُندریاں وٹھونہیں لگدے بن۔ او ڈینہ اچ کئی کئی واری انہاں کوں کھلیندی بدھیندی ہئی ۔

جوانی دی کاوڑ تھہر نہ سنگھی تے او نوری دی ماء تیں وی اڑ گئی تے آکھس ایں پیلی ڈائن کوں کیوں پوے پرنندے؟
"کس کوں؟"
"نوری کوں"

"کیوں تیڈے ہاں تے بار ڈتی ودی ہے"
"اچھا اے گالہ اے ، تڈاں پرنیسو جڈاں تہاڈے مونہ تے مکالا مل
کھڑی؟"

"ہے اے ناں مشوم ہے"
"مشوم ہے؟ میں جھیاں چار تریمتیں نال ہُن وی تلسی۔۔۔"
"آخر میڈی دھی تیڈا کیرھا زیان کیتس؟"

"اینکوں سمجھالے وڈی مہاڈاں ہے اے عیدو کوں بدراہ کیتی ویندی
ہے ، اے ڈیکھ چھلے ، عیدو دے پرنیوے آکے چھلے ہاتی ودی ہئی
میں چھکین ایندیاں انگلیں اچوں"

جوبنی ڈنڈ گھیندی رڑ دی پٹیندی پچھوں تے ولی۔

پنج راتیں باد عیدو ادھی رات ویلے بولے بولے ہلی آنگوں چھاندا
چھاندا آہٹے کھڑے تے آں سٹا۔ کہیں ویلے رات دے جوبنی دی اکھ
کھلی ناں عیدو تے دید پئے گئی جھٹ اوندے کھڑے تے اُئی وال
چھکونس آتے اوندے مُنہ تے زمبوٹے وی پاتے ول پچھے آپ روناوٹ
لگ گئی ۔

"جوبنی نہ رو میں ولا اینویں نہ کریساں ، میڈی مجال ہے ہُن چپ کر
چا"

"توں ولا اوں کنجری کوں نہ ملیس؟"

"نہ ملیساں"

"توں اوندی گلی اچوں سکھٹاں لنگھیں وی ناں!"

"نہ لنگھساں"

جوبنی عیدو دے سینے تے سر رکھ کے ڈسکٹ پئے گئی۔۔
کچھ ڈینہہ دے بعد جوبنی دے مسات دی جنج ہئی کڑی گھبرو ہکے
گھر دے ہن ۔ جوبنی گھر عیدو دے حوالے کر کے ماسی دے گھر
ٹکٹ لگی گئی ۔

رات دا ویلا ہا جٹے چونک تے جھمر گھنی کھڑے ہن ۔ نال ہئے پاسوں
گھر اچ تریمتیں دیاں تازیاں دا چٹکار گلی اچ سٹیندا پیاہا۔ جوبنی دا
شک سینے اچ سلامت ہئی۔ اوں چار جدھار نوری کوں ڈٹھا نوری
اونکوں نہ نظری، اوندے شک ہتھوں ودھیا تاں بھج کے نوری دے گھر
گئی ۔ کئی بندا چھٹوں کوئے نہ ہا پچھے بھجی آہٹے گھر ، آوے
ڈیکھے تاں نوری آتے عیدو آرام نال چلے تے جڑ کے ہے چنتا تھی
گالھیں بیٹھے کریندے ہن۔ نوری بھاء دی اشاع تے راندھا پیلی پیلی
ڈسیدی بیٹھی ہئی ۔ اوندے ہتھان تے میندھی اتے تھوڈاں تے ہتھو ہتھ
مُساگ ہلکدا پیا ڈسدا ہا۔ گل اچ گانی آتے اکھیں اچ کجل دیاں لمبیاں
لمبیاں دھاراں وی ہائیں۔ عیدو اوندے ہتھ نپ کے اوندی تلی تے آہٹیاں
انگلیں اینویں بولے بولے تَلکیندا پٹھا ہا جینویں اکھیندا او جوگی ہووے
آتے نوری تلی ہئی ڈکھیندی ہووے۔ نوری ہئی آبدی ہس "وے میڈی
تلی اینویں تُر تُر کیوں پیا ڈیدھیں؟"

آکھس "اڑی آپٹی قسمت دیاں لکیراں پیاں ڈیدھاں؟"

نوری آکھا "جے آپٹی قسمت ڈیکھٹی وی تاں آپٹی تلی ڈیکھ میڈی تلی
کیوں ڈیدھیں؟"

"نوری ! میڈی قسمت تیڈی تلی اچ لکھی ہئی ہے"

"اچھا میڈا ہتھ چھوڑ"

"نال چھوڑیندا"

"تیکوں نہیں ہتھ بولہی چڑھی کھڑی ہے بہاء تے نہیں تال اے سڑ ویسی"

"سڑن ڈے روز ڈو ترانے بھیڈاں سڑا تھیندن وت پک پوسی"

نوری ہتھ چھوڑا کرے دیگری ایچ ڈوئی دی ڈنی مریدی ری ، ساوی چنی

دی کئی تے ٹکرے بوئے سلمے ستارے بہاء دے سوجھلے تے ٹنڈاڑے

موتیاں وانگوں ہلدے رہے ، بولہی ایچ بلبلے بٹدے آتے بھسدے رہ ،

عیدو نوری دی پازپ دیاں گھنگریاں نال کھیڈا رہا۔

"عیدو بولہی پک گئی ہے میں ویندی ہاں"

"توں ویندیں تال بولہی کوٹ کھاسی؟"

"توں چا کھاویں"

"تیڈے بغیر میں چکھساں وی نہیں"

"میں نال کھاندی میڈا چرک تھیندے میں ویندی ہاں"

"واہ کملی اچال تال گفتاں دی بانگ ہن ملی ہے"

"نئیں نہیں میں ویندی ہاں متاں جوہنی آونجے"

"اوندا فکر نہ کر او اچ ماسی دے گھر ٹکسی، تھوڑی جھیں بولہی

چکھ چا میڈی مٹھیں وت لگی ونجیں"

اے سبھے گالھیں باہروں پیر تھرا کرے جوہنی سٹدی ری ہن سریر پیا نہ

تھیں آتے کُنڈا کھڑ کائیں جیرھا پیلھے دا ڈتا کھڑا ہا، کُنڈا کھڑکا تال

عیدو کون پتہ لگ گیا، او نالوں تاکی کھول کرے بنے پاسوں پھٹدا تھیا۔

جوہنی پیا دھکا ڈتا تال کُنڈا کھل گیا۔ نوری جوہنی دو ڈیکھ نہ سنگھی

، ہتھ تے مونہ چا سٹس - جوہنی اکھا "اچھا! کنجری ، کئی ،

بھونڈن ، رنڈی توں اتھاں میڈا چلھا پلٹ کرٹ وی آگئیں ، میں تیڈے

نال ہن ہنڈدی ہاں اونکوں نپ کرے تے گوڈیاں ہتھ چا ڈٹس آتے اللہ دی

بلاں آنگوں ڈو ہتھڑ بنے گئی - سردا وال وال کر سٹس۔ تھیاں مکھیں

دی اوں ویلے ہس کیتس جیرھے ویلے آتے ہتھ ڈکھن لگھن۔ گانی تروڑ

کرے مٹکا مٹکا کر کے بھکا ڈٹس۔ اوندی چنی لہا کرے بہاء ایچ ساڑس

جیرھی مونہ باہری آیس پٹدی ری ، دلے دی بچی اچ میں تیکوں پڑ تے

مکھساں تیڈے نال او کواہ کریساں جو تیڈی رت کٹے چٹیں، اوں

سوا دیاں لہاں بھر بھر کرے اوندے سر ایچ سٹوئیں - نوری ڈر توں مروٹدا

تھی کرے دڑ وٹی ری۔ آکھس "حرامل کئی اچ میں تیڈی گچی ایچ تتی

چلھ سٹیندی ہاں وت تیڈے سر توں عیدو دے عشق دا جن لہسی۔

چوانتی تے چلھ چاوٹ لگی تال اُہالہ توں تلک پئی آتے آتے پیر تے ڈھہ

پس ، بے دھیانی ایچ جندڑی دے تاء کولہ ہتھ نال بٹائیں تال چلھ

انگلیں نال چمبڑ گئی ، جان ولگ تھنی تال نوری سروں ننگی بیروں

راہتی بھونڈ تیرڑائی گلی دو زور ڈتا۔ کجھ ڈینہ عیدو ڈال دے ڈر کولہ

گھر سمن نہ آیا۔ ہک ڈیہاڑ لوک فجر کون اُٹھے۔ تال پوری جھوک تے

ہا ہا پئی کھڑی ہئی جو نوری عیدو نال اُدھل گئی ہے۔ خدو آتے فریدو

دے سر تے ہن گئی ، او جھوک دے چنگے چوکھیاں کون نال رلا

کرے نوری دے پیو خترے دے ہوئے تے گئے ونج کرے ہک ڈاند کھونے

، ہڈھڑے خدو خترے دے پیراں ایچ ڈھہ کرے نک نال لیکے کھٹے ،

مانی منگس، تے آکھس خترا بھرا میڈی مجال ہے عیدو تہاڑے نال

بہوں بُرا کر گئے۔ بُن او میڈا پتر نہیں رہا، تُساں عزت دار لوک بیوے جیرھا ڈن رکھیسو میں چیساں۔

نوری دا بھرا وسایا جوینی کون تلئی توں گھڑیاں نال چا گھن آیا آئے اوندہ ڈوجھا بھرا امیرا عیدو دے پہاروں ولا گھن آیا۔ اے ڈیکھ کے خترے پتر کون آکھا" اوئے اے چھوہر اساں چہ کریسوں اے کیوں گھن آئیں؟"

وسائے آکھا"ایندے نال اساں نکاح کریسوں"

"اے تاں پونی پتری ہے ایندے نال نکاح کینویں کریسیں؟"

"اچھا نکاح نہیں کر سنگدے تاں پہاڑ اچ ویچ آسوں"

"نہ پتر نہ این تاں اساں آپ بدھیسوں"

"وت چہ کروں"

"ساڈا مجرم تاں عیدا ہے اونکوں نہواونکوں گولو، پچھے بھانویں گھوگھا ڈیؤس تے بھانویں پہا ڈیؤس، اے شودی ہے قصور ہے اینکوں چھوڑ ڈیو ایندا کیرھا قصور ہے"

ختر جوینی کون عزت نال سوہرے دے گھر پُچا آیا آئے آجڑ نہ ڈتونے۔ پہاروں سارے پی گئے۔ فریدو آئے خدو اے حال ڈٹھا تاں مڈی موڑھا بنہ کے ڈوچار کوہ وانڈھی وستی ککری دے وچ آپٹے پتریسوٹے ڈیٹے دے ہمسائے ونج تھئے۔ سوٹاں ڈیٹاں انہاں کون روٹی کپڑا آئے لوڑ دی ہر شئے ڈیندا رہا۔ اوندے ڈو بھرا وی بن آئے آپٹا زمیندارہ اتنا بانے جو گھر دی روٹی نکئی بہوں سوکھی نہی۔ فجر دا ویلا ہا، چڑیاں ہر روز وانگوں درختاں تے جھپڑا لئی پیاں بن، سوٹے دی ڈال مٹوری

اچ مدھاٹی گھتی تاں اوندی دھی بھج کے آگئی "اماں اچ پوکھوں میں ڈیساں"

میندھرا اے گالھ سُن کے ڈیمبھوں وانگوں شٹ تھیا "نہ اماں نہ اچ میں پوکھوں ڈیساں وت توں ڈیکھیں اتلا مکھن نکلسی جو توں ترنگڑ بھریسیں" سوٹے ڈیٹے آکھا میندھرا جڈاں تئیں کھرکے تے پوکھوں ڈٹا تاں مکھن دی جھا تے ٹیشک نکلسن توں اوں ویلے پوکھوں ڈٹا کر جڈاں تیڈا چاچا دادو ٹکر کھاوٹ بابوے۔" دادو اے گالھ سٹی تاں جھٹ ولدا ڈٹا "جنگی مت لئی وی پتر کون، میڈے ٹکر تے پوکھوں ڈیوے؟ کیوں میڈے سنگھ اچ گھراں پھاسے"

"جوینی دھی اچ توں پوکھوں ڈے" جندو آکھا

"ماسی کہیں بختاں آئی دا پوکھوں ڈوا میں بے پڑی تے رِگوسالوویں دا کیرھا پوکھوں ہوسی؟"

ایویں نہ آکھ میڈی دھی، سیائی بٹ، اللہ سٹیں نراض نہ تھیوے، اللہ خیر کریسی، جڈاں اللہ سٹیں سیدھ کریندے تاں کیکروں پیر تھی کھڑدن، اللہ تیکوں سیت دی سینڈ کریسی، ویلھو اٹھی پوکھوں ڈے، تیڈا سوہرا تیڈے پوکھوں دی وڈی تعریف کریندے۔

ماسی میڈا پوکھوں نہ ڈوا میں بہوں چٹ پیری ہاں، میڈا متھاں تاں ڈمبھن دے لائق ہے، میں پوکھوں ڈٹا تاں مٹوری چرکی ویسی آ آئیاں نرٹ کے پیراں اچ آپوسنی آ،"

"میڈی دھی نا اُمید نہ تھی اللہ سٹیں تیکوں وسدیاں نال وسیسی تیڈا سُنجان ویڑھا ولا آباد کریسی، تیڈا عیدو تیڈو ول آسی"

جندو اوندے سر تے ہتھ پھیر کے آکھیا "اُٹھی میڈی چنگی دھی اُٹھی پوکھوں دے ضد نہ کر، تَر ڈیکھن، ہالو تسان سارے ہم ونجو، ہاں قدم بھر ہاں شاباش ٹھیک ہے۔"

اوں دُینہ جندو ترے لپاں مکھن دیاں مٹوری اچوں کڈھیاں مکھن تھالی گھت کے گھردیاں ساریاں تریمتیں کون دُکھائیں اے دُیکھو کُریہ اترے بکھ بلا دے زمانے اچ اتنا مکھن؟ اے جوہنی دا سیت ہے، اے جوہنی دا سوہ ہے۔

ایں دُینہ دے باد گھر اچ جیرھا کم وی کرن ہا پوکھوں جوہنی دُیندی ہی۔

عیدو تے نوری سندھ دے ہک گوتھ اچ لکے ہوئے ہن - عیدو مزدوری پورھا کر کے جھٹ گزریںدا ہا۔ اونکوں اُتھاں وی نوری دے بھراواں دا دُڑ ہا جو کہیں ویلے سر تے آنہ پونوں۔ ایں کیتے او ہک تکھی جھیں چھاوی آٹھے نال ضرور رکھیندا ہی۔ نوری عیدو نال چار سال گزارے، ہک رات او عیدو کون وی کلہا سٹا چھوڑ کے ہک وڈیاں وڈیاں مُجھاں آکے جوان نال ولا اُدھل گئی۔ عیدو کون ہک جٹے تے شک ہی او کئی دُینہاں تئیں انہاں دی گول اچ رہیا بھلا گول نہ سنگھیا۔

آخر اللہ دا امر من کے اوں دیرے تے ول آیا اتے اٹھے مزدوری پورھیے وچ لگا رہیا۔

ہک رات نوری دے دُو بھرا تے ہک بتریر کتھاؤں پُچھدے گُچھدے نشانیاں پتے گھندے آٹاں ٹکاٹاں لیندے عیدو دے سراندوں آٹ تھئے۔ "دُسا نوری کتھے؟" وسانے پُچھیا۔ "میکوں پتہ کوئے نہیں"

"کیوں پتہ کوئے نہیں، او تپڈے نال نہیں نکھتی؟"
"میڈے نال نکھتی ہی، بھلا ہُن میڈے توں وی نکل گئی ہے"
"نہیں توں کوڑ مریندیں تئیں اونکوں ویچ کھادے"
"میں قرآن چینداں میں اونکوں نہیں ویچا"
"سدھی سدھی گالھ کر نوری کتھے؟"

"میں قسم چینداں میکوں پتہ کوئے نہیں، میڈے کولہ تان اونکوں بھجے ہوئے پورا ہک سال تھی گئے، او ہک ہٹے جٹے نال نکل گئی ہے"

"تیکوں اسان چھڑیندے تان نہیں، اسان نوری دا پتہ پچھ کے راہسوں"
گوانڈھیاں دے آندیاں تئیں انہاں عیدو دی ہک ہانہ تے ترائے پسلیاں کُٹ کُٹ کے بہن سٹیاں، لوک وچالے آ گئے، گالھ گوتھ دے نمبر دار تئیں اڑ گئی، نمبردار آکھا میں خود ایں گالھ دی گوانی دُینداں جو ایندی سواٹھی سال پہلے نس گئی ہی۔ ول وی او ایں گالھ تے اڑے تے جو عیدو ساڈے حوالے کرو، نوری دے بھرا جڈاں منت سماجت تے وی راضی نہ تھئے تان نمبردار پولیس کون سڈوا کرے انہاں کون نہوا گھدس۔ نمبردار پولیس نال ہے۔ گالھ مٹھی ہی، پولیس آکھا جو عیدو دی مار کُٹ دے بدلے ڈاھ ڈاھ سال قید گھنسو یا ساڈے گوتھ اچوں نکلدے وے؟ نوری دے بھرانواں گوتھ چھوڑن آہی چنگائی سمجھی تے ویندے رہے۔

ککری اچ جوہنی کون آتے ہوئے پورے پنج سال رہا گئے ہن سر اوندنا چٹا تھیون لگ گیا، آتے دُکھاں توں آپ وی سڑ جوانتی تھی گئی۔ خدو

تان راندھا بڈھا کُہیر تھی گیا، بُن تان دید وی نہ ہنس پوندی، تہوں تان موٹے شیشیاں آلی عینک رتے دھاگے نال سر تے بدھی رابندا با۔ مونہ اچوں ڈندناں دا پیڑ سارے دا سارا کر بُہر گیا، سارا ڈینہ وات پٹ کے اینویں پٹھا ہوندا با جینویں کہیں غیبی امداد دی تانگھ اچ ہووے۔

سوٹے ڈیتے دا ہک بہترجا مُستا وی ہئی جیس پنجتالی سال دی عمر تئیں شادی نہ کیتی۔ مُستا خاص پیتڑیاں دا پیڑ با، کڈاپیں ہک ہفتہ وی گھر نہی ٹکدا، گھروں اکثر غائب رابندا با، غائب اینویں تھیندا با جو ڈو ڈو آتے ترائے ترائے سال گھر دو مُنہ نہی کریندا۔ جڈاں ولدا با تان نہ کوٹھے تے کان کرکدا با تے نہ کہیں دی تلی تے کھور پوندی ہئی مُستا زپ آن تھیندا با۔ سارے گھر اچوں کڈاپیں کہیں وی ایندی تانگھ کڈانہ نہی رکھی۔

۲۵ سال پہلے مُستا بلاں دا ترٹھا گھروں نکھتا با، کڈاپیں کہیں ہوٹل تے تھان منجھیندا ہاں تے کڈاپیں کہیں بس دی کلینڈری کریندا با۔ تے کڈاپیں ہتھیں چُگھڑی چاکے کہیں گھر دا چوکیدار بٹ کھڑا با۔ باہر دے ٹکراں این جس ڈٹس جو ولا وستی دا نہ رہا۔

سرگودھے تون بھجا تان ملتان سٹ ونج کڈھس۔ ملتان او ہک چمڑے آلی منڈی، اچ چمڑے دھوندا رہا۔ ملتان مُستا ڈاھ سال رہا، چار ہلاٹیاں رکھونس آتے یاری ہک وی توڑ نہ چڑھی۔ عشق دیاں ساریاں پیڑیاں ہوڑ کے انت ککری آہٹے کلے تے آں پُجاتے ولا ہل دی ہتھی آں نہیں۔ اتھان آں کے گھر اچ جاں جوہنی تے دید پُسن تان دل ہک دفعہ وت ہانمان تھی گئیں۔ پچھے نال گھر وی چنگاں لگدا ہس، سارا

ڈانداں دے پچھوں گھلیندا راندھا با، زمیناں تون پیشیں دیگر ویلے آں کے مونہ ہتھ چنگی ریت صابن نال کُچیندا با، ستھرے کپڑے پاکے تیل سرمہ کریندیں ہوئیں کن اچ پُھل دا پٹاں ٹمٹ کڈاپیں نہس وسریا۔ ہفتے ڈاھ ڈینہاں باد ڈالڑی مُنانوں آلا مُستا روزانہ نیکو نائی دا سلام وی ونج کریندا با۔ روزانہ دی ایہا کار ہس جو ریڈیو چلا کے جوہنی دو دیداں لا ہابندا با۔

کہیں کون جوانی نہ ڈیوٹ آلا مُستاتوٹی جو ڈاڈھا مرچاں کُٹ با ول وی پٹ ڈوجھے تریجھے عزیزو آلی ہئی تون رتی مٹھانی گھن آندا با۔ گھر دیاں ساریاں تریمتیں آتے چھوریں اچ ورتیندا ہئی تے چھیکڑ تے ہک چنگاں ہک جوہنی کون بھر ڈیندا با۔ ککری تے جڈاں وی شنیں ویچڑ آلا آندا با مُستا جوہنی کیتے سرمہ، سگی آتے مُساگ ہروں بھروں گھندا با۔ گھر دیاں ساریاں تریمتیں اوندے انھان چالیاں تے شکی ہن جو کہیں کون کوسا نہ ڈیوٹ آلا جوہنی تے ایڈا مہربان کینویں نہی گئے۔

مُستا جوہنی کون سیوٹ پونوٹ کریندا ڈٹھا تان ہئی تون نیلیاں ساویاں گنجیاں، رتے پیلے مٹکے آتے ڈھیز سارے چلکدے ہلکدے ستارے وی گھن آیا۔ جڈاں اوندے سنگتی چونک تے کوئی حلوہ یا سوچی پکارن با تان او جوہنی کیتے لُکا وی گھن آندا با۔ شرم کولہ آب تان جوہنی کون نہی ڈیندا، چاچی جندو کون ڈے کے اے آندا با جو جوہنی کون تھوڑا ڈے چا، شودے مسافر ہن ثواب تھیسے۔

عید دی رات گھر دیاں ساریاں تریمتیں جوہنی کون زوریں نال ہتھان تے بندی لائی آتے فجر ایلے صاف ستھرے سچے کپڑے ہانوٹ تے وی

مجبور کیا۔ ول بٹھاں اچ ونگاں ، گل اچ کشٹھا وی پوایونے ، ول تہوڑاں تے تھگولی آتے اکھیں اچ سرمہ پاکے جیرھے بٹی ٹھٹی تان مُستا ڈیکھ کے بالکل ہوا تھی گیا۔ اونکوں جنج دا مُشک آنوٹ لگ پیا۔ کناں اچ دول وگڑ لگ پیونس آتے ہر پاسوں رتے بوجھن اڈدے دِسندے بانس۔ او کہیں طریقے گھر الیاں توں اوڈھر تھی کے جوہنی نال ملیا تے اکھیں "جوہنی! عید مبارک ہووی" جوہنی اکھا "تیکوں مبارک ہووے"

"جوہنی اے گھن! اے ونگاں میں تیدے کیتے آندن، میں تیکوں دلوں دیندا پیاں ، جوہنی اے تیدا پیار ہے جیں میکوں گھر اچ رسیاں مُتوں بدھا بوئے تان میں چار دینہ اتھاں نم۔ رابندا، بُٹ تان تیں مُتوں میڈا جیوٹ کُڑ ہے میڈے پاسے توں وی کوئی کرم دی دید بھنواویں ہا، میں صرف تیدی تانگہ اچ ہاں"

ساریاں گالھیں مُستا بکے ساہ اچ کر گیا۔ جوہنی ولدا دُتا "میڈی تانگہ اچ نہ رہ میڈی اے جند تان میڈے عیدو دی امانت ہے"

"اوہو عیدو جیرھا تیکوں چھوڑ کے ہنی نال لا گئے"

"بے شک او چھوڑ ونجے میں تان اونکوں نہیں چھوڑا"

"توں نہ سمجھندیں جو عیدو تیدو ول آسی؟ جوہنی توں کُڑا حیلہ چھوڑ دے، میں تیدا ہاں توں تے میں شاہر لگھے ویسوں، ڈوبائیں خوش راہسوں میں تیکوں امن تے رکھیںساں توں ڈاڈھی سوکھی ہوسیں، اتھاں تان پچلدی پٹیں"

"میکوں اے سڑن منظور ہے"

"توں جنگی ریت سوچ گھن"

"میں جنگی ریت سوچا ہوئے، عیدو دے بغیر میڈا کہیں نال میل نہیں تھی سگدا"

"توں ہوڈ نہ کر"

"کہیں نال وفا کرٹ کیتے ہوڈ کرٹ مجبوری ہن ویندے، مُستا توں میڈا حیلہ چھوڑ دے"

اے گالھیں سڑن کے مُستے دے نک اچ ولا ملتان آلی چمڑے منڈی دے چمڑیاں دا مُشک وڑ گیا۔ اوندے بٹھ رتے لوٹ دی رگڑ توں وت ولا سڑن لگ گئے، اونکوں اینویں محسوس تھیوٹ لگ گیا جینویں او کناں اچ رت نال جُھپے ہوئے ہُڑے ڈنی کھڑا ہووے، گچی اچ آندراں دا ہار ہووے آتے ہر رت نال لوڑے کھڑے ہووے۔

"جوہنی توں اتھاں کھڑیں اسان تیدے انتظار اچ پیٹھیاں ہیں، آتیاں سیویاں دا پھکا مار گھن" اے گالھ کر کے جندو اونکوں نال لا گئی۔ تریعتیں آتے چھوڑیں سیویاں تے اینویں جُھم ہن جینویں ہاجھری تے چڑیاں جُھم ہون۔

جوہنی دے سنگھ اچ مُستے دیاں گالھیں پھسیاں رہاں۔ اوں توں سیویاں نہ کھویج آیاں، اوں ہک پھکا مارا تان اینویں محسوس تھیوس جینویں دھاگے کھاندی پیٹھی ہووے۔ ساریاں تریعتیں ہک ہٹے کون ونگاں آتے میتدی دے رنگ ڈکھیندیاں رہاں بھل جوہنی وسا موری اچ آتے پٹ کے ساریاں دو تَر تَر ڈیدھی رہی۔

اون ساری رات تھار سوچاں اچ گرا رتی جو اہنے سوہے کون مُستے
 دیاں ساریاں گتھیں دُسا دُہوے نے نال اے وی اکھے جو بُن بکری
 تود وی دکھوں کیوں جو ایں جُوہ وی ساکوں نہیں پہلنا۔ وت سوچیں
 جو یا ساک کوں ہے جتھاں سیر ونج کجیسوں ، پیا ساکوں کیرھی جھا
 جھلسی۔ رات تارا تارا لنگھدی رہی مچھاں آکے تڈے اینویں چرکدے
 رہے جینویں چتری اچ داتے ترکدن۔ جوہی آپیاں جھیاں اکھیاں بوجھن
 دے پلو نال ولا ولا پُچھندی رہی اتے دل اچ آپ کوں آکھس جو اے
 سارا قصور میٹے بار سنگھار دا ہے جے میں اینویں نہ کرنیدی تان اے
 مویا مُست اینویں نہ آہدا۔ ولا سوچس جو ول اے ریشمی کپڑے نہیں
 پانڑے نہ کچھے پیساں نہ ول تھگولی لپساں تے نا وت ونگاں پیساں ۔
 جے عیدو جیوڑ کرے نہ ویندا تان اچ میکوں اے ڈینہ نہ ڈیکھئے
 یوندے۔ اینویں تان قریجھے وی نہیں کریندے جینویں عیدو کر
 گئے۔ یکے میکوں آہدن جو تیڈا پوکھوں چنگے، مٹی سواہ چنگے۔۔۔
 سار کُڑ مریندن، میں بہوں بے بختی ہاں پتہ نہیں اللہ سٹیں میکوں
 کیرھے گناہاں دی سزا ڈیندا پئے۔ پتہ نہیں میڈا ایڈا وڈا ڈوہ کیرھا
 بوسی، جیندی پکڑ اچوں اچاں تئیں ناں نکھتی۔

ڈوجھے ڈینہ دھمی نال مُستے اپنی تین دی ٹرنکڑی سمبھالی ، چاچی
 جندو توں بھاڑا گھندا اتے نہان کیتے بغیر گھروں نکل گیا۔
 گوتھ آلا نمبردار عیدو دی پٹی پوٹرا کریندا رہا ، اینویں ڈون تریں
 مہینیاں بعد کجھ کاں ٹرٹ جوگا تھی گیا۔ ول ای مزدوری پورھے
 جوگا نہ رہا۔

نمبردار لونکوں آہنے حوئے خانہ اچ نوکری ڈنٹس جتھاں او سارا ڈینہ
 ٹری بھاری دے نال نال جواریاں کون چاہ پلیندا ہا اتے سگرٹس بھر بھر
 کچے وی ڈیندا ہا۔ ایں خدمت دے عوض جیرھا گٹ گھندا ہا تان کٹی
 نہ کٹی شے عیدو کون وی ڈے ڈیندا۔ عیدو توائے سال ایں حوئے خانہ
 اچ رہا۔ یک ڈینہ اے بڑ وی پولیس دی سجاگی اکھ اچ آ گیا اتے
 عیدو وی ساری برادری سمیت وٹھیا گیا۔ اوڑک یک سال جیل وات
 آوڑ دے ایں بھوگ توں وی چھٹکارا ملیں تان جوانی دے سٹھپ نے
 کالا پچھانواں پئے گیا بس ، تن دے محض ہڈیاں دا پنجرہ باقی بس ،
 ماس دی جھا تے چمڑا رہ گیا ہا۔ پسلیاں اچوں ہلان نکلدیاں ہانس،
 جوہن پرائے دران تے رولٹ دے باد ولدا گھر یاد آہوس۔ دل اچ سوچس
 جو بلی سیائے سچ آکھ گین "بھنیاں ہایں گل دو بوندن" تھکے تڑے
 اتے ڈکھے ماندے عیدو گھر دو مونہہ کیتا۔

کئی ویلا رات دا ہا جوہی دی اکھ کھلی تان اینویں چاہس جینویں
 اوندے پواندوں کوئی روندنا پٹھا ہووے، سوچس جو کتھانیں میکوں
 اُتھارا تان نہیں تھی گیا، ول دھیان کیٹس تان سچی مچی کوئی روندنا
 پٹھا ہا۔ جھٹ پُچھس کوں ہیں؟

"میں ہاں" عیدو ڈردے ڈردے جواب ڈتا۔

"توں کوں؟"

"میں عیدو ہاں!"

"عیدو؟"

"با عیدو تیدّا ڈیوئے دار عیدو ، جوہنی اچ میں تیدّے کولہ مافی منگن
نہ آیا ، اچ میں تیدّے کولہ آپنی سزا ہلوانوٹ آیا ہیشہاں۔ جوہنی اچ توں
میدّی سزا دا حکم مٹا، جوہنی اچ آپنے پیراں اچ میکوں سنگسار کر،
تیدّے پیراں اچ زندگی دے باقی ساہ وارنّ آیا ہیشہاں، جوہنی میں تیدّا
مجرم ہاں ، جیرھا کہیں مافی دے لائق نہیں ہوندا، جوہنی میکوں سزا
دے!"

جوہنی کوں آپنی چاچی دی گالہ یاد آنوٹ پنے گئی ، چاچی سچ آبدی
ہئی جو میدّا ہوکھوں بہوں چنگے ، او سچ آبدی ہئی جو میکوں ڈھیر
خوشیاں ملسن، او سچ آبدی ہئی جو عیدو ہر پاسوں پھر کے سہی
میدّی جھولی اچ کڈھسی، اچ میدّا عیدو ول آئے ۔ ہنّ میکوں کہیں
شمے دی لوڑ نہیں، اونکوں آپنے نکاح آلا ویلا یاد آنوٹ پنے گیا، پیراں
اچ پشیا بویا عیدو اونکوں ولا ہال ڈسٹ پنے گیا، اونکوں اینویں چاہن
پنے گیا جینویں عیدو گل اچ بریرے دیاں گلیاں آئے چوپشیاں آلا بار پاتی
پشیا ہووے ، آئے چوپشیاں ٹک ٹک کرے کھاندا پشیا ہووے، ہاروں گلی
اچوں ہالاں دے الا دا کڑ کنیں پُرس جینویں ہال گھومرا گھت کرے
آبدے کھڑے ہونو

"جنے دی بے چاندئی تے تارے گول گول
ساری چھوہر گلی وچ عیدو ڈال دے کولہ"

پتن کتھا

رابندر ناتھ ٹیگور

[ہولی وٹار: مزار خان]

صدیاں پُرائے ہک پتن تے پئے ، بہوں سارے پتھراں چوں ہک مٹاں مُونہ
وڈا ہلاں پتھر آپ مُہارا، ایویں قصہ کرے پیا جیویں آسان تُساں آلوئندے
سے۔ اکھے: جنے گُورے واقعات آپ مُہارے پتھر تے اُکریج کھڑدے
ناں پُرائے زمانے دیاں بے شمار کہانیاں لوک میدّی ہر پوڑی توں پڑھ
گھندے۔ وٹائے ویلیاں دے کہانیاں جنے کوئی سٹن چاہندے تاں انہاں
چوں کیں ہک پوڑی تے بہہ تھیوے۔ وابندے دریا دی شپ ڈپ، شپ
ڈپ..... شاں شاں کوں توجہ نال سٹے، کئی وسریاں بھیلیاں کہانیاں
سُنیج ہوسن۔

آج دے ڈیہیں روک کل دی گالہ اے۔ اسو لگن اچ تھولے ڈیہیں
رابندے ہن۔ موہر سیالے دی تھڈی مٹھی بیل سٹے پنے جیاں کوں ٹھڈھ
دا سنہیا ڈے جگاوے پئی۔ مٹ دریا تے درختاں دے پترے ہالے دا
سنہیا سٹن توں پیلھے کنبن کھڑے۔

گنگا ندی تارم تار ہووے۔ صرف چار پوڑیاں میدّیاں پاٹی دے اتوں ہن۔
ہاتی پاٹی اچ بُڈیاں پیاں ہن۔ پاسیوں کنارے تے بھوٹیں اُترے پاٹی ہک پنے
کوں بھاگل پا ملن پئے۔ دریا دا پاٹی ساوے کچماں گھاء کوں دس
کرے، مجھنگ آماں دے ہیشیلیاں شاخاں نال ہتھ کھڑاند کرے ویندا۔
دریا دی اونہیں کچھ نال 'پک سلھے ترائے تنبوت پاٹی اتوں اچ روک

سر چائی ڈسن کھڑے۔ دریا دی آئی ترے پیل دے لغراں نال ہدھیاں
بتیلیاں کوں پائی دیاں لہراں بک جاہ تہا برن نہ پیاں ڈیوں، چائی پٹی
ونجن۔ جیویں کوڑی مچی دی کھیڈ اچ اُنہاں بے جانان دے کن مروڑی
ویندیاں ہوں۔

تراڈ دے دریا ترے خزاں دی فجر دا سوجھلا سونے روک ڈسے پیا۔ اے
سارا وسیع منظر چمپاک دے سوئے پھل وانگ لگے پیا۔ اتھ سبھ
بادشاہ دا اینجھا سوئے رنگ کیں پئے ویلا نہی ہوندا۔ پیا تان پیا دریا
دے اندروں ہابروں سبھ دا سوجھلا کانہں دے خوبصورت جنگل ترے
وٹیجے پیا۔ کانہں بالے پوری نہی نسری۔ ریشم ریشم ہلوں تھولے تھولے
اکھیں لبھن ودے۔

رام نام گھن کرے بہانویں خاج خضر کوں تھور کے ملاح آپئے پیڑیاں
ٹھیلن پئے۔ بالکل اونویں جیویں فجر دی پیلھی پیلھی لاٹ اچ پکھٹوں
خشی نال آپئے کھنڈا کے نیل ونیل اسمان دو اڈ پوندن۔ اصلوں
اونویں پیڑیاں وی آپئے نکڑے نکڑے بادبان کھنڈا کے سبھ دے
شعاواں اچ ظاہر تھیون پیاں۔

بھٹہ جاری ہابم گڈوی لوٹا جا ترے سویلے سویلے آپئے خاص وقت ترے
اشنان کرڈ آوے۔ جنگے سجاک سوجھلے اچ بک بک، ڈو ڈو تھی
تریمتیں وی دریا توں پائی بھرڈ آون۔

اے بہوں پراٹا واقعہ نئیں لگدا، بہانویں جو جنگاں بھلا وقت گزر گئے۔
ویلا کل دی کار لگدے۔ لوک میکوں بھل جو آکھن۔ آپئی بیدار ترے
حساس طبیعت ہروڈ دے باوجود صدیاں کنوں وگدے گنگا دے

موجاں اتوں ڈینس بہر کدیاں سچی گالھ اے میکوں پتہ ای نئیں لگا۔
وہاں وقت اصلوں چھوٹا چا پدے۔ پتھر لیکھے رات ڈیس دا اندھارا
چانٹا روز دا روز پائی اندر انت تھی ویندے۔ ڈوہاں دے پیرے پائی نال
پائی تھی ویندن۔ بہانویں جو میں گھس گھس کرے ہڈھا ڈسداں، دل
میڈا ہمیشہ دا جوان اے۔ میکوں لگدے پرائی یادداشتان دی باری
ساوی ساوی چھیل (کائی) سبھ دے شعاواں کوں میلا نئیں کر
سگی۔ اے ہی گالھ اے جو قسمت دے کیں وٹ پھر نال کائی دا
کوئی تھما کیں تکھی سیڑھ نال پیچ کرے میڈا آسرا آن گھنے با ترے ہی
سیڑھ اوکوں ولا لوڑھ ونجے ہا۔ میڈے آکھن دا مطلب اے نئیں جو
میڈے سراندوں کوئی سابی کڈھن نہی چاہندا۔ گالھ اے ہی بہانویں
جو میڈی چھاں نئیں، پناہ تان ہی پئی۔

گنگا دے موجاں بہانویں اُنہ نہ آپن، بیل ہوئے، گھاء کائی، تمام
میڈے ویلکھاں وچوں پھٹ کھڑدن۔ او سبھ میڈے وہاٹ ویلے دے پار
پیلی ان۔ ایہے جان جانی میڈے گزرے وقت کوں نہ صرف سانہی
آدن بھلکے اوکوں ساوا تازہ وی رکھ کھڑدن۔ ہر روز گنگا میں کنوں
پڑی اگوں تھی ویندے تان میں بک گام پڈھڑا تھی وینداں۔

چکر وتی جاتی دی او پڈھڑی، جیڑھی مونڈھے ترے شال پاتی گھر دو
ویندی پئی اے، دریا اچ بٹیں دھان دھو کرے کنبے کنبے تہاں نال
اپئے بار دے موتی گتدی کھڑی ہئی۔ اوندی ماء دی ماء تڈاں ہالک
ہی۔ میکوں یاد اے: دریا ترے تڈاں او بک انوکھڑی کھیڈ کھیڈے۔ آک
دا بک پتر او روزانہ آکے گنگا دی موج اچ پڑی روک ٹھیلے چھوڑے

با۔ میڈے سچے پاسیوں، پائی اچ ہک گھمر گھیر بوندا بنی۔ اوں گھمر گھیر اچ پتر اُتھائیں غرّ کھڑ تھیوے تے او آب زمین تے گھڑا رکھ کرے اُوندا نظارہ کرے با۔ او چھویر جڈاں آب تھولی ہڈھڑی تھی گئی۔ کافی مُد باد اوکوں آپی دھی تے اوندے سہیلیاں کھسے پائی بھرّ آندے مین دتھا۔ جوانی دی مستی اچ جھویریں جیں ویلے ہک بے تے پائی جھپکاون، اوبا ہڈھڑی چھویریں کون جُخے تون کرے۔ میکوں اُوندا آٹھا ویلا یاد آوے جڈاں او آب اک دے پترے آلی پیڑی تھیلھے۔ اوکوں یاد کرتے میں بُن توئی جس جینداں۔

جیڑھی کہائی تھاکوں میں دُسن چاہنداں، سچی گالھ اے او میڈے بتھیں تھیں پئی آندی۔ جیویں شرو کرینداں ہک ہی کہائی پترے دی روک ندی اچ تر کھڑدی اے۔ ایویں سنے کہائیاں دی آند ویند شرو تھیندی اے تے بیچھے کیں ہک کہائی کون وی سنبھالّ جوگا نمسی بوندا۔ اک دے پترے دی پیڑی روک ہک ڈو کہائیاں میڈے چُگھ اچ آن پھسڈین۔ اچ وی ہک کہائی میڈی پوڑی بیٹھ غردی کھڑی اے، جیویں اگلے لمحے گھمر گھیر اونکوں نگل ویسی۔ اے کہائی بہوں مختصر اے۔ مسایں ڈو پھلاں جیڈا بار چاوٹ جوگی۔ ہڈن بار، ملوک دل دی اونمائی جھویر گھر ولّ تون پتر اُتے محض ہک ساہ دی وتھ تے بنی۔ ایں منظر کون میں ٹھلّ وی چاہواں تاں ٹھل تھیں سگدا۔

مندر دے پاسیوں جتھاں گوسائیاں دے گوشالے دی واڑ دُسدی پئی اے، اُتھائیں ہک پیل دا درخت بنی۔ تڈاں ہفتے اچ ہک دفا اُتھ مال مویشی دی منڈی لگدی بنی۔ گوسائیاں تڈاں اُتھ روٹ شرو نہی کیتا۔

پیل دا اے درخت جیندیاں سیکڑے پاڑاں کیں بلاں دی روک میڈے پاسے پسلیاں چیری پاڑی پٹین تے روح کڈھی وینداں، تڈاں اے گھہ ڈو گھہ دا نکڑا جھیاں ملوک بوٹا ہا۔ تازہ تازہ ساوے تے تھندے تھندے پترے ایندے ملوک وجود چوں اُنگردے ودے بن۔ سورج جو چمکے با، میڈے ہاں تے ایندے تھندے پتریاں دا پچھانواں رچ رچ کھپدے کڈے ہا۔ جُون کوئی ایندا ہک پتر ترنڈے ہا، درد میکوں تھیوے ہا۔ بہانویں جو میں ہڈھڑا ہم وت وی اُنہاں ڈینہاں وجود میڈا نکرا تے کاہی سدھی بنی۔ میں ہالے کُڑا نمہ تھیا۔ میڈی چیل تڈاں ڈٹی نہی، جیویں بٹ اے۔ میڈیاں جھیریاں ایڈیاں ڈونگھیاں وی نہ تھیاں، جیندے اچ ہُن براہن ڈیڈر سیالے دی لمبی نندر سمہ گھنڈن۔ میڈے کھسے پاسیوں کُجھ سلہاں تھولے بُھر گئیں۔ جتھ وڈا پاڑ تھیا پترے اُتھ چھوڑے گھٹن ماکھی جتھ کھڑے۔ کرماں آلا اے گھٹن، فجر نال اُٹھی کرے مچھی روک جاہ پجاہ آپی بُجھ بھرکاوے۔ فضا اچ چُدھار بہن بہن دی مسلسل کٹو تون پتر لگ ونجے ہا کُسم دا پتر تے آوٹ دا ویلا تھی گئے۔

جئیں جھویر دا ڈسیندا پیاں، تریمتیں اوکوں کُسم سڈیندیاں بن۔ میڈا خیال اے، ایہو اُوندا ناں بنی۔ یقین کرو پائی تے جیویں جھویر دا ساہ پورے ہا، ہمیش کیتے اوں پچھانویں کون قابو کرٹ کون دل اکھے ہا۔ کاش اوں ویلے اوکوں آپٹے جسم نال مین جک سگدا۔ کوئی منے بہانویں نہ، او ہک نوکیلا جی بنی۔ میڈے پتر بُت تے پیر رکھ کرے جئیں ویلے ٹردی بنی، اُوندی چو گنڈھی پائل دے چھنکار نال میڈے

جی بُت دے سئیں۔۔۔ بیل بوئے چھیل سبھ نہال تھی تھی کئے نچرٹ
لگ پوون با۔ کُسم وڈی کھڈکار یا گلہوڑ نہی۔ اُوندیاں سہیلیاں ہنہاں
چھوہریں کن زیادہ بن۔ عجیب گالہ اے ہئی جو شوخ چھوہریں اُوندی
سنگت مُتوں رہ نہن سگدیاں۔ کوئی اوکوں کُسی کر سڈن با، کئی
خُشی تے کئی راکھشی اکھنس با۔ ماء کُسمی سڈندی ہس۔ اکثر او
پائی نال پتھی نظرے با۔ اوندے دل تے پائی دے درمیان ہک عجیب
جھیاں تعلق میکوں لگدا ہئی۔ بیان کرٹ دی گالہ نئیں۔ سمجھو ہس
چھوہر کوں پائی نال عشق ہئی۔

وچوں کافی عرصہ کُسم کوں میں اُتھ آئندے ویندے نہ ڈٹھا۔ بوبن تے
شورن پتن تے آ پہ روون با۔ میں سٹا جو اُنہاں دی کُسی، خُشی،
راکھشی سابورے گھر تڑ گئی اے۔ اے وی پتہ لگا اُتھ گنگا سنویں
کوئی ندی نئیں۔ او ہک نویں جاہ لڈیج گئی، جتھاں ہر بندہ اوندے
کتے بک نواں تے اویرا جی ہووے۔ جیویں گھر نواں ہئی، آندھ گوانڈھ
دے لوک وی نویں ہوون۔ ایویں جاتو جیویں پائی توں تھڈ کئے کنول
کوں کتے بھوئیں اچ لا ڈتا ہووے۔ کُسم نال وی ہس ایویں تھیا۔

وقت گزرت نال کُسم کوں میں وی ٹھل گیم۔ سال پورا گزر گیا۔ پیا تاں
پیا اوندے آتے سہیلیاں اُوندا ذکر سٹ گھتا۔ بکڑی شام میڈے جسم
اُتے پرائے سنجاپو پیراں دے بار میکوں حیران کر ڈتا۔ ایویں لگا جیویں
اے کُسم دے پیر ہوون۔ ہئی وی ایویں۔ لیکن اُوندی پائل دی چھٹکار
نہ ہووے۔ چھٹ چھٹ اصلوں غائب ہئی۔ کُسم دے پیراں نال اُوندی
پائل دی چھٹ چھٹ کوں میں کڈاپیں جدا نہی ڈٹھا۔ چھٹ چھٹ مُتوں

شام دا وگدا پائی سچی مچی اوں شام مونجھا پیا لگے۔ امباں دے باغ
وچوں ویندی شام دی واہ دی ہمیش سُرلی آواز کیں ویٹ سنویں جاپے۔
پتہ اے کیا تھیا۔ کُسم اُتوں ننگی تھی گئی ہئی۔ پتے مر گیا ہس۔ شٹیج
اے ہئی، اُوندا مُسالا کتھاپیں دور پار کم کریندا ہئی۔ اوں بچاری اوکوں
ڈیہنوار ڈو ڈٹھا ہوسی۔ خط دے ذریعے اوکوں آتے رنڈیے دا پتی لگا۔
اُتھ نو سالان دی عُمران او آتھی سیندھ دا رتا رنگ دھو پٹھی۔ آتے زیور
گاہنے واپس کر ڈتونس۔ ہک ادھ سہیلی اُوندے پچھوں بچی ودی ہئی۔
بوبن، شورن، آملا آتے آتے گھراں آلیاں تھی گیاں۔ صرف شاردہ ہئی
جیندی مہنے ڈر اچ شادی تھیوٹ آلی ہووے۔

کُسم بالکل تنہا ہئی۔ جیڑھلے او میڈی پوڑی تے آ، چُپ چاپتے آتے
گورڈیاں تے سر ٹیک بہے با، ایویں لگدا ہئی جیویں پائی دیاں لہراں
کُسی، خُشی، راکھشی۔۔۔۔۔ ناں چا۔ چا کئے اُوندی خیر سلا پُجھدیاں
ہن۔

بارشاں دے مشرو اچ، جیویں جیویں گنگا ندی روز بروز نویں تھندی
گئی، کُسم دا حُسن وی اونویں اونویں بھریور تھیوے ویندا۔ اوندے ہر
رنگ کپڑیاں، مونجھے چھرے تے چُپاتی طبعیت دے پچھانویں دا
اُوندی جوانی اُتے اینجھا پردہ پیا رہیا جو کیں کوں وی پتہ نہ لگا جو
کُسم جوان تھی گئی اے۔ پتہ میکوں وی نہ لگا۔ اوہا چھوٹے ویلے آلی
کُسم لگے۔ بُٹ او پائل نہی پیندی۔ اُوندا چھٹکار میکوں سٹیدا با۔ ایویں
روز روز پتن تے آندے ویندے اوندے ڈاہ سال گزر گئے۔ وستی دے
کیں بندے بشر اوندو ول کئے نہ ڈٹھا۔

اڻو سال بدراھ مانھ دے چھيڪڙ اڇ ٻڪ اينجھا ڏينھن اُٻھرا۔ سجھ دى لياري لاٺ اڇ، فجر نال اُٺھي ڪے جيويں ٺھاڏياں پڙنائياں ساڙھي دے پلون نال آڻيے مونھ لڪيندياں، امياں دى لام نال گھڙي ڇا، اُچي جھڪے راھ تے ٿر جُلدياں ٻن۔ آيت پ گھڪدياں تے مشڪولے ڪريندياں۔ سجھ دى پيليٰ روشني اڇ ميڙے ٻان تے آن چڙھن ٻا۔ ڪوئي سوچ وي نہي سگھي، جواني دے ڏينھن اڇ اُنھاں دے ذھن اڇ دور دور توڻي ڪوئي ڏوتريال دا خيال وي آندا بوسي۔ جيويں ٿساں نہوے سوچ سگھي جو ٺھاڏياں ماواں دى ماواں وي ڪڏاين جواني اڇ بھجدياں دھرڪدياں بوسن۔ جواني دى چڻگ چول وي اوڻ ويلے ايويں بوسي جيويں اڇ اے۔ ٿساں روڪ اُنھاں دا تن وي ڪڏاين جوان تے مَن ملوڪ بوسي۔ خُشي تے غم دے درميان اُنھاں دا دل وي ايويں جُھول جُھليندا بوسي جيويں اڇ ٺھاڙيے مَن اڇ تھيندے۔ خُشي دى او تصوير خزان دے ايس سورج توڻي اڇ وي اُنويں چمڪدي ڪھڙي اے۔

اوڻ ڏينھن فجر لا دى اُتر تون موسمي واء گھلي ڪھڙي ٻوے۔ ٻيل دے پُھل واء جُھولتياں نال ڪِرڻ ڪھڙي۔ اُتون بھنور روڪ پُٺيال ڪوڻ واء ڪھنڏاوے ويندي۔ اُونھيں سوير ميڙي ڏوجھي پاسيون ٿو مندر اڇ نوراني چهرے نال ٻڪ گورے چڙي رنگ دے لمبے اُچي سنڀاسي ديڙا آن لايو۔ وستی اڇ خبر تھي گئي۔ تريعتيں آڻيے گھڙي پاسے رکھي ڇا تے مندر ونج جُھم تھياں۔ سنڀاسي دے چرناں ڏھڻياں پياں ٻوڻ۔

ٻڪ ٻجوم ٻوے لوڪاں دا، ڏينھن پڏينھن ودهدا۔ ونجے۔ سنڀاسي رڄ سوڻا ٻي۔ ڏوجھا طبيعت پُھلاں روڪ ملوڪ ٻس۔ ٻر ٻڪ دا مَن

ٻرڇاوے۔ ڏينھن ڏينھڙياں اڇ اوڻ نيڪ نام ڪماگدا، خاص ڪر تريعتيں اندر۔ چڙي وي اُوندي صُحبت اڇ آوڻ پسند ڪرڻ۔ ڪئي ڏينھن بھگوت پُراڻ دى تلاوت ڪرے۔ ڪڏاين بھگوت گيتا ڳارے۔ ڪڏي مندر ٻھ دھارمڪ مسئلے مسليت ڪرے۔ لوڪ دعائين پنايں گھنڻ آوڻ۔ ڪئي منتر پُچھن، ڪئي بيماراں ڪيتے دعا ڪراوڻ۔ ڪُجھ تريعتيں چھانديے چھانديے پتڻ تے ٻھ سڻيں دے حُسن وڃايت دے چرچي ڪرڻ: ت ت ت ت ت.....! جيويں ٿيو بھگوان آپ بھوئيں تے لھ مندر آڻ وسايا ٻوے۔

ٻرھ ٻاڪھ ايلے سنڀاسي روز گنگا ندي اڇ وڙ ڪھڙي۔ دھمي دے تارے دو مونھ ڪر ڪے جھڪي سُر اڇ فجر تھيوڻ توڻي تلاوت ڪرے۔ اُوندي مَن موڻي سُر اڇ پاڻي دى مڙھي مڙھي شپ ڙپ، شاں شاں ميڪون نہ سُنڃيے ٻا۔ سنڀاسي دى سُريلي آواز نال ڏيھاري پاسون اسمان روزانه لال غلال تھي ونجے۔ دور توڻي اسمان تے بدلاں دے ڪينارياں اڇ رتول دے ڪينارياں چمڪڻ لڳ ٻوڻ ٻا۔ رات دے بند ڏوڏيے اچون اسمان دى جھيل اڇ بولي بولي فجر دا رتا لال پُھل ترڙ ڪھڙي۔ گنگا ميا اڇ ڪھڙي سنڀاسي ڏيھارو دو ديد لا تے جيويں ڪوئي چھو منتر پڙھدا ٻي، رات دا سينه ڇاڪ تھي ونجے۔ چن تارے سِر سٺ ڏلھا دو ٿر ٻوڻ تے سجھ بادشاھ زوري زيري ڏيھارون سينه ڪڏھ آوے۔ جيويں ساري ڪائنات سنڀاسي دى سُر نال تبديل تھي گئي ٻوے۔ اے جادوگر ڪون ٻي؟ گنگا جل چوڻ جيں ويلے سنڀاسي ٻھر نڪلي، اُوندا لمبا گورا لال بدن انگاريان روڪ چمڪيے۔ اوندے گت گتھي والاں وچون پاڻي دے

قُطرے چمکدے موتیاں دی مالا روک وسدے ڏسن۔ سورج دے شعراوان اوندے پنڊے توڻی بُج کسے وسی پچھاڻ ولن با۔ تهاڻر اُتھ ننهڻ سڳڊیاں۔

ایویں ڏینس گوردے ریسے۔ جاتو مہینے لڳھ گہے۔ چیترا دا مہینہ ہووے۔ سورج گرہن آکے موقعے تے لوک گنگا دھاوڻ آون پئے۔ پیل نال پاسیوں وڌا سارا میلہ لڳ گیا۔ سناسی دے درشن کرڻ دا کئی لوکاں کون موقع مل گیا۔ کُسم دے ساہورے پاسے دیاں بہون تریمتیں وی اُتھ آیاں ودیاں ہوون۔

فجر نال سناسی دھیان گیان دے آسڻ اچ، میڳے پوڙیاں تے پٹھا ہووے۔ یک تریمت اوکون جو ڏٹھا، بمسانی آڻی کون چونڌھی مار چیکی: "اُزی ڏیکھنن باں! ساڙی کُسم دا مُسالا نیں؟" ڏو انگلیں نال چهرے تون آڻا نقاب بنا کسے ڏوجھی بکی بکی تھی آکھیا: "وڻیں!! سچی مچی اے تان چرچی دا چھوڻا پُتر اے۔"

تریجھی تان آڻے پردے دا لحاظ وی نیں کیتا۔ دیدے پاڙ کسے ڏٹھن۔ اُتاولی تھی بولی: "هائے ڙی!! سڳواں مٹھا، سڳواں نک، سڳویاں آکھیں۔۔۔"

یک تریمت آڻا گھڙا پاڻی اچ سٹا ڇا۔ سناسی دو ڏٹھے بغیر ٿھڌا ساہ بهر آلائی: "او کیویں زندہ تھی سڳدے؟ دوبارہ کیویں واپس آسڳدے؟ کُسم ایڏی بختاور کیتھون آئی؟"

وت کیں آکھا: "اوندی اینجھی ڏاڙھی نیں۔"

یک آکھیا: "او ایویں پتیل جوان نیں۔"

پا بولی: "میڳا نئیں خیال جو او ایڏا لمبا جوان هئی۔"

ڳالھ آئی گئی تھی گئی۔ وت کیں اے سوال غولیا ای نہ۔

وسنی دے بر بندے سناسی کون ڏٹھا، مَنیا کلهی کُسم اوکون۔ بجوم بوڻے کُسم میڳو آوڻ چھوڙ ڏتا۔

بونم باسی دی شام چڙهدے ڇن دے منظر شیت ساڙا آیت آپ دا پراڻا تعلق اوکون یاد ڏوایا ڇا۔ اون ویلے پتڻ تے کوئی بندہ چھیڻون نہ هئی۔ جھینگر بندے ٻوکن پئے۔ مندر دے گھنڻیاں تھوڙی دیر پیلھے بند تھی گئے۔ آواز دی کوئی چھیکڙی چھیکڙی لهر مٹھی تھندی تھندی پچھانویں روک ساکت تھی دور نندی کنارے اُمباں دی قطار بیٺھ جیویں رِسَم گئی ہووے۔ چڻی کھیر چاڻڻی ہووے۔ لهران کنارے دو اُچھلیجن پاں۔ گنگا دے پاڻی اچ ڇن دیاں شعراوان کُسم اڳوں کھنڊر کھنڊر کھڙن ودیاں۔ مندر دے پچھانویں بیٺھ، کتھائیں جھیل کنارے جهاڙیاں اچ، گلے ٻھرے کھولیاں دے نال پام دے جهنگ تلے آندھارا اوندے پچھون مڪے ودا۔ ڇام چٹھیاں ٿالھی نال لڙکڊیاں کھڙیاں ہوون۔ دورون مندر پچھون اُلو دی آواز ایویں لڳے جیویں بدبخت روندن پئے۔ وسون دے پروں کتھاوڻ گڏڙاں دی یک لمبی کئونک اُپھری تے کجھ دیر باد آڻے آپ ٻڌ گئی۔

مندر ڇون آرام نال سناسی نکھتے۔ پتڻ تے بُج کسے جیویں او ڏوچار پوڙیاں لتھا تے وت پچھاڻ پرتڻ لڳا تان کلهی تریمت دی یک اڏیل لوکون محسوس تھئی۔ کُسم جیں ویلے آڻا چهره اُڙغت اُتھاڻ ڇا کسے پچھیاں مُر ڏٹھا، ساڙھی دا پتلون اوندے سِر تون کھسک گیا۔ سامهڻی

چاشی اوندے چہرے تے ہک دم ایں نچھاور تھئی جیویں کوئی پُھل
بھریور مُسکان نال اکھیں وچ تصویر بٹے۔ ڈوہاں ہک بنے کون ڈٹھا۔ لگا
جیویں ہک بنے کون جائدے ہوون، بھلک پچھلے جنم دے سونہیں
ہوون۔ عین اوں ویلے بد کسوا آلو ولا تونکيا۔ اوندی منحوس آواز تے
کُسم پیلھے جھرک گئی۔ تھوڑا سنبھل کے سیر اُتے ساڑھی جوڑ گھدس
وت اُتھی تے سنیا سی دے پیراں نوڑی۔ اوکوں آشیر باد ڈے کے سنیا سی
پُچھیا: "تیبّا نا؟"
اکھے: "کُسم"

اوں رات کوئی ہئی گالہ نہ تھئی۔ کُسم دا گھر نیڑے ہا۔ پتیر تے پیر
رکھدی، چھابندی چھابندی آرام نال او گھر ول گئی۔ سنیا سی اُون رات
کافی دیر توٹی میڈی پوڑی تے پٹھا ریا۔ آخر جیرھلے ڈبھاروں چن تر
کے ڈلھا دو جھکا تھی گیا اُتے سنیا سی دا آٹھا پچھانواں اوندے پچھوں
دی بجائے اگوں ول آیا، او اُتھی تے مندر لگا گیا۔

ہک گھٹ ڈوجھے ڈینہں کُسم پچھے روز پتڻ تے آوے، سنیا سی دے
پیراں دی خاک چاؤں۔ صحیفیاں دا ورد کرڻ ویلے او سنیا سی دے
پاسیوں تھی کھڑے۔ گُم سُم تھی کرابیں اوندا ورد سٹے۔ فجر دی پوجا
پاٹ توں باد کُسم کوں سنیا سی دھرم پاٹ دیاں گالھیں ڈسے۔ او جو
کُجھ آہدا ہئی، پتہ نہیں اوکوں سمجھ آندی ہئی بھانویں نہ، اوندا ڈسیا
سبھ کُجھ او دھیان نال سٹدی ہئی۔ مندر دے سبھ کم کرے تے
باقاعدگی نال روز۔ ایکوں دیوتا دی سیوا سمجھے۔ پوجا کیتے پُھل چن
آوے۔ گنگا توں پاڻی بھر کے روزانہ مندر دا فرش دھووے۔ جو کُجھ

سنیا سی ڈسے کرے ہا، اونداے ہر لفظ اُتے حکم دی تعمیل کرے۔ او
ایہیں پوڑی تے بہ دیوتا بارے سوچے ہا۔ بولے بولے ادراک ودھیا تے
بھانویں اوندا دل کُھل گیا۔ پیلھے اوکوں جو قبی نظر دا، او ڈسڻ لگ
پیا۔ جو نسہ سٹیدا او سٹيجڻ لگ پیا۔ ہک خاص قسم دا رنگ اوندے
شانت چہرے اُتے گھر کر گیا۔ پچھے ہر روز فجر ویلے جڈاں او احترام
اچ سنیا سی دے چرنیں ہووے، او پٹیاں دھانتا، صاف ستھرا کنول دا
پُھل لگدی ہئی۔ دیوتا دی پوجا کرڻ لنگی اوندے تن بدن وچوں
مصرمیت چمکن لگ ہووے۔

سیالے دی چھکڑ ہووے۔ بہار دی ٹھڈی پیل شام ایلے ڈکھڻ توں اُتر
دو گھنٹی کھڑی اے۔ ہوا اچ سیالے دی ٹھڈھ آلی تلخی مُکدی لگے۔
کافی ڈینہاں پچھوں وستی چوں بانسریاں دی کتو آندی اے۔ گیت
صاف سٹيون پئے۔ ٹھلڈیاں بیڑیاں اچ ملاح رادھا کرشنا دی پریم کتھا
گاؤں ودے۔ پکھٹوں آٹھے آٹھے درختاں تے بہ سنگت ساتھ کون آپ دو
سڈن پیٹھے۔ تڈاں سال دے ایہے ڈینہں ہن

جیویں بہار دی بیل میڈے۔ پتھر دل اچ جوانی دی سُر بھر ڈتی۔ بیل
وٹے جیڑھے میکوں گل لانی پئے ہن، اُنہاں کوں وی جوانی دی باس
ہوں لیہ پئی۔ بہار گول گدھونے۔ تڈاں کُسم کتھاپیں نہ نظرے۔ مندر
اچ ڈسے نہ پتڻ اُتے۔ بیا تاں بیا سنیا سی کول وی نہ ہووے۔ ایں اثنا اچ
کھا تھیا، پتہ نہ لگا۔ کُجھ عرصے باد ڈوہیں ہکڑی شام ایں پوڑی تے

"کافی عرصے تو میں تیکوں نیں ڈٹھا؟ دیوتا دی سیوا کروں چھوڑ
ڈنتی۔" سنیا سی پُچھیا۔ اگہوں کُسم چپ کھڑی رہی۔

"کھل تے ڈسا، تیڈے من اچ کیا آئے؟"

آپنا چہرہ تھولا پاسے تے کرتے کُسم بولے جہیں آکھیا: "سئیں! پاپی
جو تہیم، غفلت تھی گئی اے۔"

ہچکار پیار نال سنیا سی اوکوں سمجھایا: "کُسم! میں جائداں، تیڈا من
شانت کوئی نیں۔"

تھولا سوچ کے او بولن لگی وت رک گئی۔ شیت اوں سوچیا: "زب
جائے سنیا سی اوندمے بارے کتنا ہک بُجھی کھڑے۔"

اوندمے آکھیں چوں بنجوں تر آئے تے ڈسکٹن بہ کھئی۔ ساڑھی دے
پلوں نال آپنا چہرہ لُکا کے پوڑی تے بہ کرابیں او سنیا سی دے قدماں
اچ روون لگ گئی۔

تھولا پچھاں بٹ کے سنیا سی آکھیا: "شاباش! میکوں ڈسا ہاں، توں
شانت کیوں نہویں۔۔۔ میں تیکوں شانتی دی راہ ڈسیساں۔۔۔"

اوندا آکھا من کے چیکڑ کُسم دی زبان بولے بولے چلن لگ پئی۔
لیکن وقفے وقفے باد رُک ونجے۔ گالہ نہ بٹ آوس۔ لوظ اوکوں مات
ڈے ونجن۔

"سئیں دا حکم ہووے تاں ڈسندی آں۔ تفصیل وت وی نہ ڈس
سگھساں، سئیں آ۔۔۔ میکوں وشواس اے سمجھی توں وی پٹھیں ہر
شرے۔۔۔۔۔ میں دیوتا روک اوندا احترام کیتے۔۔۔۔۔ اوندی پوجا کیتی می،
میں خُش تھی کیتم۔ میڈا پورا من خُشی نال تروتازہ تھی گئے۔۔۔۔۔ ہک

رات دل دے بادشاہ کوں خاب اچ ڈٹھے می۔ جیویں اساں ڈویں ہک
باغ اندر ہوؤں۔ میڈا سجا ہتھ آپنے کھے ہتھ گھٹ کے اوں پریم دی
گالہ چھیڑی اے۔ میکوں بالکل ہنی تراویں نہ لگی۔ خاب تاں مُک گئے
سئیں آ، اوندی کیفیت نہیں ویندی۔ اگلے ڈینہں جو میں اوکوں ڈیندی
آں، اوں میڈو پیلھے روک نہ ڈٹھا۔ خاب تے اوندا تصور بار بار میڈے
ذہن اچ اُبھردے۔ ہک بھٹو اے۔۔۔ اوندمے ڈر کن ڈھرکدی ودی آں۔
تصور اے جیڑھا میڈے نال ٹکا ودے۔ او ڈینہں تے اچ دا ڈینہں، میڈا
من شانتی وسر گئے۔ دنیا جہاں اندھارا لگدے۔"

ولا آپنے ہنجوں ہونجھ کے جڈاں کُسم اے ڈسامے پئی، صاف لگے
سنیا سی اپنا پیر میڈی پتھر جان تے زور زور نال ملیندا کھڑے۔

جیں ولے کُسم چپ تھئی، سنیا سی پُچھیا: "ڈس، تیں خاب اچ
کیکوں ڈٹھے؟"

"میں تیڈے بھلے کیتے پُچھداں، سیدھا سیدھا ڈس او کون ہئی؟۔۔۔
شاباش۔۔۔"

آپنے ڈوباں ملوک ہتھاں کوں غصے نال پیلھے مروڑس، وت آپت آپ
جوڑ تے کُسم پک کیتا: "ہر برو ڈستے، او کون ہئی؟"
"ہا، ڈس چا۔"

جئے: "سئیں آ!!! آپ تاں ہاویں۔"

جیویں اوندمے آپنے لوظ واپس اوندمے کنیں پُجے، او میڈی پتھریلی
جھولی اچ بے ہوش تھی ڈھٹھی۔ اگہوں پتھر سنواں سنیا سی اُٹھی پیا۔

جیڑاں کُسم دے بوش ٹھکائے ولے، آہٹے گئے لہجے اچ سنیا سی اوکوں سمجھایا: "واقعی تیں میڈی پوری تابعداری کیتی اے۔ ہُن چھیکڑی آکھیا وی مَن، میڈا۔۔۔ میں اے جاہ ہُئیں چھڑیندا پیاں۔ ساکوں دوبارہ نیں ملتا جاہیدا۔ توں میکوں بھل ونج۔ وعدہ کر!! میکوں بھلن دا توں پورا چارہ کریسیں۔"

"سئیں آ، ایویں تھیںسی۔" ٹھڈے ہاں نال آہیں کیتس۔

"ٹھیک! وت میں وینداں۔" سنیا سی ہولا۔

کُسم پیا کُجھ وی نہ آکھیا۔ نوڑ کراہیں اوندے پیریں دی خاک آہٹے سر تے چا ملیں۔ سنیا سی لگا گیا۔

پچھے کُسم آپ مہاری الاٹی: "حکم جو تھیا، سئیں دا، ہُن وسارٹم اوکوں۔۔۔۔۔" اتنا آہدی بولے جہیں گنگا اچ اولتھی گئی۔

اول جوانی توں لا ہُن توٹی او این پائی دے آسوں پاسوں رہی پئی۔ او تھکی ودی پئی۔ پائی اوکوں آہٹی جھولی اچ نہ جھلیندا، پیا کین تے ونجے با۔

چندر لاہوے پیا۔ رات گھور آندھاری تھی گئی۔ یکدم پائی دا ہک شہکار میڈے پتھر کنیں پیا۔ میکوں لگا کُجھ تھی گئے۔ جو کُجھ تھیا میکوں وی بالکل اونویں لگا۔ اونہیں لمحے ہک زوردار آندھاری اُٹھی، جیویں اسمان دے سارے تاریاں کوں کھاندی ہووے۔ پورے اسمان دا لڑ اُتریندی ہووے۔ اگلے لمحے سمندروں ڈونگھے گھور آندھارے اچ آہے رسم گئی۔ شیت این بھنوں توں جو پچھوں گواہی جوگی کئی شے نہ بچسی۔

جیڑھی میڈے تن بدن آتے میڈی جھولی اچ کھپڈی کھپڈی پئی، آہٹی کھپڈ مکا کے اوں ڈینہیں او بہوں دور ٹر گئی۔ پتہ وی نہ لگن ڈنس جو کیتے ٹر گئی۔

شاگرد

اٹنوں چیںخوف/شنان

[اے کہانی چیںخوف دے مجموعے "A Doctor's Visit" دی ہک کہانی "The Student" دا ترجمہ اے۔ اے مجموعہ Beauteous Books ولوں جولائی 1988ء دا کلاسک ایڈیشن اے جیڑھا امریکہ آتے کینڈا اچ چھیا]

موسم شروع شروع خوش گوار ہا۔ کالیاں چیزیاں پیاں گاندیاں ہن تے نال دے چکڑالے چیکڑ اچ بے جرمی تہے پئے بھوکدے ہن جینویں خالی بوتل اچ بھوکا پئے مریندے بوون۔ ہک جنگلی ککڑ اڈاری بھری اے۔ اوندے کیمیاں دی پیڑپیڑاٹ بہار دی ہوا اچ گونجی اے۔ ہر جین ویلے جنگل اندھارا تھیا تاں ڈینبھاروں سیکل سیتی لُری گھل پئی تے ہر شے چُپ تھی گئی۔ گندے پاڻی دے ٹوٹیاں تے برف جمٹ پئے۔ گہی تے جنگل کلہا کلہا خالی آتے نامہریان پیا لگدا ہا۔ سیالا لابندا پئے۔

ایوان دلیکوپولسکاٹی مذہبی کالج دا ہک شاگرد آتے گرجا گھر دے محرر دا پُتر ہا جیڑھا دریائی جُوہ دے وچوں لنگھدے راہ تے پورے ہک ڈینہہ دا پنڈھ کپ کے گھر پیا ولدا ہا۔ اوندیاں انگلیں سُن ہن تے اوندے مونہہ کون تکھی ٹھہری ہوا چھل گھدا ہا۔ سیالے دی اچن چیت آمد لگدا ہا جینویں ششیں دی ساری ترتیب وگاڑ ڈتی ہووے۔ پالے دی دہشت رات دے پچھانویں کون ڈھیر گھٹا کر ڈتا ہا۔ ہر شے جینویں کینویں مونجھی آتے ماندی ہئی۔ صرف دریا دے نیڑے رنڈڑیں دے

سُنجان

شاگرد

کوارٹر اچوں روشنی دی جھال پئی ڈسندی ہئی۔ وستی ہر پاسوں ترے ترے میل پروبھری ہئی۔ ہر شے کُہیڑ دی موٹی چادر اچ ولہیچ گہی ہئی۔ شاگرد یاد کیتا جیں ویلے اون گھر چھوڑیا ہا تاں ماء اوندی پرو ننگی سماوار صاف بیٹھی کریندی ہئی تے پو اوندا سٹو دے نال بیٹھا کھنگدا ہا۔ گھر اچ کسے نہ ہئی پئی پکدی جو اچ گڈ فرائیڈے ہا تے اونکوں لگیا جو او بکھ توں مر ویسی۔ پالے اچ کلہا تھی کے اون سوچیا جو اے ہوا تاں رائی بورک، ایوان دہشت ناک آتے پیٹر اعظم دے ویلے وی اینویں گھلدی ہئی۔ انہاں دا ویلا وی وحشی غربت آتے بکھ دا ویلا ہا۔ ہُن وی ککھ کانے دیاں ویلکھ بھریاں چھتاں ہن۔ اوہا جہالت آتے ننگ ہا۔ ہر پاسے بکو جھیں ویرانی، مونجھ آتے ماندکی ہئی۔ تمام اے ڈر بھنے پہلے وی ہن پئے، ہُن وی ہن پئے تے اگھیاں وی ہوسن۔ تے اگلے ہزار سال بعد وی شاید حالات ٹھیک نہ تھيون۔ اونکوں گھر واپسی دی کوئی خوشی نہ ہئی پئی تھیندی۔

دریا دے نال کوارٹرز کون تھون "رنڈڑیں" آکھیا ویندا ہا جو اتھاں ڈو رنڈڑ ماء دھی راہندیاں ہن۔ خوشی دا اے مچ چڑ چڑ کریندا مچیا پیا ہا تے نال دے ملوڑ کون وی روشن کیتی پیاہا۔ "ویسی لیزا" ہک لمبی موٹی تریمت ہئی تے مردانہ جیکٹ پاکے بھاء کون کھڑی تکیندی ہئی۔ اوندی بے وقوف بڈی دھنی "لوکیریا" جیندے مونہہ تے ماتا دے داغ ہن، زمین تے دیگڑی آتے چمچھے بیٹھی دھوندی ہئی۔ ظاہر اے انہاں رات دا ٹکر بٹیں کھادا ہا۔ مردانہ آوازاں پیاں آندیاں ہن۔ اے نہاں مزدوراں دیاں ہن جیڑھے دریا تے اہٹے گھوڑیاں کون پاڻی پلاوٹ آتے ہن۔

[سُنجان]

"تاں سیالا ول آئے۔۔۔ بھاء دے نال آکے شاگرد آکھیا "گڈ ایوننگ۔"
"ویزلیزا" پالے توں پیٹھی کمبیدی بی۔ ول ڈٹھس جو اے کوں اے؟
کھل کے اونکوں جی آیا کیٹس۔

"اے مراں!" "میں نش سُنجاتا تیکوں!" اوں آکھیا، ایندا مطلب اے ہک
ڈینہ توں امیر بوسیں۔ "او گالھیں کرّ لگ پئے۔" "ویزلیزا" تجربہ کار تریمت
بی۔ شریف لوکاں دی نرس رہ چکی۔ بی تے ول دائی وی۔

نراکت نال آئندی بی تے ہمیشاں اوندے مکھ تے باوقار کھل بوندی
بی۔ پر اوندی دھی "یوکیریا" دیہاتیں بی جینکوں اوندے پئے کلیا ہا ،
گھوری وٹ کے شاگرد کوں ڈہدی پیٹھی بی جینویں گنگی آئے ڈوری
بورے۔

"ابنویں دی کہیں جائے دی رات اچ حواری پیٹر" بھاء سیکی "شاگرد
اپنے بٹہ بھاء ول کریندیں آکھیا۔ "تہاں وی کڑا کے دی ٹھڈھ بوسی۔ بھو
بھری آئے سیالے دی لمبی رات۔"

ول آسوں پاسوں اندھارے کوں ڈیکھ کے اچانک اپنا سر چھنڈکس
"کل توں بارھاں حواریاں دی پڑھائی وچ چرچ باویں"
"جی۔۔۔" "ویزلیزا" ولدا ڈتا۔

چھیکڑی بھوجن ویلے تیکوں یاد بوسی پیٹر آکھیا عیسیٰ کوں "آقا میں
تیار آن تیڈے نال مرّ کیتے وی تے جیل کیتے وی۔" تے عیسیٰ
آکھیا۔ "میں تیکوں چتویندا پیاں پیٹر توں ککڑ دی ڈوجی بانگ توں پہلے
ترے دفعہ میڈا انکار کریسیں۔"

روٹی توں باد باغ وچ فناہ دے کرب نال عیسیٰ عبادت کیتی تے شودا
پیٹر روح دے بار نال تھکیا تڑتا آئے کمزور پیا لگدا ہا۔ اوندیاں اکھیں
بوجھل ہن۔ او نندر کوں نہ بی پیا ڈک سگدا تے سُم تھیا۔ "ول
جینویں تَساں سُنّیے اوں رات یہودا عیسیٰ کوں پیار کیتا تے دھوکے نال
دشمنان دے حوالے کر ڈتا۔"

"او عیسیٰ کوں ہنہ کے وڈے پادری کول گھن گئے تے کٹوئے۔" تے
پیٹر وی ذہنی تے جسمانی تکلیف اچ تَساں سمجھ سگدے او تھپاں
مکھیں کھاندا انھاں دے پچھوں گیا۔ اونکوں راتیں نندر نہ آئی بی تے
او اندازہ لا سگدا ہا جو زمین تے اگہوں کیا تھیوٹ آلا اے۔ او عیسیٰ نال
محبت کریندا ہا تے ہن پرے کنوں اونکوں مریندا کھیندا کھڑا ڈندا ہا۔

"لو کیریا" چمچمے رکھ ڈتے تے شاگرد تے دید لاپیٹھی۔
شاگرد اپنی گالھ جاری رکھی۔ "او عیسیٰ کوں وڈے پادری دو گھن
گئے تے انھاں توں سوال پُچھونے۔ این دوران ہال دی ادھ وچ ملازماں
بھاء ہالی جو بہوں پالا ہا تے او اپنے آپ کوں گرم رکھن چاہندے ہن
تے پیٹر وی انھاں نال بھاء سیکن کھڑ تھیا۔ جینویں تہاڈے نال میں
پٹھا سیکینداں۔ ہک خادمہ اونکوں ڈٹھا تے الاٹی۔ "اے بندہ عیسیٰ
دے نال ہا۔" ڈوجھے لفظں اچ او اے پئی ابدی بی جو ایندے نال
وی سوال جواب کیتے وتجن۔ بھاء دے جوگرد سارے مزدوراں اونکوں
شکی نظراں نال ڈٹھا۔ کیوں جو او پریشان ہا تاں آکھیں۔ "میں اونکوں
نئیں جاندا۔" تھوڑی دیر باد کہیں اونکوں سُنجان کے آکھیا جو اے وی
عیسیٰ دے شاگرداں اچوں ہک اے تے پُچھیں۔

"تو وی عیسی دے نال باویں؟" پر اوں دوبارہ انکار کیتا تے ول تریجھی دفعہ کہیں اوں کن پُچھیا۔ "میں تیکوں عیسی نال اج باغ وچ نہ بی ڈنھا؟" تے اوں تریجھی دفعہ وی انکار کیتاں ککڑ بانگ ڈنٹی تے پیتر عیسی کون دوروں ڈیکھ کے یاد کیتا جو مرشد اونکوں رات دے بھوجن تے آکھیا با۔ اوں یاد کیتا اوندیاں اکھیں کھلیاں ہن تے ہال دے باہروں ونج کے او زارو قطار رووٹ لگ پیا۔ جینویں انجیل آہدی ہے۔ "او باہر گیا تے پاکاں بھر کے رُتیا۔" میں سوچ سگداں باغ وچ کیڈی چُپ تے اندھارا بوسی تے اوندیاں خالی ڈُسکیاں چُپ اچ مشکل نال سُٹیاں ونج سگدیاں ہوسن۔

شاگرد ٹھڈا ساہ بیریا تے ڈونگھی سوچ وچ ہڈ گیا۔ ہسدی کھلدی "ویزلیزا" اچڑ چیت ڈُسکٹ لگ پئی تے اکھیں وچوں اوندے ہنجوں اوندیاں گلہاں تے آکھتے۔

بھاء توں چہرہ بیجا کے اوں اپٹیاں اکھیں پونجھیاں جو کوئی اے نہ آکھے روندی بیٹھی اے۔ "یوکریا" شاگرد تے ٹکی ہدھی بیٹھی ہئی۔ اوندیاں گلہاں لال تھی گیاں تے لگدا با جینویں او اپٹے درد کون زوری نال ڈکی بیٹھی ہوئے۔

مزدور دریا توں پچھاں ول گئے۔ انھاں وچوں ہک گھوڑے تے سوار آتے مچ دے نیڑے با تے بھاء دے ترورے اوندے تے پوندے پئے ہن۔ شاگرد رنڈڑیں کون رات بخیر آکھ کے تڑ پیا۔ اندھارا ول چھا گیا با تے ہتھ اوندے پالے توں ٹنڈر گئے ہن۔ قہر دی ہوا گھل پئی تے سیالا پورے دا پورا لہہ پیا تے لگدا نہ با جو کلتھوں ایسٹر دا آڈٹ ہوسی۔

شاگرد "ویزلیزا" بارے سوچیا۔ اوندے رووٹ دا اے مطلب با جو جیڑھا کجھ پیٹر نال اوں بھیانک رات اچ تھیا با او "ویزلیزا" کیتے خاص معنے رکھدے۔

شاگرد پچھاں مڑ کے ڈنھا۔ کلھی بھاء پئی خموشی نال جھلمل کر بندی پئی تے اوندے ارد گرد کوئی نہ پئی پیا ڈسدا۔ شاگرد ولا سوچیا جیکر "ویزلیزا" رُتی اے آتے اوندی دھمی تے وی اثر پئے تاں ول ظاہر اے جیڑھا کجھ انوی سو سال پہلے تھئے اواج کیتے ڈونہاں تریمتیں کیتے، پروبھری این وستی کیتے، اوندے اپٹے آپ کیتے آتے سبھ لوکاں کیتے معنے رکھدے۔

اے محض اوندے بیان دا کمال نہ با جیں رنڈڑ کون روآ ڈنٹا با بھلکے اے تاں دل اپٹے دے اندر تئیں پیٹر نال رنڈڑ دی قربت پئی۔ یکدم اوندے اندر خوشی پُھٹی اے تے او ساہ گھنٹن کیتے کھڑ تھیا۔ ماضی اوں سوچیا، حال نال جڑیا ہوئے۔ اے واقعات دا نہ ترٹن آلا سلسلہ اے جیڑھے ہک پئے وچوں لنگھدے راہندن۔ اونکوں لگیا جینویں او این زنجیر دے ڈونہیں سرے کھڑا ڈہدا ہوئے۔ ہک سرے کون ہتھ لا ڈنٹا ناں ڈوجھا وی ہلٹ پئے ویندے۔

پڑی تے دریا پار کریندیں ہوئیں تے پہاڑی تے چڑھدیں ہوئیں اوں اپٹی وستی کون ڈنٹھا تے اونکوں پچھاں دھون ہڈدے سچھ دی ٹھڈی لاٹ پئی اے۔ او حُسن آتے سچ بارے سُچیندا رہیا جو کینویں انھاں انسان دی ہنمائی کیتی ہے۔ باغ اچ وی آتے وڈے پادری دے محل اچ وی۔ اچ اُپٹے تئیں بغیر کہیں وقفے دے۔ انسان زندگی وچ کہیں اہم عنصر

صور۔ بولیں بولیں جوانی، صحت اترے طاقت دا احساس اونکوں تھیون
لگ پیا۔ او اچاں ہاوی سال دا با۔ اے احساس ناقابل بیان مٹھاج،
تیرا سوار اترے حیرت بھری خوشی نال اوندے ترے چھا گیا۔ تان حیاتی
اونکوں خوشی، معجزے اترے رُسے بھری لگی۔

پالو کوہلو دیاں لُنڈی کھاٹیاں

بولی وٹار: وسیم واگھا

کُجھ پالو کوہلو دے آپٹے بارے:

پالو کوہلو ہک انجینئر دا پُتر ہا۔ اگست 1947 اچ برازیل دے شہر ریو
اچ جایا۔ نکلے لا کن اوکوں لکھاری بٹن دا بہوں شوق ہا۔ بھل اوندے
ماء پیر اوندے بارے وکھرے خواب ڈٹھے بن۔ جیرہلے انہاں دے
خواب پورے نال تھئے تان ترے انہیں پالو کوہلو کوں، جیرہلے او ستارہاں
سالیں دا ہا، ذہنی مریض سمجھ کیں ہسپتال اچ داخل کرا ڈتا، جتھاں
ڈاکٹریں بجلی دے جھٹکیں نال اوندے علاج کر ڈی کوشش
کیتی۔ کُجھ مدت بعد پالو کوہلو ہک نو ٹنکی (ٹھیٹھر) دا معبر بن گیا،
اترے صحافت شروع کیتس تان اوندے ما پیر اوکوں ذہنی مریض سمجھ
کیں ولدا ہسپتال داخل کر چھوڑیا۔

پالو کوہلو ہمیش ریت رواج نال ٹرنڈ دی بجائے نویں سوچ دی گول اچ
راندیا ہا۔ 1968 اچ جیرہلے فوجی آمریت بیٹھ لٹاڑیے برازیل اچ گوریلا
اترے ہی تحریکاں زور ترے بن، پالو کوہلو ترقی پسند سیاست دی سیڑھ
اچ رُل کیں امن اترے محبت آکلیں دی سنگت نال ٹر پیا۔ روح اترے ذات
دے تجربے کیتے اون پورے لاطینی امریکہ دے ہندھ کچھنے۔ ہک
واری وت ٹھیٹھر اترے صحافت اچ مصروف تھی گیا۔ موسیقی دے
مشہور استاد رال سیکس نال رُل کیں برازیل دی راک موسیقی دا
تہنہا ٹھہاؤن اچ اہم کردار ادا کیتس۔

انوی سو تہتر اچ بُو بائیں آکونیو سوسائٹی ناں دی تنظیم دے ممبر ہن گئے جیرھی بندے دے اظہار دی آزادی کیتے کم کریندی بائی۔ برازیلی سرکار این تنظیم دے ممبریں دی پکڑ دھکڑ اتے جیل دا حکم دتا۔ بیا ملری فورس کوبلو کون پکڑ گھدا اتے تشدد کیتونے۔

انہیں حالات کوبلو تے بہوں اثر کیتا۔ ہن او کتھائیں تہترن چاہیندا ہا۔ لکھن شروع کیتے بھل اے سلسلہ وی تڑندا ریا۔ ہک ڈینہہ ایمسٹرڈیم دے ہک کیتے اچ اوکون ہک بندہ تکریرا جیش اوکون مشورہ دتا جو او کیتولک مذہب دو رجوع کرے اتیں جادو دی مہربان ریت کون پڑھے پرکھتے اتے سیتاگو (چلی دے شہر) دا بندہ کرے۔ اے۔ بندہ "قرون وسطی" اچ ذات دی سنجان دا مشہور رستہ ہوندا ہا۔ این سفر دے ہک سال بعد 1987 اچ کوبلو "دی فگرایمچ" لکھی۔ اے کہانی ڈسیندی اے جو عام بندے دی زندگی وچ وی غیر معمولی حالات آندن۔ سال بعد اون "دی الکیسٹ" لکھیا جیندے پہلے ایڈیشن دیاں صرف 900 کاپیاں وکیاں اتے چھاپن آئے ادارے این کہانی کون ڈوجھی واری چھاپن دا خیال ای سٹ گھتیا۔

بھل کوبلو آٹھا خواب ناں سٹیا اتے "برائڈا" لکھس (جیندا انگریزی ترجمہ بالی تئیں نہیں تھیا)۔ این واری اوں ہک وڈے چھاپے خانے نال رابطہ کیتا۔ اے کتاب بہوں مشہور تھئی۔ ایندے پاروں "دی پاروں" دی الکیسٹ" اتے "دی فگرایمچ" ولا چھپن اتے پڑھجٹا اچ آیاں۔

بہنوں پالو کوبلو دے کُجھ لُنڈی کہانیاں دا ترجمہ دتا ویندا پئے۔

اللہ سائیں دیاں نشانیاں

آہن ہک بزرگ/ ان پڑھ غلام روز رات کون اتلے شوق نال اللہ سائیں دی عبادت کریندا ہا جو اوندا امیر مالک۔ حریان تھیا اتے اوندے نال حالی گالھی تھیون کیتے ہک ڈینہہ اوکون سڈوا پُھیس۔ "توں اتلے خلوص نال عبادت کیویں کر سگدیں؟ توں تاں چٹا ان پڑھ ہویں۔ رب دی ذات بارے توں کیا جاتیں۔" مالک پُچھیا۔

"میں جاتداں۔ میں اللہ سائیں دی لکھی چتری ہر گالہ پڑھ سگداں"

بزرگ غلام ولدا دتا۔۔

"بھل کیویں؟" مالک وت پُچھیا

"جیرھلے تیکون پردیس اچو کائی خط/ پتر/ کائی چھٹی چھٹی ملدی اے تاں تیکون کیویں پتہ لگدے جو اے کیندی چھٹی اے؟ غلام پُچھیا۔۔

"لکھن آئے دے لکھائی کنوں" مالک جواب دتا۔۔

"جیرھلے توں کائی بیا گھنڈیں، تیکون کیویں پتہ لگدے جو او بیا کنس گھڑیئے؟

"سارے دے ٹھہرے کن۔" مالک جواب دتا۔۔

"جیرہلے تیبی کُئی (جھوڑی) دے ہارو کائی زناور لنگھ ونجے
تیکوں کیویں بہ لگدے جو او بیہڈ بانی، گھوڑا بانی یا ڈاند --؟"
غلام پچھیا.....

"زناور دے پیرے کنوں -- مالک ولدا ڈتا، جیرہا بزرگ غلام دے انہیں
سوالیں تے حریان بانی۔
غلام مالک کوں کُئی کنوں ہارو گھن آیا، آسمان دو اشارہ کیٹس اتے
الٹا۔

"اے اسمان، اسمان تے چترے چندر تارے، اے بھوئیں، اے صحرا،
اے کہیں انسانی بتو دیاں بٹیاں، چتریاں ششیں نئیں لگدیاں۔ میں رب
دی ذات کوں انتہائیں اچو پڑھداں"۔۔۔۔

انسان دیں عادتیں وچوں نکمی عادت

میڈے سنگتی جیمی کوہن کنوں ہک بندے پچھیا.....
"انسان دی وڈی نکمی عادت کیڑھی اے؟".....

کوہن ولدا ڈتا "ساڈے تضاد نکرے لا ساکوں وڈے تھیوڈ دی اُبالھ
ہوندی اے۔ جوان تھیندے ہائیں تاں آپٹے نکرے لا کوں یاد کرکر مونجھے
تھیندے ہائیں۔ دولت دے حرص اچ گھر ہار، جندجان دا سکھ و سار
ڈیندے ہائیں۔ انت بیمار تھیندے ہائیں۔ اتے سانہی ہوئی ساری دولت
علاج تے خرچ ڈیندے ہائیں۔۔۔۔۔ اسمان مستقبل بارے اتلا سُچیندے

ہائیں جو حال کوں بھُل ویندے ہائیں.... بٹ اے نکٹھا جو ناں حال
دے، ناں مستقبل دے۔
اسان اپٹیاں زندگیاں ایویں جیندے ہائیں جیویں کڈاہیں مرٹا ناں ہووے
اتے مُردے ایویں ہائیں جیویں کڈاہیں جی کے ناں ڈٹھا ہووے".....

جھڑ دا ٹکڑا اتے ریت دی ٹی

برونو فریرو آہدے جو جھڑ دا جیوڈ بہوں مصروف اتے وقتی ہوندے۔
ایں حولے نال میں تہاکوں ہک کتھا سٹینداں۔

سمندر اچ وڈے طوفان دے بعد ہک جوان جھڑ جمیا۔ بھل اوکوں آپٹے
وطن، آپٹے وسیب اچ پلٹ دا موقع ناں ملیا کیویں جو اندھاری بدلیں
کوں افریقہ آکے پاسے اڈا گئی۔

جیرہلے اے جھڑ براعظم افریقہ اچ پیٹھن تاں اُتھاں نواں موسم ہائی۔
پورا سچھ ہلدا کھڑا ہائی۔ اتے بیٹھو چاندی رنگی ریت وچھی پئی
ہائی۔ ایں صحرا اچ کڈاہیں مینہ نابی وُٹھا۔ تہوں ہوا بدلیں دی مُہار
لمے تے جنگلات دے پاسے موڑ ڈتی۔

ایں دوران، جیویں گبھرو اکثرا کریندن، جوان جھڑ دنیا کوں سمجھوڈ
جانٹ کیتے آپٹے پیو ما اتے سک سکاوت کوں چھوڑڈ دا فیصلہ کیتا۔
"نوں کیا کریندا پئیں گالھا تاں نئیں"۔ ہوا چیک پئی۔ "صحرا تاں ہر جاہ

تے بکو جھیں بوندن۔ توں ہنسیں دلہیں نال ول، بہوں جلدی اسان
مرکری افریقہ اچ بہت ویسوں جتھاں ساڈے بہاڑ اتے درخت بوسن۔
بہل لوں جوان جھڑ بوا دی گالہ نال منی اتے آٹھے قبیلے کوں چھوڑ تے
بیٹہ لمہ گیا۔۔۔ بک مہراں جھیں بولی بولی بوا اوکوں ریت دے نہیں
دے نیرے گہن گئی۔ بیٹہ ریت دے جھڑے وڈے ٹپے اتے زرخیز زمین
دیاں پیاں بن۔ بہوں گول بھروں اتے سوچ وچار وچالے اوکوں ہک
بندی مسکرائدی ریت دی ٹی ڈس بی۔

ریت دی او ٹی جیویں بوڑی بوڑی تازی، بولی بوا دی جائی ہائی۔ تازی
اتے سوٹی ساوی تھیو دی مک کنوں ڈٹی ہوئی۔ جوان جھڑ کوں این
ٹی نال جیویں عشق تھی گیا۔
"کیا حال اے؟ تیڈے آسو پاسو جیو کجھان اے؟"۔۔۔ جوان جھڑ
پچھیا۔

"میڈے نال ریت دے ٹپے دی، سچہ دی، بوا دی اتے انسانی قافلین
دی سنگت اے۔ کہانیں بہوں گرمی بوندی اے۔ بہل اسان برداشت
کریندی ہائیں۔ اُتیں، تیڈی زندگی کیویں ہے؟۔۔۔ ریت دی ٹی الاٹی۔۔۔
"میڈے نال وی سچہ اتے بوا دی سنگت اے۔ بہل چس دی گالہ اے
ہے جو میں اسمان اچ سفر کر سگداں اتے اپنی مرضی مطابق نویاں
جاییں، نویں جیو ڈیکھ سگداں۔"

"میڈا جیو تان مختصر اے۔ جیرھلے اندھاری جنگلیں اچوں ولسی۔ میں
کھنڈ ویساں۔۔۔۔ ریت دی ٹی ولدا ڈتا۔
"تیڈا اے کھنڈ ونجٹ، اے ونڈیج ونجٹ تیکوں مونجھا کریندے۔؟"۔۔۔

"پتہ نہیں۔ بہل میکوں لگدے جو میڈی زندگی دا کوئی مقصد
کائینی۔ ہس میڈے نال وی ایہا مونجھ اے اجو جیرھلے بوا گھلسی،
میں لمے دو ٹر ویساں، میہنہ بٹساں، وس بوساں اتے ہس۔۔۔ شیت ایہو
میڈا نصیب اے۔۔۔۔۔ جوان جھڑ آکھیا۔۔۔

لحظہ چپ رہو توں بعد ریت دی ٹی الاٹی۔۔۔۔۔ "تیڈے بیٹہ ٹپے دی
ہک لمبی لام اے جیرھے میہنہ کوں جنت گلدن۔۔۔۔۔
"میں جھڑ ہاں اتے، وس پرواں تان مینہ ہاں۔۔۔ میں اٹلا اہم ہاں، ابندی
میکوں سُرٹ ای کائے نہی۔۔۔۔۔ جھڑ جیویں لحظے کیتے پھنڈ گیا۔۔
"میکوں نہیں پتہ، بہل میں اٹھے پُرکھاں کنوں قصے سُنیں جو مینہ وس
پوے تان اسان ریت دے ٹپے پھل بٹ ویندے، گھا بٹ ویندے،
ساوِل۔۔۔۔۔ بہل مینہ تان سوہوں وسدے۔۔۔ میڈے سوہ اچ شیت مینہ
کائنی۔۔۔۔۔ سیک اچ پُسی ریت دی ٹی ولدا ڈتا۔۔۔
"تیڈے میڈے میل کوں ہک لحظہ تھے۔۔۔ توں میکوں بھاء گئی این۔۔
لحظے دے این میل کوں میں صدی کیویں کراں۔۔۔۔۔ جے تیکوں بھانویں
تان میں وس پرواں" جھڑ الاٹا۔۔۔۔۔

طوطے کوں "پُشپک" اکھن جو او پھلاں دی سیجھ نہ دھتا، لدھا بانے۔

ہک ڈیہنہ پنچل بادشاہ، سوہٹی سولہ ایلے، اہلے درباریں نال شکار کھپڈن نکلدے۔ بادشاہ آپ اوں بگھی اچ ہووے، جیکوں نگری دے سبھ تون تکھے گھوڑے چھکن پئے۔ لحظے پھر اچ اتھرے گھوڑیاں بادشاہ دی بگھی کوں گھٹے جنگل وچ پُجایا، جتھ ہر ونکی دے چرند پرند ماندمے سماندے نہن۔ پچھوں درباری وی پُچ گئے۔

پنچل بادشاہ درباریں کوں چتوایا، "اچ میں ہک بہوں سوہٹا ہرٹ شکار کرٹ چھنداں، جیندی کھل نال میں اپٹا تخت سجیساں"۔ وت بادشاہ نے خبردار کیتا "جیندے اگہوں کوئی جیندا جاگدا ہرٹ بیج کرے نکل گیا اوندی خیر نیں"۔

بادشاہ دا حکم سن کرے سہے درباریں دے ساہ سک گئے۔ او انجو انج درختاں دے اولے اچ قطار بٹا کھڑے تھی گئے۔ بادشاہ آپ وی ہک درخت دے اولہ گھدا ترے کمانڈ سودھا چُست تھی کھڑا۔ اُبڑعتی ہک ہرٹ اُنہیں دی پاسوں بھجا۔ سبھے شکاری آپٹی آپٹی جاہ اونکوں ہراء ڈیوٹ کیتے ٹل گئے۔ آہو جاٹ بادشاہ وی چوکس تھیا۔ نیڑے آوٹ ترے ہرٹ سینگہ گدھا جو ہٹ بچا دی کوئی صورت نیں بڈی۔ بادشاہ دے ٹھیک اگہوں، کُجھ وتھی تون، ہرٹ کمی ہلانگہ بھری تیں ہوا تھی گیا۔

اکھیں اکھیں اچ شکاریاں ہک ہٹے کوں ڈسیا جو شکار ناں بادشاہ دے آہے اگہوں نکل گئے۔ کُجھ کھلٹ لگ پئے، کُجھ مونجھے تھئے جو

جاڑے طوطے

جاڑے طوطے جائکا کھائیں وجوں چڑ کے سُنجان کیتے سٹیں ارشد ویا ترجمہ کیتی ہے۔ ہر جائکا کھائی گوتم بُدھ دے کہیں پچھلے جنم دا حال ڈیندی ہے اتیں ہالیں کیتے سبق آموز ہوندی ہے

پُرائے ویلے دی گالھ اے، ہک ہا بادشاہ۔ ناں ہس پنچل بادشاہ۔ اوں بادشاہ دی سلطنت کوں پنچل نگری آبدے ہن۔

اوں نگری اچ جنگل نال پُر پہاڑ اُتے ہک درخت اچ طوطیاں دا بادشاہ شُکراج وی رہندا ہئی۔ آبدن اونکوں ڈو جاڑے طوطے جائے، جنہاں اچ ہک بُدھ منس طوطا ہئی۔

اُنہیں پہاڑی اُتے نال پنج سو چور اُچکیاں دا دیرا ہئی ترے نال بیٹھوں۔ پہاڑ دی کُچھ اچ پنج سو جوگی فقیر وی بسیرا کیتا ہوٹیا ہئی۔

ہک ڈیہنہ رب دے، بہوں تیز اندھاری گھلی۔ پہاڑ دا جنگل، اُوندے اُچے لمبے سبھ درخت ڈنگے ڈوڑے تھی زمین نال لگ گئے۔ اوں ویلے چھوٹے طوطے آہٹے آہٹے اچ کلے ہن تیں اُنہیں دے

ماء پو اہٹے بچیاں دی چوگ پچھوں کتھائیں پریں نکھتے ودے ہن۔ مشوم طوطے بالے اُڈن جوگے نہ تھئے۔ تیز جکھڑ جھولیاں، شُکراج بادشاہ دے آہٹے کوں درخت توں پٹ کرے ہوا اچ اُچھل ڈتا۔ پھڑکا پھڑکا تھی آکھتا ہر پاسوں کھنڈ گیا۔

چھوٹا طوطا چوراں دے دیرے وچ ڈھٹا ترے ڈوجھا جوگی فقیراں دی جھگی اچ۔ چوراں آہٹے طوطے دا ناں "ستی گمب" رکھا ترے فقیر آہٹے

بادشاہ برٹ وٹھن اچ ناکام تھن۔ درباریاں دے چہرے بڑھ کے پنجل
بادشاہ اندری اندر پچی یا۔ بھکا تھی کے بادشاہ نے آپے برٹ دے
پچھوں ونجھ دا ارادہ بدھ گدھا۔ کمان اچوں تیر سدھا کریندا بادشاہ
بگھی اچ کھڑا تھی گیا۔ کوچوان کون گھوڑے بھجاوٹ دا حکم ڈتس۔
اچوں برٹ دی دھوڑ نے پچھوں بادشاہ دی بگھی۔ بادشاہ دے گھوڑیاں
تون تکھا برٹ ہوا روک تھی جنگل اچ گم تھی گیا۔ کجھ دیر ناں
بادشاہ جنگل اچ تران مارا، پر کتھ۔ آخر بار من گھدس۔ بھجدے
بھجدے گھوڑے بُت بنے۔ بادشاہ آپ وی بے ہڈک تھی گیا۔ ہک
سوئی دھنڈ ڈیکھ کے اوں بگھی رکوانی چا۔ آرام کرم کیتے مونہ تے
پائی دا جھٹا مار کے تھڈھا پائی پٹس۔ آخر درخت تلے چیل سدھی
کرٹ کیتے لیٹ گیا۔ بادشاہ کون نندر آ گئی تے کوچوان وی اکھلاوٹ
لگ یا۔

اصل اچ بادشاہ چوراں دے دیرے تے پُچ گیا یا۔ اوں ویلے سبھے چور
آپتے آپتے دھندے دو بابروں گئے ودے بن تے پچھوں "ستی گمب" تے
اوندا خانسامان دیرے تے کلے بن۔ "ستی گمب" بادشاہ کون سٹا
گھوک ڈٹھا۔ بادشاہ دی مہانگی پوشاک تے سونے جواہرات ناں لڈے
زیر بھال کے طوطے دے مونہ اچوں پائی نکل آیا۔ آپتے خانسامان
کون بادشاہ دا مہانگا لباس تے جواہرات ڈکھا کے آدے: "اینکوں
ماروں نہ چا، ساڈی سارے حیاتی سپھل تھی پوسی۔"

بنے بنے بادشاہ کون ڈیکھ کے خانسامے کون نرس آ گیا۔ او "ستی
گمب" کون سمجھیندے:

"بادشاہ خُدا روک بوندن۔ مارٹ چنگی گالہ نئیں، اے ظلم بوندے۔"
بادشاہ دے کنیں جو بندے دا بلارا یا ناں اُٹھی بیٹھا۔ ہک پکھٹوں کون
ببندا ڈیکھ کے ہکا ہکا تھیا۔

"سان جور ہائیں، لُٹ ساڈا پیشہ اے۔ آ تکھیں کر! این کم کون ویلے
نال نیٹ گھنوں۔"

اے سٹ کے بادشاہ دیر نہ کیتی نے آپتے کوچوان کون جگایا۔ ڈوہیں
جلدی نال بگھی اچ سوار تھی بنے۔ گھوڑے وی خطرہ سمجھ گئے
تے اندھاری روک اُڈ بنے۔

"ستی گمب" انہیں کون ویندا ڈیکھ کے شور گھٹ ڈتا: "ہکڑو، ہکڑو!
! دھرکٹ نی ڈیو انہاں کون۔"

دھوڑ مٹی دے غبار نال طوطے دا گلہ بند تھی گیا تے اونکوں لمبی
کھنگ شرو تھی گئی۔ این سوبوں طوطے دی بولتی بند تھی گئی۔
کجھ فاصلے تون بادشاہ کون کوئی جوگی فقیر نظرا۔ اوں کوچوان کون
ٹھلٹ دا حکم ڈتا۔ مٹھی مٹھیچال نال گھوڑیاں بادشاہ کون ہک سوئی
جاہ ونج پُجایا۔ اُتھ بادشاہ کون "پُشپک" ملدے، جیڑیا "ستی گمب"
دا جاڑا بھرا ہئی۔ فقیراں دی وسنی دے سبھے فقیر اُون ویلے خوراک
ہاروں پھل سبزی پترے گولٹ جنگل دو نکلے ودے ہائن۔ پُشپک پچھوں
کھا ہئی۔ اوں بادشاہ کون سُنجان گدھا۔ ہر دم آئے آکھ کے مہمان

کس بُرے بندے دی سنگت اج تھیندے۔ افسوس دی گالھ اے
میڈا بھرا بُرے بندیں دی سنگت اج آگئے...."

ی طوطے ذات توں اینجھا بھاشن سٹ کے بادشاہ حریان تھیا۔
 نگرے پُچ کے، پنچل بادشاہ مہیے پکھی پرندے آزاد کر ڈتے،
 اوں کلہا آپنی خوشی تے جس کیتے پنچریاں اچ بند کیتے ہانس
 باقی جیوں نیک ترس بزرگان دی خدمت کریندے گوارس۔

[سُنْجَانْ]

[سُنجان]

قصہ ست اُپٹھا

[ظہور دمانی (مرحوم) اپنے بلیں وچ اے قصہ اپنی اماں میں کئیں مٹیا
 بی۔ اُنہیں دے بیان موجب دمان دے اُنہیں دی وستی قصولی وی
 بالان کون اے قصہ مٹیندے بن۔ اے قصہ اُنہیں لکھ کے سُنجان کون
 دان کیتا]

حکم خدا دا خدا دے نی دا
 اندرون پھولم بابروں پھولم
 قصیاں وچوں قصہ گولم
 آبدن اگلے ویلے چنگے بن
 لالیاں نوکر بٹدیاں بن
 چنڈوریاں وڈھ چُنڈیاں بن
 مکڑے ڈھویاں ڈھوندے بن
 کان گاہ گہیندے بن
 پھپھیلیاں ڈھیری چنڈیاں بن
 حلوے دیاں کندھاں ہونڈیاں بن
 جلیبی دیاں چھتاں ہونڈیاں بن
 کھیر دے تلا ہوندے بن

پھوڑیاں تے مکھن مٹدے بن
 بونے تے آیا بُکھا ول ویندا بی
 آبدن سچ کون کس اے
 کوڑے دی دھوڑ اے
 قصہ گھنم ست اُپٹھا
 بکریاں نپ تے فصائی کو کٹھا
 مینہاں تے چڑھ چہر وٹھا
 چہر دے ہن ترانے پرنا لے
 ڈو بند بن ہک واندنا نہی
 جیڑھا واندنا نہی اوندے بیٹھ ہن ترانے شاہر
 ڈو لگ بن ہک وسدا نہی
 جیڑھا وسدا نہی اوندے وچ رابندے ہن ترانے کمبھار
 ڈو اندھے بن ہک کون ڈسدا نہی
 جینکوں ڈسدا نہی
 اوں بٹائیاں ترانے کٹویاں
 ڈو کچیاں بن ہک پکدی نہی
 جیڑھی پکدی نہی
 اوندے وچ سٹے نیں ترانے چاولاں دے داڑے

ڈو کچے بن بک پکدا نی۔
 جیڑھا پکدا نی اونکوں پیٹھن ترائے بندے کھاوٹ
 ڈو بکھے بن بک رجدا نی
 جیڑھا رجدا نی اوندو آتے ترائے طیب
 ڈو گونگے بن بک الیندا نی
 جیڑھا الیندا نی اونکوں گھتے نی ترائے ڈانداں دے پچھوں
 ڈو کھڑ تھین بک تڑا نی
 جیڑھا تڑا نی اونکوں مارے نی ترائے چھمکاں
 ڈو چک گین بک لگدی نی
 جیڑھی لگدی نی اوندو سٹوائے نی ترائے درکھاٹ ، ڈو لک گین بک
 لبھدا نی
 جیڑھا لبھدا نی اونکوں کیتے نی ترائے روپے جرمانہ
 ڈو کھوٹے بن بک چلدا نی
 جیڑھا چلدا نی اوندو آتے ترائے صراف
 ڈو آٹ بکھ بن بک بھجدا نی
 جیڑھا بھجدا نی اوندے آتے چھوڑے نی ترائے کٹے
 ڈو چپ بن بک بھونکدا نی
 جیڑھا بھونکدا نی اونکوں گھتے نی ترائے پٹے
 ڈوسوڑے بن بک آندا نی

جیڑھا آندا نی اوندو آتے ترائے موجی
 ڈو اندھے بن بک کون ڈسدا نی
 جینکوں ڈسدا نی اون تیں بلھائے نی ترائے منصف
 ڈو ڈورے بن بک کون سٹیندا نی۔

چڑی تے کان

[اے لوک قصہ سہیں ظہور دمانی (مرحوم) دے تھورے نال سُنجان
کون ملے۔ سہیں ظہور دے مطابق بیٹھوں ڈتے وَل ڈھب تیں ایں قصے
دیاں ہوں ساریاں پتچان ہونڈین]

اے لویرلا، ڈے ڈتیرلا، کیوں گھویرلا کھاؤن منجھلا، ڈیوں
کھیرلا، بیوں کھیلا، تھیوں مھیلا، مارن ہرٹھلا، بھنن سنگھیلا، پٹوں
مھیلا، پاؤن پھیلا، پاؤ پھیلا، دھوؤں چُنجیلا، کھاؤں چڑی دے
چینچلے تے مُرکوں مُرکوں مُرکوں۔۔۔۔

کان لوہار کسے ڈتاری گھنٹ ویندے تان لوہار آبدے جو ونج بھاء چاوا،
لوہا پگھلیسا، وت ڈتاری بٹا ڈیساں۔ کان ویندے ماسی سداں دے گھر
تیں چلے وچوں بھاء چیندے، پیلھی بھرکاڑی نال سڑ کس مر
ویندے۔

اے دریلا، ڈے پھیلا، دھوؤں چُنجیلا، کھاؤں چڑی دے چینچلے تے
مُرکوں مُرکوں مُرکوں۔۔۔۔
اے مھیلا، ڈے پھیلا، پاؤں۔۔۔۔۔

دمان دی لولی

[اُتلے دمان دی ہک وستی "بلوکر" دی ڈاڈی ناجو دے تھورے نال
چنیں اے لولی نہ مظہر تابش کون سٹانی تے ریکارڈ وی کر ڈتی]

لولی اے لووے لولی ساوا گلاس ہے
چنٹ دا پینگھا وچ علی عباس ہے

لولی اے لو لولی لولی اے لاڈ اے
وطن تہاڈا میکوں ویرن ملاڈے

لولی اے لووے لولی کانیاں دا تاک ہے
ویرن دا کھٹیا میڈا گھڑ تون بُلاک ہے

لولی اے لو لولی لولی اے لاڈ اے
وطن تہاڈا میکوں ماہی ملاڈے

لولی اے لووے لولی پیالا ہے بہت دا

ویرن پر نیساں گھنساں پیوریت دا

لولی اے لو لولی لولی اے لاڈ اے
وطن تہاڈا میکوں دلبر ملاڈے

لولی اے لووے لولی لٹھ تے ہئی بے
ساوڈ ہلائی تروڈھ تے گئی بے

کونج

[اے لوک گیت لُنڈا شریف کنیں ماسی وسائی نے مظہر علی تابش
کوں مٹایا جنیں اینکوں سُنجاں دو پٹھا]

اڈنیں کونجاں ونج لٹھیں درہ تے
ٹساں دلیں جائیاں اساں رکھیاں رب تے

اڈنیں کونجاں وچ ساوی کونج اے
ہک وطن نکھیڑا ڈوجھی سچٹاں دی مونجھ اے

اڈنیں کونجاں گل پاتن گھانگھے
نہ جمنی آدھیاں نہ تھیوئی آ سانگے

اڈنیں کونجاں کالے روہ دے کنڈے
نکھڑ پیوسے ہکی چلھ دے بندے

اڈنیں کونجاں ساڈی ہک ہئی پتھاری

پارت ریت اے وسوں دی

(دین پناہ دی ویل)

وسمل پنوار، اسلام آباد

کُرتے بیڑا ٹھیلٹن والیا دین پناہا!
جھوک لڈایو، ول نہ آو
آہن تیڈے عشق محابیوں
گل وچ کستا پا اٹھ تیڈا
در در کلھڑا جاوے
راہ بھلئیں کون راہ ڈکھاوے
توں وی کئی سو سال توں، اہئے
کالے روہ دی کچھ اچ واہندے
سندھ دریا دے پار اُروار مزاریں سمہ کے
اچ وی فیض پُجاوین
وچھڑیے یار ملاوین
دین پناہا!
اساں وی تیڈی دھرتی جائے
تیڈی دل درگاہ توں سدھا چڑھدے پاسے
لاہندے تھل دی چھیکڑی اُچی مٹ تے، سُدھ نئیں
کتنے سو ورہیاں توں، اہئی
کردی بُھردی وسوں سُودھے

اپنی روز دی روز دھیندے
سٹیں کو سس نویندے پئے ہیں
دین پناہ!

اسان تان ایٹے نکے لا توں
تیڈے نان دیاں چتھیاں پا کے
آن مٹیاں آن چتھیاں لا کے
سنگتان ساریاں کتھیاں لا کے
کیا اکھوں جو کینویں ہن تنیں
تور نہیندے

کتے قول پلیندے پئے ہیں!
کیا اکھوں جو کینویں ایٹے
تھل دی ساری وسوں دے ، ہر
جیا جوں کوں کیرا لگے
کڑھی اوکھ آویہ دے مارے
بھونیں دے سارے پکھی پہاروں
ہک ہک کر کے مکدے ویندن
لکدے ویندن
کیا اکھوں جو وستی وستی شاہر ہزاریں
پھیرا پیندے
بھولوں رچہ فقیر اللہ دے

کئی ورھیاں توں کنتے گئے ہن
کس بدھے ہن بھاگ این بھونیں دے
ٹیے کینویں مونجھے نہنے ہن
دین پناہ!

توں این بھونیں دا شاہ ہیں ، تیڈیاں
ہک دی جاہ تے ڈو درگاہیں
آج وی تل دیاں سبھ توں اُجیاں ماڑیاں لگدیں
آج وی تیڈا ہدا چلدے
تیکوں اپنی دل درگاہ تے ، نوڑی ہوئی
این سدا سہاگن جال دی سونہی ہے
اسان نمائیاں نان گیاں دے
من موہن تھل پاک دے ، ہر ہک
جیا جوں دی پارت ہووی
پارت ریت اے وسوں دی

ول ملن دا ویلا

ارشاد لغاری، حیدرآباد (مستند)

اے جو راہ آبدن کجھ گولن دی
راز ازل کون پھولن دی
اسان پیلھوں پیلھوں ستیا ہئی
بہوں اوکھی ہے
پر تیں لطف وصال دا نئیل پا
بریا والی برکھا وچ
گل لاتے ول آپ لکا
سمجھایا تان سوکھی ہئی
با ! اوں گیان گھٹی
جیں تے سرخ پھلاں والے وٹن ہن کجھ
خاموش سپاں دے دیرے پروں
نیلے نیلے مٹن ہن کجھ
جیڑے پتھراں وچ دم چنڈے ہن
اتے جیڑا اُنہاں دے نال گسے
پئے اونکوں سون بٹیدے ہن
اسان پا جھاتی تیڈے شوق والی
ول ملن دے ظاہر ذوق والی
جو پٹھا تان اونہ دم دیرے پروں

[سُنجان]

دھن ہن کجھ

جنتھاں نال دھٹوال ٹردا ہئی
جیڑھا عدم تلی دے لاڑ جیہاں
وکھ وکھ تے واہ جو وجدا ہئی
اسان سُن آواز اوندے پیراں دی
ایہو جانا تیڈی ثور ای
اُنوں رُت ساوٹ گھنگھور آہی
ہل ہل وچ مینہ دے نعرے ہن
اتے کٹی کٹی دے ورق اُتے
کجھ راز گھان جہیں سارے ہن
جنتھاں ڈٹھوسے دھن وچ آپ باسے
تلی گانی دا رنگ۔ آلاپ باسے
تون ازلی کوئی دھٹوال بانویں
دھن جھنگ دے وچ سرتار بانویں
وستی تیڈا اوچھن ہئی
پر اصلوں بن اسرار بانویں
ہر جوٹ دے جوگیاں نال کڈاٹھ
اقرار بانویں
انکار بانویں
اسان ہجر دی گانی پا تیکوں

[سُنجان]

گلی گلی وچ گایا با
تیدی تس دا دھگا بار وانگوں
لا تنک اسان چا پایا ہا۔
ہس کوئی واء بدلی جو چپ آگئی
جیٹ سر روزے دے دھپ آگئی
ہٹ چپ زمانہ جیندے ہئیں
ہے راگ برہوں دی بھاوا بسمو
ہس دھپ زمانہ جیندے ہئیں
ایوں لگدا ہئی اوں عصر متھوں
جیندی قسم کڈانہاں تئیں جاتی ہئی
مٹھے ہول کہیں وچ کر وعدہ
ساری سنگت اگروں اے سٹایا ہا
تے ول ملسوں !!
ہس ہٹ آونج تاں افطار کروں
کوئی گالہیں ڈو ترائے چار کروں
دین انکار دا کامل تھیوے
ڈوہ۔ ثواب کون دھار کروں
ول عام ایہو وچار کروں
تے رُسٹ پچھوں راہیں دے رولے
جنہیں کینے سو جائے جھولے

جھولے جیہڑے جھڑ گھن آندن
جنہیں وچ آکھن رو نازی ماندی
کوٹ آہدے ہندھ آجایا ہئی
جیڑھے رُلدے ہن سو رُلدے ہن
خیر شاہ آکھ سٹایا ہے
عشق اوتار بنے ازل۔ کنہا
ایندا ہر ہک سوانگ .. جانیہ ہئے
سبینگھار کرز وٹ .. بیاں ڈیکھو
ول ملن دا ویلا آیا ہے
نہسے اسان آہدے بھنے قسم گھنو
اے ساکوں ساز سٹایا ہے
او ساز جیڑھا اوتہ راہ تے وجدا
اے جو راہ آہدن کجھ گولڈ دی
راز ازل کون پھولڈ دی

ایہو قصہ جند نمائی دا

سلیمان سہو۔ فتح پور تھل

ایہو قصہ جند نمائی دا
 کتہ چٹاں تھی چٹویندی اے
 کتہ بڈی روپ سوائی دا
 ایہو قصہ جند نمائی دا
 کتہ راج کماری بی ہانندی
 کتہ مکھڑا ہے نکرائی دا
 ایہو قصہ جند نمائی دا
 کتہ گاؤں دی آواز بٹے
 کتہ ہے کردار کہائی دا
 ایہو قصہ جند نمائی دا
 کتہ شکل وٹاوے ہنساں دی
 کتہ بُڑا کونج نمائی دا
 ایہو قصہ جند نمائی دا
 کتہ خوشبو منگے سرمیاں دی
 کتہ درشن رات دی رائی دا

نظم

شمیم عارف قریشی، ملتان

سال پچھوں کوئی بک واری پُہل ککراں دے
 تھیوں با کوئی میلے تان گئے بتران دے
 دتھیاں ماڑیاں کس مویاں دے میر نانویں
 بھالے تان کوئی بھالے با انہاں بتران دے
 آدی واساں گول گدھے پن وڈکے وی
 لیکے ڈیکھو آپ ہولیندن ٹھکراں دے
 بندی دے وچ بولی اپنی بھلدے نئیں
 پنجرے ڈیکھو طوطا، لالی، بتران دے

ایہو قصہ جند نعمانی دا
کتیہ بھوئیں وچالے بھوئیں تھیوے
کتیہ سُلہے حصہ باقی دا
ایہو قصہ جند نعمانی دا

وے سائیاں جے اساں نہ ہوندے

سلیمان سہو۔ فتح پور تھل

وے سائیاں جے اساں نہ ہوندے
کون تہاکوں رب سمجھے ہا
کیکوں تہاں کوہندے
وے سائیاں جے اساں نہ ہوندے
کیڑھے تیڈا ماٹ کر ہا
کیڑھے تیکوں لوہندے
وے سائیاں جے اساں نہ ہوندے
کوٹ گھنے ہا تیڈیاں حوراں
کیکوں دوزخ ڈھوندے
وے سائیاں جے اساں نہ ہوندے
مونجہ فراق توں کیکوں ڈیندوں
کیڑھے روگی روہندے
وے سائیاں جے اساں نہ ہوندے
جگ دیاں سُلہے گلیاں اندر
کیڑھے کتے بھوندے
وے سائیاں جے اساں نہ ہوندے

نظم

سیف اللہ آصف، شاہ صدر دین

تیری کون تارے ٹھک لگے
دلیریں کون اینجھیں دھک لگے
ساڈے امیں نے اک لگے
تیڈے تان کیکروں ہر وو...

آصف الہ مد آ پڑھانی
بھابی چا لانی نہ پا پڑھانی
لاریں کون اینجھیں پیش پانی
اوڑک تھئے اس زبر وو...

تاکی دے وچ دل

فیاض باقر، اسلام آباد

تاء دھمی دے سچھ دی
بھا رتھے نیناں دی
وا وچھڑے دیساں دی
مدھ و سرے خاباں دی
کنسو گجھیاں رمزاں دی
کٹ مٹ لنگھدے ڈیہاں دی
کھڑمس ساوٹ دی چھاں دی

ایہہ ون سون جیوٹ ہے
جیوٹ ہک مک تھیوٹ ہے
اتھاں سنگے وچ وچھڑن ہے
اتھاں منٹ توند پوند منای
نے نفی دے وچ رانجھن ہے
اتھاں ڈیوٹ دے وچ گھنٹ ہے
اتھاں مرٹ دے وچ جیوٹ ہے

پندھ

مظہر علی تابش۔ لُنڈا شریف

پندھ پاک حیا ہے پلکاں دا
پندھ پرت دی اکھ دا پیر ہے
پندھ پیت پریم دا پائی ہے
پندھ نامرت ہے پندھ کھیر ہے
پندھ پارت ہے سکھ سیتاں دی
پندھ پہو دا ہک سریر ہے
پندھ پیار دا پہلا ثمرہ ہے
پندھ پیراں دی جاگیر ہے

اتھاں کس وچ ساری جس ہے
ہی بر شے خر خس ہے
اتھاں ڈکھ سانہیٹ دی رت وچ
مٹھے نیاز دی ہریت دا رس ہے
اتھاں جو نظر آوے کوڑ ہے
جو او ہے۔ اوندی تس ہے

اتھاں نیناں وچ سفنے ہن
اتھاں سفنے وچ نیناں ہن
اتھاں گھپ اندھارے سوجھلا
اتھاں چٹے ڈینہہ راتاں ہن
اتھاں جاگ سُمہٹ اکھواوے
اتھاں سُمہٹ دے وچ گھاناں ہن
اتھاں میں تے توں گم تھی گئے
کوئی انج ملاقاتاں ہن

خالی اکھ دا سُٹھپ

تسلیم فیروز دیرا اسماعیل خان

خالی اکھ دے سُٹھپ کون ڈیکھ تان سہی

خالی اکھ دے سُٹھپ اچ وسدا ہے

ہک منظر حیرت ناکی دا

ہک وسعت ست اسماناں دی

ہک قصہ درد حیاتی دا

خالی اکھ دیاں پیلیاں بیٹھ اُنگدین

کھپ لائے گھور سوالاں دے

کجھ دھوڑ شکیتاں، شکویاں دی

کجھ خاکے حال بے حالان دے

خالی اکھ دی تس نئیں مٹ سگدی

کھیں دجلے نال فرات دے نال

خالی اکھ دی ہکھ نئیں مٹ سگدی

کھیں ڈات ، زکوٰۃ خیرات دے نال

خالی اکھ کون کیا تشبیہ ڈیوان

کپڑھے ڈکھ دا دسترخوان اکھاں

ہک وسوں جیڑھی اُچر گئی

اینکوں روئی تھل داماں اکھاں

مُکاٹ

سرائیکی شاگرد سانجھ توں لا عید دی نماز تک 'ظہور دمانی پچھلے
25 سالہاں اچ ہک ڈینہہ وی آپٹے کاز توں غافل نہیں ریا۔ ٹانک، دیرہ
اسماعیل خان کنوں رحیم یار خان تائیں سرائیکی وسیب اچ مسلسل اتے
چپ چاپتی ہک تحریک راہیں وسیب دی نمائندہ سیاسی تنظیم جوڑٹ
اچ رُدھا ہوئیا ہئی جو ظالم دشمنان ہتھوں بے گناہ قتل تھی گئے۔

سرائیکی پیت دے پندھ دا موہری پندھیڑو' سرائیکی نثر دا اعتبار بٹیدا
اتے نوجوان لکھاریں کوں راہ لیندا سئیں اسماعیل احمدائی ہمیشہ کیتے
اپٹی آخری آرام گاہ دو ٹر گئے۔

ہک کاز نال عشق اتے اوندے کیتے مسلسل قربانی کرن آلا اُستاد اعجاز
(رحیم یار خان) پچھلے پنجوی سالہاں توں سرائیکی تحریک دا ہک
معتبر حوالہ ہئی۔ ایں دنیا توں لڈ گئین۔

سرائیکی تحریک دے انہیں ترین آدرش دھنی مُہاندریں دی وسیب اچ
کمی پوری نہیں تھیوٹی۔ رب سوہٹا اُنہاں کوں بشکے شالا۔ (آمین)

چھیکڑی گالھ

افریقہ دا مشہور لکھاری انگوگی آہدے جو "گورے حاکم نے بندوخ دی طاقت نال ساڈی بھوئیں اُتیں قبضہ کیتے اُتے اپنی ہولی نال ساڈی روح کون قید کیتے۔ ہولی کلچر دی نمائندہ ہوندی ہے اُتے کلچر انہیں سارے قدریں دی سنبھال رکھدے جیندے نال آساں اپنے آپ دی سُنچاں کریندے ہئیں"۔ کہیں کون غلام یا ماتحت بٹاؤں کیتے ضروری ہوندے جو اونکوں اپنی سُنچاں اُتے ہولی کنیں اوپرا کیتا ونجے۔ ہولی ساڈی شخصیت دی گھاڑت کریندی ہے اُتے ساکوں اپنی وسوں اُتے تریخ نال جڑیندی ہے۔ اپنی ہولی کنیں اوپرا بندہ اپنی وسوں، کلچر اُتے تریخ کنیں وی بیگانہ تھی ویندے۔

ہولی دی ہوند اُتے ودھارے کیتے ہک پاسوں تاں اوندے ہولن والیں دے سیاسی اُتے قومی شعور دا وڈا عمل دخل ہوندے تاں بئی پاسوں اوندا اچو کے ابلاغ اُتے تعلیم دے، اداریں وچ ورتارا لازم ہوندے۔ سرائیکی ہولی نے اے ڈوپیں پندھ کیتن، پچھلے کجھ۔ ڈہاکس وچ سرائیکیں اپنی ہولی دی قومی سُنچاں کیتی ہے۔ ڈوجھی پاسوں ہائیر ایجوکیشن وچ سرائیکی نے اپنی جاہ بٹائی ہے۔ ایندے نال سرائیکی پرائیوٹ ٹیلی ویشن چینل میدان وچ آئن۔ پر اصل اُتے وڈا پندھ اچاں وی رہندے جو سرائیکی کون ماء ہولی دے طور تے پرائمری تعلیم وچ پڑھایا ونجے۔ اے پندھ سرائیکیں دے سیاسی اُتے قومی شعور وچ ہک نویں پلاننگ دا متہاج ہے۔